

Bilge

YAYIM TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

28.06.1996 TARİHİNDE TOPLANAN ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BİLİM KURULU ÜYELERİNİN TÜRK KAMU OYUNA BİLDİRİSİ

Türk Milleti, insan haklarına, fikir hürriyetine, başka din, dil ve irklara bu gün olduğu gibi çağlar boyunca da saygılı olmuştur. Kurum olarak adını taşıdığımız yüce Atatürk, İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra hükümet konağına girerken ayaklarının altına serilen Yunan bayrağını "O, bir milleti temsil ediyor, kaldırınız" diye savaş hâlinde bulunduğumuz bir milletin dahi bayrağına hakaret etmemiştir. Ne yazık ki, demokratik düzene, çok partili siyasî hayata ait hakları devletimizin yıkılması yönünde kullanan, vatanımızın bölünmesi için faaliyet gösteren balıkcı ve yıkıcı örgütlere destek vermek şeklinde yapılan sözde demokratik bazı siyasî partiler ve mensupları, bağımsızlığımızın sembolü, mukaddes ve şanlı bayrağımıza saldıracak kadar ileri gitmişlerdir.

Atatürk Kültür Merkezinin Bilim Kurulu üyeleri olarak, birlik ve beraberliğimizin sembolü, vatanımızın bölünmez bütünlüğünün güvencesi, millî varlığımızın en kıymetli dayanağı Ay-Yıldızlı bayrağımızın HADEP KONGRESİ'nde indirilmesini ve kongreye katılanların bu olayı alkışlayarak ve ıslıklayarak, seyirci kalarak, müdahale etmemelerini şiddet ve nefretle kınıyoruz.

ŞİMŞEKÇİ

Ey Türk Gençliği!

Birinci vazifen Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dahili ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün İstiklal ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait çok namüsaıt bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kast edecek düşmanlar bütün Dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde olabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyâsi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr ü zaruret içinde, harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk İstikbalinin evlâdı!

İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen; Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

M. Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal ATATÜRK

Yönetim Yeri
Atatürk Bulvarı, Nu: 225
06680 - Kavaklıdere / ANKARA
Telefonlar
Santral: 468 42 85
Yazı İşleri: 468 42 85 / 106
Abone İşleri: 468 42 85 / 149 - 154
Belgegeçer (Faks): 426 93 30

Abone Şartları
Yıllığı: 480.000.TL
Öğretmen ve Öğrencilere Yıllığı:
380.000.TL
Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 50 \$
Posta Çek Numarası: 212938

Bilge

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

3 Ayda Bir Çıkar

1996 (YAZ) 9
ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
Başkanlığı Adına
Sahibi
Prof.Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

Yayın Kurulu
Dr. Müjgân CUNBUR
Prof.Dr. Cihat ÖZÖNDER
Prof.Dr. Sadık TURAL
İdris KARAKUŞ
Hidayet ÖZCAN

Yurt Dışı Temsilciliği
Azerbaycan: Prof.Dr. Kâmil VELİYEV
Türkmenistan: Dr. Cebbarmehmet
GÖKLENOV
Kazan: Renad MUHAMMEDİN
Kırım: Şakir SELİM
Romanya: Cenani BOLAT
Nahçıvan: Ebülfez Kulu AMANOĞLU

Tasarım-Baskı Alp Ofset Ltd. Şti.
Tel: (0-312) 231 33 81

Bu Sayıda

Ayvaz GÖKDEMİR	Nevruz Bayramı Bilgi Şöleni	3 - 4
MAKALELER		
İdris KARAKUŞ	Edebiyat-Eğitim İlişkisi	5 - 8
Pakize AYTAÇ	Eğitim, Gelenek, Çocuk ve Masal	9 -11
Cihan YAMAĞOĞLU	Millet ve Kültür	12-13
Recep ALBAYRAK	Simav'da Giyim-Kuşam ve Takı Geleneği	14-15
Ali Rıza GÖNÜLLÜ	Alanya Halk Kültüründe Al Renk	16-19
KİTAPLAR		
Mustafa KESKİN	Orta Asya ve Balkanlarda Türk Varlığı ile İlgili İki Kitap	20-22
Özen TOK	Bahaeddin Ögel	23-24
Nevin KORUCUOĞLU	"Veled Çelebi İzbudak"	25-26
Selahaddin BEKKİ	Dil ve Edebiyatta İstatistik ve Bilgisayar Uygulamaları	27-29
Reşide GÜRSES	Ebulgazi Bahadır Han ve Eserleri: Şecere-i Türki ve Şecere-i Terakime	30-33
Mehmet KARA	"Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili"	34-35
Cafer İSMAİLOĞLU	Eski Türk Yazılı Abideleri	36-37
Osman Nuri SEZER	"Türkistan Mücahitlerinden İlim ve Fikir Adamı Dr. Baymirza Hayit	38-40
Linda BENSON	"Central Asia Reader: The Rediscovery of History"	41-42
Fahri ATASOY	"Çağdaş Sosyoloji Kuramları" Üstüne	43-47
Songül BOYBEYİ	"Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı"	48-51
Fatma Ahsen TURAN	"Bizde Âdet Böyledir"	52-53
Ali Osman ÖZTÜRK	"Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları"	54-55
İdris KARAKUŞ	"Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları"	56-57
Hasan BAHAR	"Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi"	58-60
Şebnem ERCEBECİ	"Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar"	61-65
Ayşe YÜCEL	"Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri"	66-67
Ömer TURAN	Makedonya'dan Bir Dost Ses	68-69
DERS KİTAPLARI		
Mehmet KILIÇ	Ders Kitapları Üzerine Birkaç Söz	70-74
ÇOCUK KİTAPLARI		
Mesiha TOSUN	"Prenses ile Çoban"	75-77
Nesrin ZENGİN	Bir Çocuk Edebiyatçısı: İbrahim Alâettin Gövsa	78-81
SÖZLÜKLER		
Müjgân UÇER	"Türkçe Bitki Adları Sözlüğü"	82-83
DERGİLER		
Hidayet ÖZCAN	Türk Dünyasına Yönelik Yeni Bir Süreli Yayın: BİLİG	84-86
Fatih KİRİŞÇİOĞLU	Türk Dünyasına Açılan Ortak Yeni Bir Pencere	87-88
Hüseyin HACIOĞLU	Bulgaristan'da Bir Atılım Daha: Ümit	89-91
Şebnem ERCEBECİ	Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi	92-95
ELEŞTİRİLER VE CEVAPLAR		
Metin KARADAĞ	Bir Eleştiri Dolayısıyla	96-97
Zeki ARIKAN	Zorunlu Bir Cevap	98-99
TÜRK DÜNYASINDAN		
H.Örcün BARIŞTA	Türk Bestecilerini Tanıyalım	100-102
Erol KALENDER	Bir Sanat Adamı: Rasim Samed Efendi	103-105
HABERLER		
Tayyar AKSOY	Manas Bilgi Şöleni'nin Yankıları	106
Ergüvün KOCATÜRK	ATON Kuruluşunun 25. Yıldönümü	106-107
Kadir ÖZTÜRK	Japon Bilim Adamı "Türk-İslam Mimarisi" Üzerine Konferans Verdi	107
Azize AKTAŞ YASA	Uluslararası Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni	108-110

Nevruz Bayramı Bilgi Şöleni

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından, komünist sistemin politik ve ekonomik anlamda çözümlenip çökmesinden sonra ortaya çıkan yeni dünya tablosu içerisinde bütün dünya, parlayan yeni bir gerçeği fark etti: Bu **Türk Dünyası Gerçeği** idi. Bir kültürel gerçek, tarihî ve sosyolojik bir gerçek olarak Türk dünyası hep vardı. Ama Türkiye'nin dışında bağımsız Türk devletleri ve demokratik şartlarda, temel insan hak ve hürriyetleri çerçevesinde aktif Türk toplulukları yoktu, yok gibiydi. Bu gün, Allah'a şükürler olsun ki, Türk milleti, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nda 6 bağımsız bayrakla temsil ediliyor. Birleşmiş Milletler üyesi olmasa ve henüz Türkiye'den başka kimse tarafından tanınmamış olsa da yedinci bağımsız bayrağımız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde şerefle yükselmektedir.

Başka hiçbir şey olmasa, bu gerçek, sadece bu gerçek, ay yıldızlı al bayrağımızın yanında şerefle dalgalanan 6 bağımsız bayrak bizi bahtiyar etmeğe, gönüllerimizi mutlulukla kanatlandırmağa yetmektedir. "Bir kere yükselen bu bayraklar kıyamete kadar inmesin!" Diyebilirim ki Türkiye'ye bu yeter ve Türkiye'nin bundan başka bir isteği, emeli, niyeti yoktur.

Aziz Kardeşlerim,

Bağımsızlık tâcı, başınıza talihin bir ikramı olarak emeksiz, zahmetsiz, harpsiz, darpsız, kan dökmeden, can vermeden kondu. Bunu küçümsememek, bunu ucuz görmemek, bunu her zaman böyle kolay olur zannetmemek gerekir. Kıbrıs'ta Kıbrıs'lı Türklerin ve Türkiye'nin verdiği ve vermekte olduğu uzun ve pahası ağır mücadele, Bosna-Hersek'te Boşnaklar'ın yaşadığı trajedi ve kanları ile yazdıkları destan, istiklâl mücadelesinin ne demek olduğunu gösteren en yakın misallerdir.

Türkiye'de Atatürk'ü çok sevdiğimizi görüyor ve biliyorsunuz. Bunun sebebini merak ediyorsanız, Türkiye'nin I. Dünya Harbi'nin hemen sonrasında, bu harbin devamı gibi verdiği Millî Mücadele'yi ibretle okumalı, öğrenmelisiniz.

Bence Azerbaycan'ın en mübarek ve mukaddes gülleri, Bakü'nün bir tepesinde Şehitler Bağı'nda yatan civanların göğüslerinde düşman kurşunlarıyla açılan güllerdir...

Adına istiklâl, bağımsızlık, garaşsızlık, müstakillik dediğimiz kavramdan daha değerli bir kavramımız yoktur. İster bir bedel ödeyerek, isterse ödemediği sahip olmuş olalım, hepimiz için birinci vazife istiklâlimizi korumaktır, hür ve bağımsız olarak kendi bayrağımız altında yaşamaktır. Şerefli ve insanca yaşamanın vazgeçilmez, olmazsa olmaz, ilk ve temel şartı budur. İstiklâle lâyık ve müstahak olmak gerektir. Bayrak ve vatan için her türlü fedakârlığa hazır olmak gerektir. Nefes aldığımız müddetçe canıyla, başıyla, bütün varlığıyla vatana adanmış olmak gerektir. Bu yoksa, insan olarak sahip olduğumuz, nail olduğumuz bu en büyük şeref ve nimeti, Alla'ı korusun elimizden alırlar. Her an vatan endişesi ile dolu olmayan bir

Ayvaz GÖKDEMİR

Devlet Eski Bakanı

baş eğilmeye, her an vatana adanmış olmayan bir can köleliğe mahkûmdur...

Bu büyük gerçeği, Türk Dünyası'nın aydınları, Türk Dünyası'nın bilginleri, Türk Dünyası'nın muallimleri, öğretmenleri, yeni yetişenlere, elan belli bir yaşa gelmiş olup millî hayatı omuzlarında taşıyanlara siz öğreteceksiniz. Sizler zihinlerin ve gönüllerin mimarisiniz. Sizin işiniz de biliyorum ki silahlı mücahitler ve harp kahramanlarının işi kadar zordur, zorludur; ancak o kadar da şereflidir. Türk milletini, dünyanın her tarafında gelecek asırların kazasına, belâsına, çilesine göğüs gererek; refah ve saadetine, güçlü ve şerefli günlerine eriştirecek şekilde sizler yetiştirecek ve hazırlayacaksınız. Bu bakımdan emeğiniz, gayretiniz, sabrınız, çileniz, toplanişınız, dağılışınız, fikirleriniz, fikir alışverişleriniz son derece değerlidir, önemlidir, mübarektir. Bu sebeple de devam etmeli, verimli ve semereli olmalıdır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Müsaadenizle bu birincisi ile doğrudan ve esastan irtibatlı ikinci bir gerçeği de vurgulayarak sözlerime son vermek istiyorum:

Aziz Kardeşlerim;

Bizim hepimizin, neden kardeş olduğumuzu, ayrı ayrı güzel adlarınızın yanında hepimize birden neden Türk denildiğini de dağdaki çobandan, şehirdeki yüksek idarecilerimize kadar herkese öğretmek, herkeste açık, berrak, sağlam bir millet ve milliyet bilincini inşa etmek ihtiyacındayız.

Bilmeyenler var, onları kınayamayız, bildirmek borcumuzdur, vazifemizdir. Bağımsızlığına kavuşan kardeş devletleri tanıyan ilk ülke neden Türkiye oldu? Kapılar aralanır aralanmaz heyecandan gözleri yaşararak koşup gelen ilk heyetler neden Türkiye'nin heyetleri oldu? Türkiye bu bağımsız bayraklar için neden bu kadar heyecan ve sevgi duyuyor? 4-5 yıl içinde gelişen ve gerçekleşen bu 25-30 yıla zor sığar siyasî, iktisadî, ticarî, kültürel münasebet yoğunluğunun kaynağı nedir, mesnedi nedir? Bütün bunlar bir tesadüf olabilir mi? Bunu önce kendi milletimizin çocuklarına kendi halklarımıza, sonra da bütün dünyaya ilimle, sanatla, eğitimle, öğretimle, her türlü çağdaş vasıta ve imkânları kullanarak anlatmalıyız, öğretmeliyiz.

Aziz Kardeşlerim,

Türkiye'ye her fırsatta geliniz. Davetli, davetsiz ne zaman gelseniz Türkiye'nin kapıları, Türk milletinin gönlü size açıktır. Her gelişiniz bize düğün bayramdır. Sizinle paylaştığımız her an bizim için mutluluktur, onurdur.

Baharın eşiğindeki Ankara'ya bu yıl bahar erken geldi; ağaçlarımızdan önce, sizlerin gelişini önce gönüllerimiz yeşerdi, çiçekler önce gönül bahçemizde açtı.

Hoş geldiniz, safalar getirdiniz.

Sağlıkla, hoşlukla, mutlulukla gidiniz. Kardeşlerimize sevgiler, selâmlar götürünüz.

Saygularıyla...

Edebiyat-Eğitim İlişkisi

Edebiyat, insan ve toplum hayatını yansıtan duygu, düşünce, gözlem ve hayallerin söz veya yazı ile güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatıdır.

Eğitim, insan davranışlarında değişiklik yapma, insanlara yeni müspet davranışlar kazandırma süreci olarak tarif edilmektedir.

Eğitim, insanın hareket ve davranışlarında, duygu ve düşüncelerinde, hayallerinde, ideallerinde, kıymet hükümlerinde, hayata bakış açısında, estetik zevkinde... değişiklik yapma süreci olduğuna ve bu özelliklerin edebiyatla yakın alakası bulunduğuna göre edebiyat ile eğitim arasında çok sıkı bir ilgi ve iletişim vardır. Bu yüzden diyebiliriz ki, edebiyat, eğitimin en önemli ve somut aracı olma özelliğine sahiptir.

Namık Kemal "Sözün ahvâl-i vicdaniyeyi tahvilde olan tesir-i belîğine mebnî bir büyük fâidesi dahi bir milletin hüsn-i terbiyesine hizmetidir ki, hakikat-i hâlde lâfzen edebiyâtın me'haz-ı ıttikakı edep ise mânen edebî masdar-ı intişarı edebiyattır"⁽¹⁾ derken edebiyat ile insan eğitimi arasındaki alakaya dikkat çekmek istemiştir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran özellik, düşünün varlık olmasıdır. İnsan duygulanır, insan düşünür, insan hayal eder. Duygu, düşünce ve hayal edebiyat için mutlaka lâzım olan unsurlardır. Bu unsurlar, insanda bulunduğuna ve eğitimin temel hedefi de insan olduğuna göre insan, eğitim ve edebiyatın ortak konusudur. "Edebiyat ve eğitim, insanla ve insan topluluklarıyla ilgilenip uğraşma bakımından birbirini tamamlayıcı, birbiriyle yakından ilişkili olan iki alandır. Çünkü edebiyatın da, eğitimin de konusu insandır. İnsan oğlunun yer yüzündeki serüvenleri, doğal ve toplumsal çevresiyle ilişkileri, sağlıklı bir yaşayış özlemi, bu iki alanın ortak konusunu oluşturur. Birbirinden ayrı yollarda, ayrı amaçlarda olan, birbirinden habersiz ve kendi dünyasında yaşayan insanları ruh ve zevkçe birleştiren köprüyü ise edebiyat kurar".⁽²⁾

Edebiyatın, eğitmek, insanın duygularını terbiye etmek, hayal dünyasını zenginleştirmek, estetik zevkini geliştirmek; milletin kıymet hükümlerini

İdris KARAKUŞ

Atatürk Kültür Dil ve Tarih
Yüksek Kurumu Şb. Md.

rini yansıtmak; insana şahsiyet ve milli kimlik kazandırmak; insanları sosyalleştirerek toplumla uyumlu hâle getirmek, mazi ile âti arasında köprü kurmak/köprülük yapmak... gibi işlevleri vardır.

Eğitimin "muhafaza" ve "yaratıcılık" gibi iki temel fonksiyonu vardır: Türk Dili ve Edebiyatı dersi, bir yandan tarihe mal olan şanlı ecdadımızı, mukaddes değerlerimizi, kıymet hükümlerimizi, örf, âdet, töre ve geleneklerimizi, dilimizin gelişimini, atalarımızın hayat anlayışını, inançlarını, ideallerini, zevklerini, tefekkür dünyasını... muhafaza ederek yeñi nesillere aktarır, bir yandan da gençliğe tecrübe kazandırarak istikbalde neyin, niçin, nasıl yapılması lâzım geldiği hususunda fikir verir, yol göstericilik yapar ve icadları için sağlam temeller oluşturur.

Edebiyat gençlerimizin hem kendilerini tanımaları, hem düşünce ufuklarının genişlemesi, hem de "millî kimlik" kazanması bakımından son derece mühimdir. İnsan edebiyat eserlerinde, kendi milletinin özelliklerini bulur, tanır, benimser; çok sayıda düşünce / yargı kalıpları bulur, beğenir yeni ufuklar kazanır; tarihten izler bulur, Türk'ün karakteristik vasıflarını öğrenir. Kendi milletine has, sevmenin, gülmenin, ağlamanın, yardımlaşmanın, oturmağın, kalkmanın, konuşmanın... örneklerini görür, öğrenir, sosyalleşir, millî kimlik kazanır. "Millî çizgiden sapmaların ve davranış bozukluklarının en önemli sebeplerinden biri gençlerimizi ve insanımızı edebî metinlerimizle, edebiyatımızla tanıştırmayı barıştırmayıdır, sevdiremeyiştir. Gelenek ve görenekleriyle karakter ve hasletleriyle, fazilet, meziyet ve zaafıyla edebiyat bir milletin aynası ve millî kimliğidir. Tarihten parça parça öğrenilen kırıntı bilgiler edebiyatla canlı hâle gelmezse ne insanımıza etki eder, onu terbiye eder ne de ona bir millî kimlik kazandırır."⁽³⁾

Atatürk, edebiyat ile eğitim arasındaki bağlantıyı bildiği için edebiyat öğretimine önem verilmesini istemiştir: "Edebiyatın, insan ve cemiyeti, bu cemiyetin hâl ve geleceğini koruyan ve koruyacak olan her kuruluş için en esaslı eğitim araçlarından biri olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Bunun içindir ki Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, edebiyat öğretiminde şu noktalara bilhassa önem ve kıymet vermelidir.

a) Türk çocuğunun kafasını, yaratılışındaki dikkat ve itinaya göre geliştirmek. Bu, cumhuriyetin sağlık düzeniyle ilgilenen bakanlığa da düşen bir görevdir.

b) Güzel muhafaza edilen, Türk kafa ve zekâlarını açmak, yaymak, genişletmek. Bu bilhassa, Millî Eğitim Bakanlığının görevidir. Bununla birlikte, Türk çocuklarının kafalarına müspet ilim ve maddî teknik mefhumlarını, yalnız nazarî olarak değil aynı zamanda pratik vasıtalarla da yerleştirmek.

c) Bir taraftan da Türk kafalarındaki kabiliyetleri, Türk karakterindeki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve genişlikleri, kendilerini hiç zorlamadan, doğal bir hâlde olduğu gibi ifadeye onları alıştırmak.

Bunlar yapılıncaya netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken, onun beyan ve anlatış tarzı; Türk çocuğu yazarken, onun ifade üslubu kendisini dinleyenleri, onun yürüdüğü yola götürebilecek kabiliyeti sayesinde; Türk çocuğu kendisini dinleyen veya yazısını okuyanları peşine takarak yüksek Türk ülküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir."⁽⁴⁾

Milletlerin kültür hazineleri edebiyatlarında anlam kazanır. Her milletin kendine has kültür değerleri vardır. Bunun için kültürler arasında farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar sebebiyle kültürler "millîlik" özelliğine sahiptir. "Her milletin dili, tarihi, sevmediği ve üzüldüğü şeyler ayrıdır. Şairler, hikâyeciler, romancılar ve tiyatro yazarları, eserlerinde kendi şahsî duygularını da dile getirirler. Bundan dolayı biz edebiyatımızda Türk milletinin asırlar boyunca nasıl yaşadığını, ne gibi güçlüklerle karşılaştığını, onları nasıl yendiğinin, nelere sevindiğinin ve üzüldüğünün en güzel şekilde anlatıldığını görürüz. Meselâ Oğuz Kağan Destanı bize Türklerin binlerce yıl önce, Orta Asya'dan kalkarak, dünyanın dört yanına nasıl gittiğini, birlik ve barış sağlamaya çalıştığını söyler. Dede Korkut kitabı atalarımızın yiğitliğini, mevlid dindarlığını, halk şairleri tabiat ve hayat sevgisini dile getirirler. Biz edebî eserlerimizde milletimizin çağlar boyunca duyduğu, düşündüğü, inandığı değerleri buluruz. Bundan dolayı edebiyat ile millet hayatı arasında sıkı bir münasebet vardır. Bizim

edebiyatımız bize, bizi anlatır. Bu suretle bizde millî şuur, sevgi ve birlik yaratır."⁽⁵⁾

Edebiyat, eğitimin etkili ve vazgeçilmez materyalini hazırlar. Edebiyat metinleri/eserleri bu materyalin özünü oluşturur. Eğitim yuvalarının vazgeçilmez araçlarından biri olan ders kitaplarındaki metinler çocuğun eğitiminde önemli bir rol üstlenir.

Hayat tecrübeler manzumesidir. Edebiyat eserleri, insanlara tecrübe kazandırır. İnsan edebiyat eserlerinden aldıkları sayesinde kendi yaşantısını kontrol eder, yönlendirir, şekillendirir... "Hiç bir çocuk güzel bir masal ve öyküyü sonuna kadar dinlemekten kendini alıkoyamaz. Gençler hoşlarına giden bir romanı, uykularını feda ederek hatta yasak edilse bile gizli gizli okumaktan geri kalmazlar. Yaşlı bir insan da çekici bir kitabı elinden bırakamaz. Bütün bunları yaptıran sanatın insan ruhuna işleyen derin etki gücüdür ve bu güçten eğitim için mutlaka yararlanmak gerekir. Çünkü edebiyatın temel işlevlerinden biri, eğitime, insan kişiliğini değiştirme ve geliştirmesidir. Bu işlevine, duyguları geliştirme, duyarlılık kazandırma, duygu ve düşünce arasında sağlıklı bir denge kurma da denebilir. Çünkü insan oğluna sevmeyi, acımayı, güzellikler karşısında heyecanlanmayı öğretmede edebiyat önemli bir görev üstlenir. Kişiyi sığılıktan, bencillikten ve onun doğurduğu yalnızlıktan kurtarır."⁽⁶⁾

Edebiyat eserlerinin incelenmesi "edebiyat bilimi" denilen ayrı bir çalışma alanını oluşturur. Edebiyat bilimi, nihaî hedefi edebiyat tarihinin yayılması olan bilimsel faaliyettir."⁽⁷⁾

Edebiyat eserleri, fert ve toplumun duygu, düşünce, gözlem ve hayallerinin yazıya aktarılması belgesi, ruhunun aynasıdır; önceki neslin topyekün yaşayış tarzım, düşünce dünyasım, edebî ve estetik zevkini, değer yargılarını günümüz insanlarına ve gelecek nesillere aktarır; bir nevi kültür taşıyıcılığı görevi yapar. "Edebî eser, zamanının ve mekânının mahsulüdür. İyi bir edebî eser, bizim yaşadığımız devirden ayrı ve belirli bir çağda ortaya çıkmıştır, **üniversel** nitelik ve ölçülere sahiptir."⁽⁸⁾ Zaten eğitimin temel gayelerinden biri de, gelecek nesle kültürü kazandırmaktır. Çocu-

ğun veya gencin toplumun koyduğu yazılmış veya yazılmamış kurallara uygun yaşayan, ecdâdım tanıyan veya saygıyla hatırlayan, millî birlik ve beraberlik şuurunu kazanmış fertler olarak yetişmesi için büyük ölçüde edebiyat eserlerinden faydalanırız.

Şiirler, şairlerin duygularını, düşüncelerini, hayallerini, coşkularını, güzellik ve zevk anlayışlarını yansıtır; bazen yaşadıklarını, gözlemlerini ve şahit olduklarını da yansıtır. Şiir, yüksek haberleşme aracıdır; dolayısıyla farklı bir dünyadan mesaj verir. Şiir insanların duygularını terbiye eder, estetik zevkini geliştirir... Edebiyat eserleri insanların duygu, düşünce ve hayal dünyasını genişletir, değişiklikler yaparak zenginleştirir, istedik davranışlar kazandırır.

Hikâye ve romanlar, tiyatro eserleri, destanlar, masallar yazarlarının (müelliflerinin, anlatıcılarının) duygu, düşünce ve hayalleri ile yaşadıklarının yansıdığı eserlerdir. Bu eserlerde, okuyucunun dünyasından farklı bir dünya vardır. Okuyucu bu eserdeki dünyaya girer, yeni olaylara şahit olur, yeni insanlarla tanışır, farklı bir zamana ve mekâna taşınır; hoşuna gidenleri alır, hayatına mal eder; beğenmediklerini reddeder, benzer bir olayla karşılaştığı vakit nasıl davranması gerektiği hususunda bocalamadan karar verir, yanlış yapmaktan kurtulur. Okuyucu, eserlerdeki "gerçeğimsi" dünya ile kendi gerçek dünyası arasında münasebet kurar, eserlerdeki kişilerde kendisini arar, iyi olanı alır, kötü olanı reddeder, tecrit eder.

Denemeler ve makaleler, yazarının düşüncesini yansıtır. Okuyucu bunlardan yeni fikirler edinir, yeni bakış açıları kazanır.

Hatıralar ve gezi yazıları, yazarının yaşadıklarını, şahit olduklarını ve gözlemlerini yansıtır. Okuyucu, hatıra yazılarındaki mekânı tanır, olaya şahit olur, o anı yaşar; gezi yazılarında görülen, tarihî ve coğrafi yerleri tanır, güzellikleri öğrenir, buradaki dünya ile kendi gerçek dünyası arasında bir bağlantı kurar ve kendine göre üçüncü bir dünya yaratır. Bu eserlerdeki mekân, zaman, olay ve kişileri tanıyarak, yaşayarak gerçekteki hayatına yön verir. Bir insanın aynı anda farklı zamanlarda, farklı mekânlarda farklı olayları yaşaması mümkün de-

ğildir. İşte hatıra ve gezi yazıları okuyucuyu me-
tinde anlatılan mekâna taşır, mekânı tanıtır, bura-
da yaşananları öğretir, farklı bir dünyadan haber-
dar eder. İnsan, hareket ve davranışlarında eser-
lerdeki dünyadan etkilenererek değişiklik yapar veya
eserdeki kahramanların hareket ve davranışlarını
taklit ederek yeni davranışlar kazanır. Zaten eği-
tim de, insanın hareket ve davranışlarında deği-
şiklik yapma süreci değil midir?

"Derken köylü ve halk

Kara Fatma, Mehmetçik ve Meçhul Asker!

-Bre kâfir aman,

Tanrının birliğine yoktur güman!

Çal kılıcını Kemal Paşam, yetiştik! dediler

Ve Tanrı da şahit, Anadolu da!

Hızır gibi, ilâç gibi

Tam zamanında yetiştiler." ⁽⁹⁾

Yukarıdaki mısraları okuyunca, savaş kelimesi
kullanılmasa bile ilk akla gelen, gözümüzün önün-
de canlanan bir savaş sahnesidir/alanıdır. Bu mıs-
ralar bizi Kurtuluş savaşı yıllarına; Anadolu'nun
herhangi bir köşesine; Atatürk, Kara Fatma, Meh-
metçik ve bütün Türk halkının arasına taşır. Müs-
lûmanlarla "kâfir"lerin bir mekânda savaştıkları-
nı, Mustafa Kemal ve dolayısıyla Türklerin çok
zor durumda kaldıklarını, fakat bu sırada Kara Fat-
ma'ların, Mehmetçiklerin, Meçhul Asker'lerin,
köylünün ve halkın zor durumdaki Kemal Paşa'ya
yardıma koştuklarını, imdâda yetiştiklerini düşü-
nürüz. Kendimizi imdâda koşanların arasına kata-
rız.

Şiirden kendimiz için bazı ilkeler çıkartırız:
Vatanın kurtuluşu için canımızın önemli olmaması
gerektiğini, zor durumda bulunan herkese yardı-
ma koşmamız lâzım geldiğini, kazanmak, zafere
ulaşmak için birlik ve beraberliğe ihtiyacımız ol-
duğunu... düşünürüz/kabul ederiz; hareket ve dav-
ranışlarımızı ona göre ayarlarız. Bu şiir sayesinde
millî kimlik kazanabiliriz, sosyalleşebiliriz, toplu-
mumuzun kıymet hükümlerine değer veren insan
olabiliriz. Hayal dünyamız genişler, duygularımız
terbiye edilmiş olur,vatan sevgimiz artar... İşte

bütün bunlar edebî eserden insanın eğitimi için
istifade etmektir.

Türk edebiyatı tarihi içinde ortaya konulmuş
pek çok eserimiz insanlarımızın eğitilmesi mak-
sadyla kaleme alınmıştır. Din kaynaklı eserlerimi-
zin hemen hemen tamamı insanlarımızın dinî ba-
kımdan eğitilmesi amacıyla yazılmıştır. Özellikle
Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig, Edip Ahmed
Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık, Yunus Emre'nin
Risaletü'n Nushiyye, Mevlâna'nın Mesnevi, Nâ-
bi'nin Hayriyye gibi eserleri eğitim amacıyla ha-
zırlanmıştır. Yakın tarihimizde Namık Kemal, Ah-
met Mithat Efendi, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif,
Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, Ziya Gökalp, Ömer
Seyfettin ve Nihal Atsız eserlerini özellikle insan-
ların ruhunda, zevkinde, inançlarında, hareket ve
davranışlarında, hayallerinde değişiklikler yaparak
yeni bir dünya kurmalarında yardımcı olmak için
yazmışlardır.

DİPNOTLAR

- ¹ Prof.Dr. M. Kaya BİLGEGİL (Zik.), *Harâbât Karşısında Nâmık Kemal*, İrfan Yay., İst. 1972, s.22.
- ² Prof.Dr. Cahit KAVCAR, *Edebiyat ve Eğitim*, Ank., Üni. Eğt. Bil. Fak. Yay., Genişletilmiş 2. bs., Ank., 1994, s.2 (Eğitim ve edebiyat ilişkisi üzerine yazılmış kayda değer, belki de tek eser Prof.Dr. Cahit Kavcar tarafından hazırlanmıştır. Eğitimle iştigal eden insanların mutlaka bu eseri görmeleri lâzım gelir).
- ³ Prof.Dr. Kâzım YETİŞ, "Edebiyat Dersi Niçin Okutulmalıdır?" *Edebiyat Gazetesi*, Nu. 11, Nisan-Mayıs 1996, s.3.
- ⁴ Prof.Dr. Saim SAKAOĞLU (Zik.), "Atatürk'ün Sanata Verdiği Değer", *Erdem Dergisi*, Nu. 10, Ocak 1988, s. 10-11.
- ⁵ Prof.Dr. Mehmet KAPLAN, *Edebiyat (Lise 1. Sınıf Ders Kitabı)*, MEB Bas., İst. 1976, s.1.
- ⁶ Prof.Dr. Cahit KAVCAR, a.g.e., s.5.
- ⁷ Sadık TURAL, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdâd Yay., Ank. 1993, s. 13.
- ⁸ Leon T. DİCKINSON (Çev. Mustafa ÖZBALCI-Yavuz DEMİR), *Edebi İncelemenin Husûsiyetleri*, *Ondokuzmayıs Üni. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Nu. 3, Aralık 1988, s. 227.
- ⁹ Nûzhet ERMAN, *Her Gün Yeni Doğarız*, Ecdâd Yay., Ank. 1996, s. 261.

Eğitim, Gelenek, Çocuk ve Masal

Yrd.Doç.Dr. Pakize AYTAÇ

Gazi Üni. Fen. Ed. Fak. Öğr. Üyesi

Eğitimin temel amacı nedir? Gelenek nedir? Masal nedir? sorularını cevaplamaya çalışarak başlayacağımız yazımızın gayesi; masalın çocuk eğitimindeki yeri ve önemi konusuna bir kez daha dikkatleri çekmektir.

Eğitimin temel amacı "milli kültürün devamlılığını" sağlamaktır. Eğitimin sosyal gelişme ve ekonomik büyüme için bir vasıta olarak kullanılmasıdır. Milli kültür değerlerimizle sosyal gelişme ve ekonomik büyüme gayeleri arasındaki intibak potansiyelini ve bunun ne ölçüde realize olduğunu göstermek ve realizasyon imkânlarının artırılmasını sağlayıcı tedbirlere göre çizilmiş bir eğitim stratejisi uygulamaktır.⁽¹⁾

Gelenek, "bir toplumda, nesilden nesile aktararak gelen ve bu vasfından dolayı saygı duyulan bilgi, davranış şekilleri, kültür değerleridir."⁽²⁾

Her toplum terbiye-telkin ve taklit vetireleri yardımıyla kendi kültür taleplerine, doğru ve yanlış standartlarına, değer hükümlerine uygun düşen davranışları mensuplarına benimseterek yaygın şahsi prensiplere sahip olur.

Biyolojik veraset dışında insan bütün vasıflarını içinde yaşadığı toplumdan alır.

Biyolojik doğum, sosyal doğum ve ferdin gerçek beninin doğumu, bu üç merhale şahsiyetli bir toplumun önemli araştırma alanlarıdır. Sosyal doğum veya ferdin doğumu gelenek dünyası ile yakından alakalıdır.

Masalın tarifine elince; Batı dünyası masalı "...genellikle çocukları eğlendirmeye yönelik hayali destansı olaylar ve romans"⁽³⁾ olarak değerlendiriyor.

Türk masalları üzerinde çalışmaları ile tanınan Macar Türkoloğu Ignacs Kunoş; "masal dediğimiz şey, her milletin ayine-i devranıdır." diyor.

Masallar, binlerce yılda, binlerce insanın dilinde ve zihninde oluşan ortak değerlerin, görenek ve geleneklerin birleştirici gücünün çocuk ruhuna nasıl sindirildiğini belgeleyen edebî kaynaklardır.

Tarifler ve yorumlar gösteriyor ki, bir milletin binlerce yıllık hayat tecrübelerini taşıyan masallar, ait oldukları toplumun değer yargılarını ortaya koymaktadırlar. Meselâ; başarı, hüner ve sadetin ancak emek karşılığında elde edilebileceği, kötülük edenin padişah dahi olsa cezalandırılabileceği, fakir veya zengin her çeşit kahramanın; zekâsı, becerisi, dürüstlük ve gücü denenecek, lâıyk ise, tahta taca sahip kılınması fikri... gibi.

Bu dinamiklerin ana-baba, öğretmen, yetişkin tavrının koordinatörlüğü ile çocuğa geçirilmesi noktasında gelenekler devreye girmekte; çocuktan istenen ve beklenen davranış, duygu ve düşünceleri örneklemekte ve normları, standartları belirlemekte de masal gündeme gelmektedir.

Kültür ebeveyne, çocuğuna neyi, hangi biçimde öğreteceğini belirleyen bir kaynak olduğuna göre, masal burada gelenekle kucaklaşmakta ve taşıdığı moral değerlerle bunu sağlamaktadır.

Masalın kaynağı, sanat değeri ve toplumsal anlamı üzerinde düşünülürse, halka ait zevkin temellerini, onlardaki ruh derinliğini kavramak açısından nasıl bir rehberlik kabiliyetine sahip olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Ayrıca, masala ele aldıkları temler açısından yaklaşınca, insanların davranışlarını **anlama** ve **çözümleme**de de önemli bir kaynak olduğu görülebilir. "İnsanlararası ilişkiler analizi" kuramına göre, çocuğun bir yandan kendisinin farkında olması, kendisini anlaması, öte yandan başka insanların iç dünyasını hissetme ve anlama yeteneği

(empati) kazanması masallarla çok kolay bir şekilde sağlanabilir. Meselâ, çocuğa merhamet romantizmini vermeye çalışırken, Kemâlettin Tuğcu'nun masallarına başvurmak gibi.

Benliğin daha geniş ve daha derinden anlaşılması, başkalarıyla ilgi kurarken iletişim kalıplarını yorumlama, bu eylemi gerçekleştirmeye çalışırken problemleri keşfetme ve bunları çözmekte kendi görüşlerini oluşturma güçleri olduğunu anlama konularında da, masal vazgeçilmez membadır.

Masallardaki simgeler çocukları kalplerinden yakalayarak, onların hayat unsurlarını anlamalarını ve hangi kararların ne zaman ve nasıl verileceğini kavramalarını sağlar. Meselâ, Fablle'lar hayvanlar dünyasındaki insafsız boğazlaşmayı, insanın plânına aktarırken ilginç bir teknik kullanır, olayın sonunda çocuk, yavuz bir kendisini koruma içgüdüğü ile azgın bir başarı hırsının detaylarını görür ve tercihini yapar.

"Masalların akı da karası da vardır. Ak yürekliler arasında, gönül alıp Kâbe yapanlar mı dersiniz, on parmağını kandil edip yakanlar mı dersiniz, on parmağında on hüner olanlar mı? Her sakala bir tarak uyduranlar da vardır, her yumurtaya bir kulp takanlar da... Kara yürekliler arasında kendini dev aynasında görenler de vardır, burnu kaf dağında gezenler de... Evet masallar içinde kötü örnekler de, iyi misaller de vardır, iyiler örnek alınmalı, kötüler ise bilinmelidir."⁽⁵⁾

Öğretilmek, geliştirilmek ve kökleştirilmek istenen bir davranışın, kuru telkinler yerine, masalın imkânlarını kullanarak çocuğun dünyasına taşınması konusunda pedagojinin ilkeleri bizi destekler mahiyettedir. Hatta çocuğun dikkat ve alakasını masalların fantastik dünyasına çeken motifleri tek tek incelersek; çocuğun sezgi yoluyla; gerçek olanla hayali olanı, teferruat olanla, öz olanı birbirinden net olarak ayırdettiğini ve kendisine verilen soyut öğütleri somutlaştırdığını görürüz.

Cinlerin, perilerin, cadıların, büyülü tüylelerin, uçan halıların, yedi cücelerin sihirli iklimleriyle çocuk, geniş ve renkli ufuklara açılan manalı pencere ile muhayyile gücünü geliştirir. Korkunç

yaratıklar ve devler çocuğu hayatta bekleyen tehlikelerin zararlarını önceden görüp, mücadele azmini geliştirmesini sağlar. Gerçeği gerçek dışının perdesi altında görmesi onu heyecanlandırır.

Batılı masalcılar Türk halk masallarındaki ultramodern yapıyı, söz-konuşma-pratik zekâ oyunlarına bağlarlar.

Masalların benzersiz bir mekanizma sağladığına ve çocukların bu yolla bilinçaltı muhtevayı, bilinçli fantazilere uydurduğuna inandığımız göre, masalların temel mesajı hayatta büyük zorluklara karşı verilen mücadelenin önlenemez olduğu, fakat kişinin umulmayanla karşılaşması hâlinde bütün engelleri aşabileceği ve sonunda muzaffer olacağı şeklindedir.

Masallar var oluşun çıkmazlarını direkt ve özet hâlinde verir. Bütün durumlar, karakterler ve olaylar basitleştirilmiştir ve berraktır.

Çocukların düşüncesinde ağırlıklı unsur olduğu için polarizasyonlar (zıtlıklar) masalların karakteristik özelliğidir. Ve en önemlisi gerçekçi masallar, insan varlığının hakiki görünüşlerine, mevcut ihtimallere, hayatın anlamına işaret eder ve mevcut problemlerin ele alınmasında çocuğa yardımcı olur. Hayatın zaman zaman adaletsiz ve haksız olduğunu anlayan çocuk, hayatın bazı acılarından kurtuluşun olmadığını fark eder. Hayatla tek başına yüzleşmesi gerekeceğini ve bunun için de sorumluluk fikrini geliştirmesi lüzûmunu hissederek. Masaldaki kahramanın hayatta bir süre yalnız ilerlediğini, toplumdan soyutlanmış olmasının hüznünü, terk edilmişliğin acısını karanlıkta yolunu aramaya çalışmasını dikkatle takip eden çocuk, söz konusu kahramanın bu psikolojik gerilimden basamak basamak rehberlik görerek, yardım alarak nasıl kurtulduğunu ve sonunda etrafındaki dünya ile ne şekilde anlamlı bir bağ kurduğunu tespit edince mutlu olur.

Bir başka örnek daha verelim. Meselâ "üvey anne, figürü masalların çoğunda rastlanan bir karakter olup, çocuğun fikir dünyasına "müspet" ve "menfi" ilkeler taşır. Annenin yerine geçen birisinin olumsuz yönlerini göstererek, iyi anne ile kötü anne arasındaki farkı gerek çocuk gerekse anne açısından belirler, öfkenin ağır bedelini çizer, iyi

anne imajının temel donelerini verir ve çocuk ile üvey anneyi bütünleştirmek suretiyle "sevgi"nin her engeli aşmada nasıl büyük bir potansiyel güç olduğunu ortaya koyar.

Masal motiflerinde sosyal realitenin altı çizilirken unutulmaması gereken olgu şudur: Çocuk bir toplum için en mukaddes emanetlerden biridir. Madem ki, her masalda mensup olduğu toplumun âdet ve geleneklerini, psikoloji ve millî benliğini yansıtan ve yaşatan bir müessesedir, o hâlde "çocuk" ve "masal" konusunu akademik platformlarda "gelenek" ve "çağdaşlık" çizgilerini içiçe alarak yeniden incelemek gerekir.

Bütün bunları yaparken, "magazin kahramanları" kullanma yerine, erdem sayılagelmiş toplumsal, millî değerleri benliğinde toplamış "tarihi" ve "sosyal" hadiselerin kahramanlarını millet hayatının devamı olarak gördüğümüz çocuklarımıza ve gençlerimize örnek olarak benimsetmek zorundayız. Geleneği çağla birleştirerek özel davranış kalıpları oluşturmak son derece hayati bir meseledir.

Gelenek çizgisinden koparılan çocuk edebiyatının geçirdiği sarsıntıyı düşünürsek, temel teorik zeminde sağlam bir yerde olmadığımız rahatlıkla görülebilir.

Varoluşumuzun kaynağı olan gelenek "kimliğimizin çizelgesi, topoğrafyası, belirleyici koordinatları... Harmonimizi oluşturan ana-ışık, ana-renk ve ana-form... "Dün"den çok "yarın" demek... Dün'le yarın'ın ortak bir paydada bütünleşmesi veya... Hep bu ana arktan akarız bendi ummanımıza ve hep bu ana kökten alırız usaremizi... Geleneğin sürekliliği, onun çeşitli form ve normlarının geleceğe intikali çocukla kaimdir. Çünkü çocuk yarın demektir. Ama bu günün belirlediği bir yarın!... Gelenek çocukla devamlılık kazanır. Çocuk yarın demektir ve yarın bu günden şekillenir.⁽⁶⁾

Sonuç olarak diyebiliriz ki, masal çocuğa hayatın lirizmini, sıcaklığını, yaşama irade ve gücünü şefkat, merhamet, iyilik, doğruluk gibi insani duyguların temellerini verir.

Çocuğun zihni-bedenî-ruhî çizgilerini olgunlaştıran masal; eğitimde şu ilkeleriyle gerekliliği tartışılmaz bir alandır.

1) Masal okuyan (dinleyen) çocuğun hayal dünyası geniş olur.

2) Çocuğun edebî zevkini geliştirir.

3) "Tarih", "sosyal" ve "edebî" şöhretleri tanımmasına vesile olur.

4) Estetik duygularını yöneltir, besler ve geliştirir.

5) Okuma alışkanlığı ve zevki edinmesini sağlar.

6) Gözlem gücünü geliştirir.

7) Belleğin gelişmesini kolaylaştırır.

8) Üretken kişilik sağlar.

9) Olaylar karşısında zavallı ve çaresiz kalmayı engeller. Yaratıcı ve yapıcı kılar.

10) Muhayyile dağarcıkları gelişir.

11) Kompozisyon yazma yeteneği sağlar.

12) Karşısındaki insanların zayıf yönleriyle eğlenmenin yanlışlığını gösterir.

13) İyilik, güzellik, doğruluk, hoşgörü ve sorumluluk duygularının önemini kavramasına sebep olur.

14) Tabiat, hayvan dünyasının temellerini öğretir. Onları korumanın lüzumunu kavrar.

15) Herkesten ve bilinenen farklı metotlar üzerinde düşünme tekniğini kazanır.

16) Dinleme, taklit etme, bağımsız düşünme niteliklerini kazanmasına yardımcı olur.

DİPNOTLAR

1 Prof.Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Millî Eğitim Stratejimiz Ne Olmalıdır? Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1986, s. 41.

2 Şemsettin Sami, *Temel Türkçe Sözlük (Tercüman Yayınları)*, s. 410.

3 *Heritage Dictionary*, 1976.

4 Ignacz Kunoş, *Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1925.

5 Eflatun Cem Güney, *Folklor ve Halk Edebiyatı*, MEB Yay., İst. 1971, s. 906; Osman Olcay Yazıcı, "Gelenek, Çocuk ve Kitap." *1987 Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İst., 1987, s. 479.

6 Osman Olcay Yazıcı, "Gelenek Çocuk ve Kitap", *1987 Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İst., 1987, s.479.

Millet ve Kültür

Birçok düşünür, evrenin maddî yapısı ile insan ve toplum yapılarının çok farklı olduğunu düşünmüşlerdir. Aslında her madde birkaç elementin, değişik miktarlarda ve ortak şartlarda birleşmesinden meydana gelen bir yeni maddedir. Evrendeki maddeler, kendilerini meydana getiren elementleri (maddeleri) de kendileri yaparlar.

Sodyum (Na) ile klor (C) birleştiğinde sodyum klorür maddesi yani sofraya tuzu adındaki yeni bir madde meydana gelir. Tuzu meydana getiren, sodyum veya klor elementinden bir miktarı eksik, artık, veya gerekenden fazla sıcak veya soğuk olsa bileşim meydana gelmez, madde tuz olmaz. Başka ve bozuk bir karışım olur. Hatta bileşimin fizik ve kimyevi ölçülerine uygun olmaması hâlinde, bu maddeler birleşmezler. Birbirlerini tesir ederek bozarlar. Eski hâlleri de kalmaz. Bozuk ve işe yaramayan bir karışım ortaya çıkar. Karışım fiziki, bileşim ise kimyevi bir olaydır. Milletler de belli fizik şartlarda çok ciddi bir bileşimdirler.

İnsanların bir araya gelmesinden bir millet meydana gelmesi ve o insanların millet olması için de gerekli elementler kültür unsurlarıdır. Bu elementleri -kültür unsurlarını- millet çoğunlukla bizzat yapar, yahut da çok az kısmını hazır alır. Ama bu elementler bir araya gelmezse, millet meydana gelmez, o insan toplumu millet olarak kabul edilemez. Millet olarak kendini ispatlamış bazı insan toplulukları ise, bu elementleri zamanla kaybederse, bu defa millet olmaktan çıkar, başka milletlerin arasında bozuk bir karışım olarak kaybolup gider.

Millet bir kimya formülündeki elementler gibi yapan unsurlar veya millet ürettiği elementler nelerdir?

Bir duvar için, kum, taş, çakıl, çimento, kireç ve su yani harç gereklidir. Kum, taş ve çakıl, duvar olmak için, çimento ve su ile birleşmelidir. Kum ve çakıl birer yığın iken çimento ve su sayesinde kaynar kurur ve duvar olur. Millet denilen insanları da bir arada tutan "harç" onların kültürleridir.

Duvar yapılıp kaynadıktan sonra, harç bozulup taşların arasından ayrılırsa, duvar çöker ve taş yığını hâline gelir. Hatta "duvar" dibinde olanları da ezip yok eder.

Bunu şöyle ifade edebiliriz. İnsanlar + Din + Dil + Yazı + Tarih + Örf ve Adet + Hukuk + Güzel Sanat ve eserleri + Giyim + Yemek = Millet orta-

Cihan YAMAKOĞLU

Başbakanlık Müşaviri

ya çıkar. Bu elementlerin bir araya gelmesi ile birarada yaşama arzusu ve millet meydana geldiği gibi bunlardan bir kısmının bileşimde bulunmaması hâlinde millet teşekkül edemez. Yahut millet olarak teşekkül ettikten sonra yukarıdaki özelliklerini koruyamayan, bilerek veya bilmeyerek bunları yaşamayan, hayatın dışına iten milletler, millet olmaktan çıkarlar. Birliği sağlayan elementleri kaybettiği için bozukluk, bölünme başlar. Bu bölünmeler çok kere esir olarak başkalarının kölesi olmakla da sonuçların veya başka milletlerin içinde kaybolmakla da sonuçlanır. Bu elementleri koruyan milletler ise esir olsalar bile yok olmaz, birliklerini korur ve birgün bağımsızlıklarını elde edebilirler. Millî birlik bu kültür unsurlarının korunması ile yaşatılabilir.

Bu elementlerin hepsine birden "kültür değerleri" veya millî kültür ürünleri denilmektedir. İşte bir devlet için önce milletin meydana gelmesi gereklidir. Konuya verilen önem, zaruri olan insan unsurunun birliği ancak bu elementler -kültür- korunarak ve yaşanarak sağlanacağı içindir.

Burada çok önemli olan noktalardan birisi, milleti yapan elementlerin yine o millet tarafından yapılmış, üretilmiş olmasıdır. Bunun tek istisnası özellikle semavi dinlerdir. Eğer bu elementler başka milletlerden alınır, milletin formülüne dahil edilirse, milletin bozuk bir karışım manzarası alması kaçınılmazdır. Şu kadar ki milletlerin bozulması anında farkedilemez. Yıllar sonra, milletin geçmişi ile hiç bağlantısı olmayan davranışları ortaya çıkar. Kısaca geçmişinde, iğrenç, ayıp, suç, şerefsizlik, namussuzluk, hırsızlık, alçaklık sayarak, milletin kaçındığı hareketler artık sıradan davranışlar olarak görülmeye başlanır.

Çünkü "millet olmak" başlı başına bir ilmiliğin ifadesidir. Bir insan topluluğunun millet olması için diğer insan gruplarından farklı bazı işler yapması, üretimde bulunması gerekir. Ancak bu toplum üretimlerini yapanlar ve yaşamaya devam edenler, millet olabilirler.

Milletler sahnesine çıkabilmek nasıl ki bir kısım farklı üretimleri ve icadları yapmayı gerektiriyorsa, millet olarak kalabilmek de bu üretimlerini, kendi sosyolojisi -ilmiliği- içinde yenileştirip korumasına ve yaşamasına bağlıdır.

Bu şekilde kendini insanlık sahnesinde ispatlayış, esasen o millî yapının büyük ölçüde ilmili-

ğini ifade eder. Çünkü kendi ilmiliğine, toplum bilimine aykırılıklar ağır basarsa, millet kimliği kaybedilir.

İşte Türk Milletinin, günümüzde Türkiye'de ve gerekse Türkiye dışında varlığını devam ettirmesi, kendi ilmiliğini bir ölçüde devam ettirdiğinin ispatıdır. Bu, her millet için böyledir. Bize düşen görev, bu ilmiliği araştırıp kitaplaştırmaktır. Çünkü milletin var olması, başlı başına bir ilmiliktir. Bu varlık araştırma ile bilinir hâle getirilmelidir.

Burada mesele, hangi ilmî unsurlar korunup geliştirilirse, millet devam edebilir yahut da hangi yabancı unsurların karışması millet olmanın ilmiliğini bozabilir meselesidir.

Bütün milletlerin -sosyolojisi-olan millî kültürler bağımsız birer ilmilik ifade ederler. Kültürlerin bu karakterde olması, onların birbirinin etkilenmesini engellemez. Bu sebeptir ki önemli olan yabancı kültürden, belli kültür için faydalı olanı veya millî kültür unsurlarının -mayasını- bozacak zararlı yönlerin ortaya çıkarılmasıdır.

Bu konuya açıklık getirmek için, bizim millet olmamızı ve millet olarak devam etmemizi sağlayan kültür değerlerimizi, buluşlarımızı bilmemiz gerekir. Denilebilir ki bir millet kendi buluşlarını nasıl olur da bilemez? Günümüzde, milletin buluşlarını bilmeyenler, demokrasiye ve millî iradeye saygısı olmayanlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Millete ve onun seçtiklerine saygı, milletin eserlerini bilmekle sağlanabilir. En kısa ve anlaşılır şekilde tarihten süzülüp gelen bu eserlerimizi bilmemiz veya öğrenip yaşamamız gereklidir. Çünkü bu buluşlarımız olmasaydı ve onları yaşayıp yüceltmeseydik, bu gün millet olmayacaktık.

Öyleyse Türk Milletinin varlığının devamını sağlayacak olan kültür değerlerimiz nelerdir sorusunu cevaplayabiliriz. Bunlar Türk dili, yazıları, dini, Türk tarihi, Türk örf ve adetleri ile hukuku, oyunları, musikisi, güzel sanatı, kıyafetleri ve Yemekleri olarak toparlanabilir.

Bizi, yalnız Türkiye sınırları içinde değil, sınırlarımız dışındaki Türklerle de üzüntüde ve sevinçte ortak yapan, birbirimizin üzüntüsünü insanlarımızı, din, dil, ırk, menşe, felsefi inanç ve mezhepleri farklı olsa bile, Türk vatani bölünmez, Türk milleti bölünmez, Türk Milleti, bağımsızlığı elinden alınıp esir edilemez, noktalarında birleştiren bu kültür unsurlarıdır.

Simav'da Giyim-Kuşam ve Takı Geleneği

Recep ALBAYRAK

Bilim Uzmanı

Iç Ege'de yer alan Simav halkı, *Kınıklı, Çavundur, Savcılı, Bağdüz, Kabaklarlı, Ahmedi, Dimlekkabaklı, Demircili, Karakeçili, Kızılkeçili, Akkoyunlu, Yağcıbedir, Kulalı, Kozanlı, Tekeli, Afşar, Karacalar, Karakocalı, Kalemli, Tekeli, Çükülerli, Şehitli, Çepni* gibi Türk aşiret ve cemaatlerine mensupturlar.

Yörenin kadın ve erkek kıyafetleri kıyı, kuzey ve güney Ege halk giyim-kuşam geleneğinin doğal bir uzantısıdır.

Kadın-erkek giyiminde kullanılan kumaşlar, kumaşların renkleri, elbiselerin dikimi, kadın giyimindeki önlükler, kolanlar, libadeler, baş örtüler, al, peştemal, üstlük, örtme, bez, yazma, tülbent, yemeni, boğazlık, poşu, şal kuşak gibi kıyafeti tamamlayan parça ve aksesuarlar, insanımızın sosyal konumunu, evli olup olmadığını, mukaddes toprakları ziyaret ettiğini gösteren anlamlı ve gizemli unsurları taşırdı.

Yöremiz giyim-kuşamı konusunda, Simavlı araştırmacılar merhum öğretmen Muhasin Özata (1904-28 Temmuz 1991), basılmamış bir kısmı kayıp olan "Simav" isimli kitabında, Simav giyim kuşamı konusunda şunları yazmış:

"Osmanlı döneminde erkekler dizlerinden kasıklara doğru geniş ağılı kısa don giyerlerdi. Bele, kasıktan göğüs altına kadar çeşitli renkte işlemeli Acem Şalı salırlardı. Bunun üzerine de *Silâhlık* denilen deriden geniş bir kemer dolanırdı. Bu silâhlığın kıvrımları arasına, en üst kenarda işlemeli bir çevre, tütün ve para kesesi, kama, bıçak, tabanca takılırdı. *Kaşıksapı* denilen ipekli, yollu kumaştan bir entari, onun üstünde çuhadan kolsuz yelek biçiminde cepkenin dikilmemiş kolları, kolların arkasına sarkıtılırdı. Başta kırmızı bir fesin üzerine, ya oyalı bir yazma, ya da poşu denilen değişik renkli ipek bir sargı sarılırdı.

Bacaklarda uzun çorap veya deriden ayaksız bir kalçın, ayaklarda hafif bir yemeni bulunurdu. Bu, Ege bölgesinin değişik bir zeybek giyimi idi.

Kadınlar ise *Üç Etek* veya *Yırıklı* denilen ağsız şalvarın parçalarını biraz yukarıdan bağlayarak sarkıttı. Öne, işlemeli ve nakışlı bir önlük, arkaya basmadan bir aralık, bele ise şal kuşak bağlanır, onun üzerine gümüş bir kemer takılırdı. İç giyilen bürümcük gömleğin etekleri kasık hizasından dışarı sarkardı. Üste kollu bir libade giyilir. Boyuna çingilli bir gerdanlık ile bir dizi altın takılırdı. Başa, tepelik üstüne oyalı yazma örtülür, düğünlerde ise fes giyilir, fesin alt tarafına, alna gelecek şekilde küçük altınlar dizilirdi. Dış giyim, koyu mavi renkte, kırmızı yollu iki paçadan oluşan peştemaldan birisi üste örtülür, diğeri bele dolanırdı.

Peştemalların alt taraflarında kırmızı çubuklar bulunurdu. Nişan ve düğünlerde sarı yollu, vişne çürüğü ipek peştemallar kullanılırdı"⁽⁴⁾.

Kadın ve erkekler fanila yerine iç göynek, külot yerine iç don giyerlerdi. İç göyneklerin kışlığı patiska (*Hasse, gıldır, gıldırdak, çampır, mademput*)'dan, yazlığı ise ince ketenden (*Bürümcük*) dikilirdi. İç don ise, pamuklu beyaz kumaştan olurdu. İç dona paçalı don da denirdi. Erkek iç göyneklerinin kol ağızları, kadın iç göyneklerinin hem yaka, hem de kol ağızları işli olurdu. Kadın iç göyneğinin yanlardan görünen kısmına *Zığza* denirdi.

Orta yaşın üstündeki erkekler, zeybek kıyafeti yerine kaşıksapı kumaştan işlemez üçetek de giyerlerdi.

Yöre kadınlarının üçeteklileri, gullapduzlar tarafından işlenen *Bindallı, Türkişi* desenli ipek ve atlas kumaşlar, ayrıca *Mecidiye Kutnu, Beyaz Taraklı Kutnu, Çubuklu Kutnu (Taraklı Kutnu'nun düz çubuklusu), Yandımalamaz (Mecidiye Kutnu'nun düz çubuklusu), Altıparmak (Meciteye Kutnu'nun parlak olmayan yeşil, sarı, kırmızı, siyah, mor renkli ince veya kalın düz çubuklusu), Sarı Meydâni, Kırmızı Meydâni (Kaşıksapı), Telli (Beyaz, sarı çiçekli Yeşil Elmasiye, Kırmızı Elmasiye, Mavi*

veya *Mor Elmasiye*, simli jakar) ve değişik renkli kadifeden dikilirdi. Yazın sıcak günlerinde, *filfli aksaya* (*beyaz düz patiska*)'dan dikilme *Saya Üçetekli* giyilirdi. Yaşlı hanımlar ise, gerek şalvar, gerekse üçetekte *Gazdare* ve *Çitare* denilen kumaşı tercih ederdi. *Çifliksatturan*, *Ocaksöndüren*, *Komşuçatlatan* gibi isimlerin verildiği üçetekliler, son yirmi-otuz sene önceye aittir.

Üçeteklinin altma, değişik renklerde ipek ve birman (emprime)'dan dikilmiş şalvar giyilirdi.

Üçeteklinin üstüne giyilen libadelerin yan etek uçları, üçeteklilerin yaka ağızları, kol ağızlarındaki Tek ve Üçkulakla, art etekler, ön etekler, göğüs kısımları kaytanlanırdı.

Başörtü olarak kullanılan *Üslük* (*Üstlük*) ve Örtmelerin kırmızı renklisine *Halep üslük/Örtme* (desenleri; *Altınlı Halep*, *Fındıklı Halep*, *Pancarlı Halep*), saman renklisine *Hindiye Üslük/Örtme* (Desenleri; *Altınlı Hindiye*, *Fındıklı Hindiye*, *Pancarlı Hindiye*) denmekteydi. Örtme yerine kullanılan peştemaller ipek, kırsal bölgelerimizde kullanılanlar ise pamuklu olurdu.

XIX. yüzyılın birinci çeyreğinde Simav'da mecburi iskâna tâbi tutulan yeniçeri ailelerinin gelmesi ile otokton *Simav Yörük Kıyafeti* korunmasına rağmen, kasaba hanımları İstanbul'dan yeni gelen kadınların kıyafetlerinden etkilenerek, *Car* adı verilen ferace giymeye başlamıştır. Köy ve yaylalarda oturan Yörük ve Türkmenlerle kasabadaki kadın kıyafetleri arasında farklılıklar oluşmaya başlamakla beraber, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı Simavlı aileler, yakın zamanlara kadar üçetek giyme geleneğini sürdürülmüştür.

Ülkemizdeki sosyal gelişmeler, kıyafet kanunu, geleneksel kıyafetin sonunu hazırlamıştır. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan köylerimizde kısmen de olsa muhafaza edilmektedir.

Gelin başlığı hazırlanırken öne mutlaka kırmızı, arkaya ise yeşil pullu çatki bağlanırdı. *Kırmızı çatki bekâreti*, *saflığı*; *yeşil çatki*, *kavuşmayı* simgelerdi. Önlükteki deniz kabukları *bereketin*, *bol çocuğun* tasviriydi. Deniz kabuğu, fes, kuşak, dolama gibi giysilerin yanında kıl, çul, çöp çul, keçe, alaca, heybe, torba, çuval ve dağarcık gibi

eşyalara da dikilirdi. Bu, soy-sop ve soyluluğu ifade ederdi.

Başa al bağlamak, kadının evli olduğunu; üslük örtmek hacılığı ve ruhaniyeti; siyah önlük takmak eşinin askerde olduğunu; kara yazma, yası ifade ederdi⁽⁵⁾.

Kadınlar, başlarına üstüne tepelik dikili fes giyerlerdi. Tepelikler Simavlı kuyumcularca el emeği göz nuru ile işlenirdi.

Erkekler, muskalık, hamaylı (hamail), köstek ve tabaka gibi gümüş veya bafun takı ve eşyalar kullanırdı.

Kadın süs eşyaları; "Badem" ve "Ay" işlemeli tepelik, baskı (bir tür taç), titrekli yüzük, bilezik, kaplama bilezik, gerdanlık, hamaylı, çingil, kemer, çitme (gerdanlık) idi.

Simav'da kuyumculuk, köklü bir geçmişe sahiptir. Elimizde yazılı kaynak bulunmadığı için daha eskileri şimdilik bilemiyoruz. Bilinen en eski kuyumcu ustaları; Mehmet Usta (Kuyumcuların büyük babası), Münir Usta (Yaman), Kuro Rıza Efendi'nin damadı Şaphaneli Mustafa Usta (Kuro Rıza ve Zennure'nin kızları Yaşan Hanımla evliydi. Mustafa Usta, Argümüşlerin büyük babasıdır), Mollahüseynlerin Süleyman Bayrak (Apano) Usta, Hacı Mazhar Usta ve oğlu Ahmet Nasuhoğlu idi. Simav geleneksel kuyumculuk sanatı, ustalarımızın vefatı ile tarihe mâl oldu.⁽⁶⁾

Sevindirici bir olayı kaydedeyim. Süleyman ustanın oğlu Mehmet Bayrak geleneksel kuyumculuk sanatını kendi imkânları ve anası Mürşide hanımın da yardımı ile amatörce sürdürmeye çalışmaktadır.

DİPNOTLAR

- ¹ *Muhasin Özata merhumun notlarını verme lütfunda bulunan damadı Oktay, kızı Nursel Arar ile kızları Dr. Cavidan, Candan ve Aydan yeğenlerime teşekkür ediyorum. Bildiğiniz gibi Muhasin Özata, Simav'ın meşhur sergerdelerinden Ayıngacı Madanoğlu Mustafa'nın torunu, TBMM I. Dönem Kütahya Milletvekili Bergamalı Yusuf Cemil Bey (Altay)'ın oğludur.*
- ² *Dudu Albayrak (D: 1333), Rabia Turun-Albayrak (D: 1947), Nazmiye Çimencioğlu (D: 1938), Hakkı Şahbazoğlu (D: 1959)*
- ³ *Fatma kuyumcu (D: 1337), Mürşide Bayrak (D: 1934), Mehmet Bayrak (D: 1951).*

Alanya Halk Kültüründe "Al Renk"

Ali Rıza GÖNÜLLÜ

Araştırmacı -Yazar

Türk Milleti, tarih boyunca, maddî ve manevî kültür değerlerini, daima zemin ve zamana uygun olarak, terakki ettirmiş ve günümüzdeki muhteşem hâline ulaştırmıştır.

Ancak, memleketimizde geçmişte olduğu gibi son yıllarda iç ve dış şer güçler tarafından tekrar alevlendirilen etnik ırkçılık hareketi; siyasî ve kültürel istiklâlimizi tehlikeye düşürmektedir. İşte bu menfi durumu ortadan kaldırmak için ilk önce, millî kültürümüzde mevcut olan, en küçük bir teferruatın dahi tarihî gelişimini tespit etmek ve millî yapısını ortaya koymak lâzımdır.

Biz de, burada Türk Milletinin sosyal hayatında mühim bir yeri olan "al renk" üzerinde duracağız.

Al; "parlak kırmızı, koyu ve parlak pembe, turuncu" renktir.⁽¹⁾ Al kelimesi, bu manayı karşılamak üzere, Eski⁽²⁾, Orta⁽³⁾ ve Yeni⁽⁴⁾ Türkçe devirlerinde dilimizde kullanılmış ve bu gün de Türkiye Türk Lehçesi başta olmak üzere, muhtelif Türk lehçelerinde (Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Tatar, Türkmen Türk lehçeleri vb. gibi) faal bir şekilde yaşamaktadır⁽⁵⁾.

Biz "al renk"in dünden bu güne Türk Devletinin kutsal sembolleri arasında kabul edildiğini bilmekte ve mevzu ile ilgili misalleri tarihî kaynaklarda görmekteyiz. Meselâ: Uygur Türklerine (Turfan Uygurları. MS 9. asır) ait bir vesikada; "Tacını başına vurdu. Al giyimini giyip, altınlı tahnının üzerine oturdu" der. Böylece, rahmetli Prof. Dr. Bahaettin Ögel'in de belirttiği gibi, hakanlık hil'ati, kaftanı veya cübbesinin al renk olduğu ortaya çıkmaktadır.⁽⁶⁾ Bu Türk devlet âdeti; Moğol kültürüne de girmiş ve "Moğolların Gizli Tarihinde (MS 1240)", Cengiz Han'ın al elbisesi yer almıştır⁽⁷⁾.

Yine, Selçuklu⁽⁸⁾ ve Osmanlı⁽⁹⁾ sultanlarının da kırmızı elbise giydiklerini tespit etmekteyiz.

Bunun yanında, Türk Bayrağı'nın renginin de, bazı istisnalar dışında her zaman, al olduğu görülmektedir. Buna dair en eski malumata, Türk - İslam kültür muhitinin ilk muhteşem eserlerinden Kutadgu Bilig'de (1069/1070) rastlamaktayız. Şöyle ki: "Taşı körledi yirde koptı toğu; Yaka keldi aşnu tokuz al tuğı." (Güneş yükseldi yerden toz kalktı; Dokuz al tuğ yaklaşmaya başladı) (beyit: 4893)⁽¹⁰⁾. Parçada geçen tuğ kelimesi, bayrak'ı karşılamaktadır.

Aynı devir eserlerinden olan Divan-ü lügat-it Türk'te (MS 1072) ise, "al" kelimesi şöyle açıklanmaktadır: "Al; hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılır, turuncu renkte bir kumaş. Turuncu renge dahi al denir."⁽¹¹⁾

Osmanlı Devletinde de, al bayrak'ın mevcut olduğunu dönemin kronikleri haber vermektedir.⁽¹²⁾

Bu gün de Doğu Anadolu'da yaşayan insanımız, bayrak'a "al" demektedir⁽¹³⁾.

İşte, Türk devlet renk'i olan al; halk kültürüne de yansarak, cemiyetimizde hâlâ bir kültür motifi olarak varlığını devam ettirmektedir.

Şimdi de al renk'in Alanya halk kültürü içindeki yerini göstermeye çalışalım. Elimizdeki ürünleri; I- Atasözü, deyim ve beddualarda al renk, II- Halk şiirinde al renk, III- Halk âdetlerinde al renk, başlıkları altında tasnif ederek vereceğiz.

I- ATASÖZÜ, DEYİM VE BEDDUALARDA AL RENK

Al renk, Alanya ağzında söylenen ata sözü ve deyimlerde "canlılık, gençlik, mutluluk" gibi, insana yaşama azmi veren güzel duyguları, beddualarda ise, bunun menfisi ifade edilmektedir.

a- Atasözü ve deyimlerde al renk

1. Al giyesin yeşil kuşanasın⁽¹⁴⁾

2. Al peçeli gelin mi bekliyor⁽¹⁴⁾ .

3. Al yakışırken el bakışırken⁽¹⁵⁾ .

4. Al yanar şal döner⁽¹⁵⁾ .

5. Allı pullu gelin etmek⁽¹⁶⁾ .

b- Beddualarda (ilenç - intizar) al renk

1. Al gömleği gelesice⁽¹⁷⁾ .

2. Al'ı çıkarsın da karalar bağlasın⁽¹⁷⁾ .

II- HALK ŞİİRİNDE AL RENK

Alanya'dan derlediğimiz çeşitli mani, ninni ve türkülerde al kelimesi, muhtelif isimlerin (bitki, hayvan, insan, eşya) önüne gelerek, sıfat görevi yapmakta ve vasfını belirttiği, bu isimlere mühim bir mahiyet kazandırmaktadır.

1- Manilerde al renk

- a. Alçuha boydan artar
Yüzük parmağı tartar
Benim yarım çok güzel
Baktıkça ömrüm artar.
- b. Al at'a yeşil kolan
Dolan dağları dolan
Benden başka yok mudur
Yarinden ayrı kalan.
- c. Al giydim alsın diye
Mor giydim sarsın diye
Çıktım çıktım sallandım
Yar beni görsün diye.
- ç. Al koyunum kuzuludur
Alnı kara yazılıdır
Çok bekletmeyin komşular
İçim çok sızılıdır.
- d. Ayva attım nar geldi
Fındıktan yar geldi
Bir öptüm bir ısırđım
Al dudaktan kan geldi.
- e. Bahçelerde al kabak

Açılır tabak tabak

Sen beni beğenmiyon

Aldığın mataha bak.

f. Bahçelerde al kabak

Dökülür tabak tabak

Kız oğlanı görünce

Seğidir⁽¹⁸⁾ başı kabak.

g. Elifim var mimim var

Al yelkenli gemim var

Bas gidelim küreğe

Senden başka kimim var.

ğ. Saçım örük örüktür

Al yanak gölgeliktir

Şahin yuvası gibi

Bağrım delik deşiktir.

2- Ninnilerde al renk

- a. Dandini dandini dası var
Al kadifeden fesi var
Güzel oğlumun uykusu var
Nenni yavrum nenni.
- b. Nenni nenni nenler et
Büyü de askere git
Al sancağın uğruna
Ya gazi ol ya şehit.
- c. Nenni nenni nen eder
Büyür de askere gider
Al sancağın altında
Devlete hizmet eder.
- ç. Nennin nenni nen edeyim
Al atlara bindireyim
Kâbelere göndereyim
Nenni yavrum nenni.

3. Türkülerde al renk

- a. Kırk dönmenin⁽¹⁹⁾ yolunda
Al beserek⁽²⁰⁾ elinde

Ne yatan Mevlüt Efe

Malın tellal elinde⁽²¹⁾ .

- b. Gayet inceden ördüm beliği
Sana söylerim alma oluşu⁽²²⁾
Ağ elleri mor kınalı
Allı gelin geçtimi üstümden⁽²³⁾ .

III- HALK ÂDETLERİNDE AL RENK

Alanya halkının doğum, düğün, halk hekimliği ve hıdırellez âdetleri içinde al renk bulunmakta ve koruma, kıklık, tedavi ve bereket sembollerini karşılamaktadır.

a. Doğum adetlerinde al renk

Çocuğa al basmasın⁽²⁴⁾ diye, doğduğu andan başlamak üzere, kundaktan çıkıncaya kadar (0-6 ay arası), yüzüne al yazma örtülür. Lohusanın başına da al bir bant veya kurdela bağlanır. Ayrıca, üç soğan bir ipe dizilir ve Kur'an-ı Kerim'le birlikte, çocuğun baş ucuna konur⁽²⁵⁾ .

b. Düğün adetlerinde al renk

Alanya halkı, bundan 35 - 40 yıl önce, al kumaştan dikilmiş gelinlik giymekte idi. Şimdi ise, beyaz gelinlik ile al yazma kullanılmaktadır. Şöyle ki; Gelin kıza, ilk önce hanımlar tarafından gelinlik'i giydirilir. Daha sonra da duvağını, babası ve yakın akrabaları (ağabey, erkek kardeş, amca, dayı, enişte) dua okuyarak, yüzünü indirirler ve gelinin çantasına para koyarlar. Duvak örtme merasimini müteakip bu zevat evden ayrılır. Oğlan evi, gelini götürmeye geldiğinde ise, damadın ablası veya kız kardeşi eve girerek, gelini alır ve onun ile birlikte, kapıdan çıkarken, dul olmayan ve tek nikahlı bir kadın, gelinin yüzünü kapatacak tarzda, duvağın üstüne, besmele ile al yazma örter⁽²⁶⁾ .

c. Halk hekimliğinde al renk

Yılcık⁽²⁷⁾ hastalığına yakalanan fert; Karakocalı köyündeki, yılcık ocağına gider. Burada,

ocaklı kadın, ilk önce, ağrı olan bölgeye, yılcık taşı koyar. Vücutta yılcık var ise, taş durur, yoksa düşer. Bu tespitten sonra, ocaklı kadın, ağrıyan yerin üzerine al bir bez örter ve eline bir bıçak alır. Bıçak'ın keskin tarafını eğik olarak, al bezin üzerinden dua okuyarak, vücuda bastırır kaldırır ve yılcık kıyma denen bu işlemi taş düşünceye kadar tekrar eder. Yılcık kıyma merasimi bittikten sonra da, ocaklı kadın, hastaya, perhiz listesini söyler (Bu hastalığa yakalanan kimse, tedavi süresince et, tavuk, yumurta, balık yemez. Yalnız, sütlü çorba, çökelik, kuru ekmek yer). Hasta, ocaklı kadına arılık⁽²⁸⁾ verir ve oradan ayrılır. Yılcık kıyma olayı; üst üste üç çarşamba kuşluk vakti yapılır⁽²⁹⁾

ç. Hıdırellez adetlerinde al renk

Hıdırellez gecesi (5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece), sabaha karşı, iki rekât hacet namazı kıılır ve dua edilir. Bunun bitiminde, önceden hazırlanan al bir kese içine, üzerinde Hıdırellez duası yazılmış kâğıtlar ile, bir miktar para konur. Ağzı büzülür ve diken gülü ağacının dalma asılır. Sabah gün doğmadan önce, bu torba alınır ve deniz kenarına gidilir. Burada dilek kâğıtları torbadan çıkarılır ve dua edilir. Kâğıtlar tekrar torbaya konulduktan sonra, arkaya bakmadan eve gelinir. Kese içindekilerle birlikte saklanır⁽³⁰⁾ .

Görüldüğü gibi "al"; 1- Canlı ile canlı ve canlı ile cansız varlıklar arasında rabıtayı sağlamakta (... gelin ile al yazmayı örten kadın, gül dalı ile para, insan vücudu ile bıçak.), 2. Türk milletinin namus telakki ettiği mefhumlarla (al sancak, al yanak, al duvak, al at) ve eski Türk inanç sistemi içinde, mühim bir yeri olan, yer - su kültü'nün muhtelif unsurları ile birlikte (gül ağacı, deniz) kullanılmakta, 3- Halk âdetlerinde, İslâmî motiflerle kaynaşmış vaziyet (dua etmek, besmele çekmek) uygulanmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; "al", Türk Milletinin mâşeri vicdanında müstesna yeri olan, mana yüklü bir renktir.

DİPNOTLAR

- ¹ *Meydan Larousse, C. 1, s. 257, İstanbul, 1981; D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, 1990, s. 25.*
- ² *Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, s. 10, İstanbul, 1968.*
- ³ *Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig (Metin), C. 1, s. 24 vd., Yay. R. Rahmeti Arat, 2. Baskı, Ankara, 1979.*
- ⁴ *Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türki (Temel Türkçe Sözlük), C. 1. s. 26, Yay. Heyet, İstanbul, 1985.*
- ⁵ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, C. 1, s. 12-13, Yay. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve Arkadaşları, Ankara, 1991.*
- ⁶ *Prof. Dr. Bahaettin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C. 6, s. 401, Ankara, 1984.*
- ⁷ *Moğolların Gizli Tarihi, s. 159, (Çev. Prof. Dr. Ahmet Temir), Ankara, 1986.*
- ⁸ *Prof. Dr. M. Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Alparslan ve Zamanı, Ankara, 1992 C. 3, s. 87.*
- ⁹ *Ord. Prof. İ. Hakka Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara, 1984, s. 218.*
- ¹⁰ *Yusuf Has Hacib, a.g.e., s. 488, Kutadgu Bilig (Tercüme), c. II, s. 353, (Çev. R. Rahmeti Arat), Ankara, 1988.*
- ¹¹ *Kaşgarlı Mahmud, Divan-ü lügat-it Türk Tercümesi, c. 1, s. 81, (Çev. Besim Atalay,) Ankara, 1985.*
- ¹² *Hoca Sadeddin Efendi, Tac'üt Tevârih, C. 1. s. 84, Sad. İ. Parmaksızoğlu, İstanbul, 1974.*
- ¹³ *Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Doğu Anadolu Osmanlıcası, Etimolojik Sözlük Denemesi, s. 40, Ankara, 1986.*
- ¹⁴ *Mehmet Nuri Gönüllü'nün yayınlanmamış notlarından alınmıştır.*
- ¹⁵ *Tevfik Hacıhamdioğlu, Alanya Folkloru, s. 18, Sayı 3, İstanbul, 1985.*
- ¹⁶ *Kaynak Şahıs: Pembe Gönüllü, Alanya - 1928 doğumlu, Ev hanımı, Okur-Yazar değil.*
- ¹⁷ *Tevfik Hacıhamdioğlu, a.g.e., s. 40.*
- ¹⁸ *Seği'mek: Koşmak.*
- ¹⁹ *Kırkdönme: Güzelbağ beldesinin civarında bir mevkii.*
- ²⁰ *Beserek: Buhur deve ile boz devenin melezi olan tülü devenin erkeği.*
- ²¹ *Burada verilen mani, ninni ve türküler tarafımdan hazırlanmakta olan Alanya Folklorundan Derlemeler isimli eserden alınmıştır.*
- ²² *Alma oluğu: Alanya'nın Çayırarası yaylasında bir mevkii.*
- ²³ *Kaynak şahıs: Gülizar Kırbaç, Alanya - Aliefendi Köyü, 1330 doğumlu. Ev hanımı, Okur-Yazar değil.*
- ²⁴ *Al basması hastalığında, çocuğun ve lohusanın vücudu kızarır ve vefat eder. Kaynak Şahıs: Pembe Gönüllü, Alanya, 1928 doğumlu. Ev Hanımı. Okur-Yazar değil. Ayrıca, Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı da, bu mevzuda; "Memleketimizde al, al bastı, al karısı, al anası, al kızı tabirleri ile, umumiyetle kırklı lohusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalık ifade edilmektedir" der. (Bakınız; Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet Ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, s. 75, Ankara, 1974). Biz, bu hastalığın Türkiye dışında yaşayan Türk Topuluklarında da mevcut olduğunu ve aynı adla anıldığını bilmekteyiz. Bakınız; Abdülkadir İnan, Al Ruhı Hakkında, s. 259 vd., Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968.*
- ²⁵ *Kaynak şahıs: Hatice Moğolkoç, Alanya, 1330 doğumlu. Ev hanımı. Okur-Yazar değil.*
- ²⁶ *Kaynak şahıs: Pembe Gönüllü, Alanya, 1928 doğumlu. Ev hanımı. Okur-Yazar değil.*
- ²⁷ *Yılançık: Sineğin yılan ölüsüne konması ve ondan aldığı mikropları insan vücuduna taşıması ile meydana gelen bir hastalık hâlidir. Belirtisi ise, vücutta gezeleyen ağrılardır. Kaynak şahıs: Hatice Kuloğlu, Alanya - Cıkcilli köyü, 1943 doğumlu. Ev hanımı. Okur-Yazar değil.*
- ²⁸ *Arılık: Hastanın, Ocaklı kadına, verdiği sembolik para.*
- ²⁹ *Kaynak şahıs: Ümmühan Uğur, Alanya-Karakocalı köyü, 1935 doğumlu. Ev kadını. Okur-Yazar değil.*
- ³⁰ *Kaynak şahıs: Nezihe Yücesan, Alanya, 1957 doğumlu. Memur. Lise mezunu.*

Orta Asya ve Balkanlarda Türk Varlığı ile İlgili İki Kitap

1- Halit GÜLER: "Orta Asya'da
İslâm'ın Yeniden Doğuşu",
Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,
Ankara 1994.

2- "Tuna Nehri Konuşsaydı", Türkiye
Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995.

Meşhur Hive Hanı Ebu'l Gazi Bahadır Han "Şecere-i Terâkime" adlı eserinde "Türk'ün konup göçmediği yer var mı? Türk'ün gezip görmediği il var mı?" diyor. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, "gezip görme alışkanlığının Türklere yeni bilgi ve tecrübeler kazandırdığını, ancak bu hâlin devletin birlik ve dirliğine önemli tesirler yaptığını, gezip tozan büyük Türk kitlelerinin gittikleri ülkelerde eriyerek Türklüklerini kaybettiklerini" (Türk Kültürünün Gelişme Çağları, C. I, MEB. 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971, s. 45) söylüyor. Türklük Orta Asya'da Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı; Ortadoğu'da Selçuklu, Memluklu, Osmanlı; Hindistan'da Gazneli, Babürlü; Doğu Avrupa'da Hazar, Kuman, Peçenek, Bulgar ve Osmanlı olarak devletli, eski dünyanın her tarafından zamanın güçlülere olmuştur. Sonra ne olmuşsa olmuş, Türklüğün kara günleri başlamış, Anadolu dışında bütün İslâm dünyası ile birlikte Türk varlığı da Batının esareti altına düşmüştür.

"Çırpırdın Karadeniz..." adlı şarkı sözlerinde bir mısra vardır: "Ayrı düştüm dost elinden, yıllar var ki çarpar sinem" diye. Ayrılık hem Anadolu Türk, hem de Anadolu dışındaki Türk için karşılıklı bir özlem yumağı örmüştü. Öyle devirler yaşandı ki, birbirlerinin varlığından bahsetmek yasaklanmış, bahsedener hapse atılmış, işkencele-re tâbi tutulmuş, adeta varlıkları unutturulmuş. Kardeşler birbirlerinden ayrı düşmüşler. Aralarına "Demir Perde"ler konmuş, şuurları öldürülmek, hatıraları silinmek istenmiş. En basitinden insan haklarından yoksun kılınmışlar, vatanlarında vatandaşlıktan mahrum edilmişler... Zulüm, haksızlık payidar olamazdı, olduğuna dair de tarihlerde bir kayıt yok. Tarihin bildirdiği, dayananların yıkılıp gittikleri, ebediyen unutulduklarıdır ve insanlıkça lânetlendikleridir. Türk varlığı için bir zulüm olduğu muhakkak olan "Komünizm" çöktüğü, Varşova Paktı dağıldığı zaman demir perdeler yırtılmış, "Utaç Duvarları" yıkılmış, "sis" dağılmış ve Türklüğün ufukları açılmıştır. Uzun ve hazine bir esaretten sonra Orta Asya'da Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilân ettiler. Diğer cum-

Doç. Dr. Mustafa KESKİN

huriyetler de, özellikle Balkan ülkelerinde yaşayan soydaşlarımız en tabii haklarına kavuştular. Kardeşler büyük bir hasretle kucaklaştılar. Tâ "Adriyatik'ten Çin Seddine" kadar birbirlerinin varlıklarından haberdar ve sonsuzluğa kadar da var kalacaklarını göstermiş oldular.

Şimdi yaklaşık bir asır sonra "öz yurdunda garib, öz vatanında parya" olmaktan kurtuluyor ve XXI. asra hür ufuklarda giriyor. Gelecek asır gerçekten de bir "Türk Asrı" ve "Türklerin Asrı" olacaktır. Kanaatimizce Türk milleti bunun için ciddi bir imtihan vermiş, ağır bir bedel ödemiştir. Türklük her yerde dirilmiştir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de medeniyete büyük ve önemli katkılarda bulunacağı muhakkaktır. Sizlere tanıtacağımız 2 kitap, arz etmeğe çalıştığım duygu ve düşüncelerimizi teyid eder mahiyettedir. Büyük bir zevk ve iştiaqla okuduğum bu eserleri sizlerin de aynı şevk ve heyecanla okuyacağımıza dair inancım tamdır. "Orta Asya'da İslâm'ın Yeniden Doğuşu"nu öğrenmek, "Tuna Nehri Konuşsaydı" neler anlatacağı, bunları duymak isteyenler bu 2 kıymetli eseri hem okumalıdır, hem de okutmalıdır. Zira bu eserler Türk dünyasının büyük bir kısmıyla ilgili kıymetli bilgiler ihtiva etmektedirler.

Söz konusu bu iki eser, Diyanet İşleri Başkanlığı Başkan Yardımcısı Halit Güler tarafından kaleme alınmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından "Orta Asya'da İslâm'ın Yeniden Doğuşu" 1994'te "Tuna Nehri Konuşsaydı" 1995'te yayımlanmıştır. Yazarının ifadesiyle her iki kitap Türk milletine, "yer yüzünde yaşayan Türkler yalnız siz değilsiniz, sizden başka daha çok var" demek için yazılmıştır. Sovyetler Birliği'nde sistem çökünce yeniden bağımsızlıklarına kavuşan Türk cumhuriyetlerine yaklaşma yönünden Türkiye'nin iki ana avantajına sahip bulunduğunu, bunlardan birinin Türklük, diğerinin Müslümanlık olduğunu söyleyen yazarımıza göre "Türklük avantajını hiç kimsenin elimizden alması mümkün değildir. Ancak Müslümanlık avantajımızı kurnaz devletlerin de araya girmesiyle başka Müslüman ülkelere kaptırabiliriz. O zaman da zayıf düşeriz. Bunu çok iyi tespit eden

süper güçlerin belli İslâm ülkelerini Orta Asya Türk Cumhuriyetleri nezdinde bizim yerimize geçirmek ve bizim oynayacağımız rolü oynamak için büyük gayret sarfetmektedir".

Tertemiz bir Türkçe ile kaleme alınmış bu iki kitap sıradan gezi notları değildir. Kalp gözü de açık yazarımızın Türkvari bakışlarıdır. "Orta Asya'da İslâm'ın Yeniden Doğuşu" nun o muazzam coğrafyamızın farklı noktalarında tespitidir. Özbekistan, Azerbaycan, Dağıstan, Başkırdestan, Tataristan, Kazan, Kazakistan, Kırgızistan ve Baltık kıyılarında bu tespitler yapılmıştır. Türk cumhuriyetlerinin maddî ve manevî zenginlikleri, ortak değerlerimiz, var olmamızı ve var kalmamızı sağlayan azmimiz, irademiz, şevkimiz, heyecammız ve imanımız güzelce anlatılmıştır.

Tuna Nehri, Güneydoğu Avrupa'da Balkanlarda beş asırlık Osmanlı idaresinin, devletin halka hizmet için olduğunun sessiz şahididir. "Tuna Nehri Konuşsaydı" bunu insanlık ve medeniyet düşmanlarına devamlı anlatacağı. Bu güzel kitap, yazarımızın da içinde bulunduğu Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti Başkan ve üyelerince Balkanlara, Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Arnavutluk cumhuriyetleri ile Batı Trakya'ya 16 - 26 Temmuz 1994 tarihinde yapılan inceleme gezisinde tutulan notlardan ve yapılan değerlendirmelerden ortaya çıkmıştır. 1941'de Falih Rıfkı Atay'ın yolu Arnavutluk'a, Akçahisar'a ve Makedonya'ya düşmüş. "Gezerek Gördüklerimiz" (MEB 1000 Temel Eser, İst., 1970)'de şimdilerin Krıya'sı, Osmanlının Akçahisari'nde, Türk ordularının sırtlarından Adriyatik'i gördüğü bu kasabada, dağ eteğindeki Bektaşî Tekkesinde, öğle yemeğini yerlerken Türkçe bilen yaşlı bir zatın ayağa kalkarak, candan gelen bir heyecanla "Ana Türkiye ve çocukları bu sofrada toplandık" dediğini, "başının içini Osmanlı hatırasının sert dalgalarının karıştırdığını" söyledikten sonra, nedendir bilinmez, "Rumeli'yi unutamız" diyor. Halit Güler'in eserini okuyunca, Falih Rıfkı'nın belki de büyük bir kahırla o hükme vardığını, şu ifadelerinden anlıyorum. "Makedonya dağlarının eriyen karlarının serin ve

genç suları, bu gönül acısını anlamadan akıyor. Kim bilir nereye, Adriyatik'e mi, Akdeniz'e mi, bizde bir damla tuzu kalmayan imparatorluk denizlerinden hangisine?" Türlü desiselerle, hilelerle ve entrikalarla gövdeden koparılan bu topraklarda yaşayanlarla beraber bulunan ervâhın da Osmanlının huzur iklimine muhtaç oldukları, o topraklardaki kültürümüzün yeniden yeşermeye başladığı, Türkiye'nin "Rumeli" topraklarındaki manevî sorumluluğundan kaçamayacağı, Balkanlarda ortaya çıkan yeniden yapılanmadan sonra daha bir kesinlik kazanmış bulunmaktadır. Bulgaristan'da Şumnu, Razgrat ve Ruscuk, Sofya, Meriç kenarındaki eski Rumeli başkenti Filibe, Kırcaali ve Mestanlı'daki soydaşlarımızı, zamana meydan okuyarak ayakta kalan Osmanlı hatıralarını, "yaşayanlarla beraber bulunan ervâhı", nihayet soydaşlarımızla cehennem hayatı yaşatılan, Tuna Nehri'nin bir köşesinde, bir günah yığımı olan Belene adasını, Tuna'nın ötesindeki Romanya'da, Bükreş'teki Türk şehitliğini, Anadolu'dan gelip, Romanya'yı Rus istilacılara karşı savunurken şehit olan kutlu askerlerimizi, Köstence'yi, Sarı Saltuk'un Babadağı'nı, Tulca ve Mecidiye'yi, "arazi yapısı Anadolu'dan farksız" olan Makedonya'da "evlâd-ı fatihâna Yıl-

dırım Bayezid Han'ın yadigarı", minareler şehri olan Üsküb'ü, Köprülü, Pirlebe'yi, Sultan Murad Hudâvendigâr zamanında fethedilerek Osmanlı topraklarına katılan, devletimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri lise tahsilini tamamladığı Manastır'ı, Kalkandelen'i, yeşil örtülü dağlarla çevrili, maviye boyanmış bir ova gibi uzanan Ohri gölü kıyısındaki Ohri'yi, Arnavutluk'da, Osmanlı ordularınca fethedilen her yerde payı olan kutlu ve muharib bir belde olan Elbasan'ı, Tiran'ı, Kavaya'yı Drina Irmağı kıyısındaki, Osmanlı'nın sınır bekçiliğini yapan kalesiyle İşkodra'yı, Yunanistan'da, Batı Trakya'da Gümülcine ve İskeçe'yi netice olarak bütün Balkanlardaki hatıralarımızı, kültürümüzü, Türklüğün bu topraklardaki iradesini, azmini ve kararlılığını, bunlardan da çok hoşgörüsünü yeniden öğrenmek isteyenlere bu iki kitap ışık tutacaktır.

Bu iki güzel kitabı kültür hayatımıza kazandırdığı için Halit Güler ve Türkiye Diyanet Vakfı yetkililerine teşekkür ediyor, bu yöndeki çalışmalarının devamını diliyoruz. XXI. asra girerken Türklüğün geleceği hakkında bilgilenmek isteyenlere, Türklük sahasında araştırma yapacaklara tavsiye ediyoruz.

ERDEM'in
AYDIN SAYILI ÖZEL SAYISI
ÇIKTI

"Prof.Dr. Bahaeddin Ögel"

Doç. Dr. Abdülkadir YUVALI,-
Yrd. Doç. Dr. M. Beşir AŞAN,
Prof. Dr. Bahaeddin Ögel,
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.,
İstanbul, 1995, VII+169 sayfa.

Özen TOK

E.Ü. Fen-Edb. Fak. Tarih Bölümü
Arş. Gör.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınları arasında çıkan Prof.Dr. Bahaeddin ÖGEL adlı biyografi eser, önsöz ve iki bölümden oluşmaktadır.

Prof. Dr. Turan Yazgan tarafından kaleme alınan ön söz (s. VII-VIII) de Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ile olan yakın münasebetleri üzerinde durulmakta, çalışmalarında gösterdiği titizlik, insanlara karşı olan saygı ve sevgisi ifade edilmektedir. Ayrıca TDA Vakfı'nın onun aziz hatırasına Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nin Nisan 1990'da çıkan 65. sayısını armağan ettiği ifade edilmektedir.

Eserin I. Bölümü(s. 1-38) iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda (s. 1-12) Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in hayatı ve şahsiyeti ele alınmaktadır. Doğduğu Elazığ şehri, ailesi, çocukluk yılları, çocukluğundan itibaren onun tarihçi olmasında büyük payı olan tarihi Harput şehri ve annesinden bahsedilmektedir. Daha sonra ilk ve orta öğrenimini bitirmesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde geçirdiği yıllar, mezun olduktan sonra öğretmen olarak yaptığı hizmetler, ilim hayatına atılması, yurt dışında kaldığı yıllardaki çalışmaları, ilmi araştırmaları yanısıra üstlendiği çeşitli idari görevler anlatılmakta, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in vefatıyla yerinin kolay kolay doldurulamayacağı, çalışmaları ve düşünceleri ile kubbede hoş bir sada bıraktığı, geleceğe ışık tutan çalışmaları, yayınları ile Türk tarihçileri arasında mümtaz yerini aldığı ifade edilmektedir.

İkinci kısım (s. 13-38) da Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in ilmi ve fikri yapısı ele alınmaktadır. Özellikle hocanın biyografisini bütün yönleriyle olduğu gibi ele almaya gayret gösterildiği ifade edilerek; "İnsanları tanımada ve bilhassa tanıtımada beşer olarak zaafımız, biyografisini kaleme aldığımız kimseyi, olduğu gibi değil, olması lâzım geldiği şekilde ifade etmekten kendimizi alamamış olmamızdır." Bundan dolayı da "Prof.

Dr. Bahaeddin Ögel'in fikirlerini, hocalığını ve araştırmalarında uyguladığı metodunu tespit sırasında kendi eserlerine dolayısıyla da görüşlerine bağlı kalmaya azami ölçüde gayret ettik" denilmektedir. Bu kısımda, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in ilmi ve fikrî yapısından örnekler verilmektedir. Hocanın fikrî yapısının temelinde mensubu olduğu Türk milletini sevmek ve ona hizmet etmek duygusunun yattığı ve bu vatan, millet sevgisinin engin bir tarih şuurundan kaynaklandığı belirtilmektedir.

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in her yazısında ve sohbetinde millî kimliğin esasını ve özelliklerini ortaya koyması, kültür tarihi ile ilgili araştırma ve tespitler yapmak suretiyle bizi bize tanıtmaya gayretini içerisinde görüldüğü, onun hassasiyetle üzerinde durduğu konular arasında "Devlet" mefhumunun başta geldiği, devlet anlayışı ile aile arasında bağ kurarak Türk sosyal ve idare yapısını açıklamakta karşılıklı görev ve sorumlulukları bulunduğu, Ordu geleneği üzerinde durması ve devlet ordu geleneklerini aile geleneği ile izah etmesi... vb. görüşleri ifade edilmektedir. Ögel'in diğer bir özelliği de meseleleri ele alırken ilmi bakımdan olduğu gibi, millî bakımdan da yorum getirmesi olarak belirtilerek onun; **"Bilhassa Türk kültürü araştırmalarında Türk kültürünün özellikleri hakkında yeterli bilgisi olmayan araştırmacıların yanlış tespit ve değerlendirmelere düştüklerini, bu bakımdan Orta Asya araştırmalarının bizzat Türk ilim adamları tarafından yapılması gereklidir."** şeklindeki görüşünden bahsedilmektedir. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in tarihçiliği Türk tarihinin herhangi bir dönemini belli bir zaman ve mekân içinde, bir veya birkaç yönü ile ele almak şeklinde olmadığı da ifade edilmektedir. Ögel'e göre; **"Türk tarihinde devamlılık ve bütünlük söz konusudur."** Ayrıca Ögel'in devlet, ordu, millet, aile, Atatürk... vb. konular hakkındaki görüşlerine yer verilmek-

te ve aynı zamanda ilmi, millî ve insanî vasıfları da örneklerle anlatılmaktadır.

Eserin II. Bölümü (s. 39-169) beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım (s. 39-40) da Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in kitaplarının bibliyografyası, kronolojik esasa göre, 1947-1988 yılları arasında çıkan 20 eseri yer almaktadır.

İkinci kısım (s. 41-51) da "Makaleler - Tebliğler - Konferanslar" başlığı altında 1945-1988 yılları arasındaki sayısı yüzü aşan çalışmaları yine kronolojik esasa göre sıralanmıştır.

Üçüncü kısım (s. 52-145) da "Hatıra Yazılar" başlığı altında başta Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in muhterem eşi Nurten Ögel olmak üzere yakın dostlarının, meslekdaşlarının, talebelerinin, Ögel hoca hakkındaki hatıra yazılarına yer verilmiştir. Özellikle bu kısımda Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in yakın münasebette bulunduğu insanlar üzerinde bıraktığı etkiler, onun çeşitli yönleri canlı bir biçimde aktarılmaktadır.

Dördüncü kısım (s. 146-165) da "Makalelerinden Bazı Örnekler" başlığı altında, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in makalelerinden dördüne yer verilerek onun ele aldığı konuları işleyişi, meselelere bakışı ve getirdiği çözümler hakkında bir fikir verme yoluna gidilmiştir.

Beşinci kısım (s. 167-169) da Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in vefatından sonra onun dostlarının, meslekdaşlarının, talebelerinin Hoca hakkında kaleme aldıkları yazıların bibliyografyasına yer verilmiştir.

Sonuç olarak Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in aziz hatırasına kaleme alınan bu kitap, Ögel'in biyografisi yanında onun yakın çevresi, dostları, meslekdaşları ve talebelerinin hatıralarına da yer verilmek suretiyle onun çok yönlü kişiliği, fikirleri, eserleri, vb. hususlar daha yakından ve daha sağlıklı bir biçimde tanıma imkânına okuyucuları kavuşturması bakımından önem taşımaktadır.

"Veled Çelebi İzbudak"

Veled Çelebi İzbudak, KB Yay.,
Ankara.

Nevin KORUCUOĞLU

Araştırmacı - Yazar

Türk edebiyatında yeri olan Veled Çelebi'nin hayatı, Türk tarihinin bazı bölümleri içinde 1870'lerden başlayarak önemli fikir ve edebiyat hareketlerinin gerçekleştiği dönemlerde geçmiş ve Veled Çelebi milliyetçilik, dilcilik çalışmalarına önyak olanlar arasında büyük hizmetler vermiştir.

Türk Tarih ve Türk Dil Kurumunun kuruluşunda önemli hizmet veren İzbudak, Atatürk'ün yanında uzun yıllar milletvekilliği yapmıştır.

Mevlâna'nın Mesnevi'sini (altı cilt) ilk tercüme eden kişi Veled Çelebi olmuştur. Böylece Türk dili üzerindeki çalışmalarıyla dilci, edebiyat tarihçisi ve Türk Dil Kurumu'nun kurucularından biri olarak memleketimize hizmetler vermiştir.

Veled Çelebi adlı eserde Çelebi'nin çeşitli eserlerinden örnekler sunulmuş, kitabın ilk bölümünde ise hayatı kendi ağzından anlatılmaya çalışılmıştır. Çelebi şöyle der: "Meşahir-i İslâm'dan olmak istiyordum. Yani ünlü İslâm yazarlarından olmaya çalıştım" diyerek Konya Mevlevî tekkesinde yetiştikten sonra, daha çok şey görüp öğrenmek amacıyla İstanbul'a gittiğini söyler. İstanbul'da Tercüman-ı Hakikat, İkdâm, Mekteb, Hazine-i Fünun, Resimli Gazete gibi gazetelerde yazılar yazmış, Rüşdiye, Galatasaray Sultanisi ile Dar-ül Fünun'da Farsça dersler vermiştir. 1908 yıllarında Yusuf Akçura ve Necip Asım ile Türk dili üzerine yoğun çalışmalar yapmaya başlamıştır. Türk Derneği adı ile kurulan cemiyette Ahmet Mithat Efendi yanında yer almıştır.

Ahmet Mithat Efendi ile dostluklarını anlatırken Ahmet Mithat'ın şöyle söylediğini belirtir: "Çelebi, oku oku da yazıların satır aralarını da unutma". Bu sözünü Çelebi şöyle açıklar: "Ahmet Mithat'ın bu sözü Mevlâna'casına ince bir hikmettir" der.

İstanbul'da, edebiyat âleminde bulunduğu yıllarda hem şiirler, hem de makaleler yazmıştır. O yıllarda Selânik'te de Terakki cemiyetleri kurulmaya başlamış, Mevlevî Ali Paşazade Derviş Kemalettin Bey'in evinde bu cemiyetin bir şubesi olarak çalışmışlardır.

Veled Çelebi, Sultan Reşad tarafından Konya Mevlevî Tekkesine postnişin olarak tayin edilmiş (1910) dokuz yıl kaldığı bu süre içerisinde Sultan Reşad bir Mücahidin-i Mevleviyye Alayı kurulmasını istemiş, 1914'te 4. orduya katılmak üzere Mevlevîlerden oluşturduğu bu ordunun başında Veled Çelebi Şam'a gitmiş ve üç yıl kalmışlardır. 1919 yıllarında çelebilikten ayrılmıştır.

Anadolu'da başlayan Millî Mücadeleye katılmak için Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanında önceleri öğretmen olarak daha sonra da Telif ve Tercüme Encümeni'nde Ziya Gökalp ile birlikte çalışmışlardır.

Milletin ve bütün Türklüğün muhtaç olduğu bir Türkçe lügat meydana getirmek için Veled Çelebi İzbudak ölünceye kadar çalışmış, memlekete hizmet etmiş ve 1953 tarihinde de vefat etmiştir.

Şapka inkılâbında ilk şapkayı giyenler arasında bulunan Çelebi, meclisin törenlerinde de ilk frank giyenlerden biri olmuştur.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Veled Çelebi hakkında şöyle yazar: "Vaktiyle gazetelere ve mecmualara yazı yazdığım sıralarda gazete idarehanelerinde tesadüf eder ve meşguliyet müsaid oldukça Bab-ı Ali'de matbuatı dairesinde buluşur ve o dairenin memurlarından Faik Reşad ve Samih Rifat merhumlar da beraber olarak ilmi ve edebî muhahabelerde bulunurdu. Herşeyden ziyade lisanımızı tedkik ile uğraşırdu. **Türk Dili** namındaki eseri o uğraşmalarının mahsulüdür."

Hıfzı Bey isimli yazar da **Servet-i Fünun** mecmuasında Veled Çelebi için şöyle yazar: "Nezakat ve nezaheti tab ile mümtaz. Arabî ve Farisîye bihakkın vakıf. Türkçe için ise cümlemize faik (hepimizden üstün) bir zatı muhteremdi. Üç lisanın hakayık-ı edebiyesine vukufundan başka, tasavvuf hadis ve tesfirde dahi sahib-i ihtisastır."

Veled Çelebi'nin eserlerinden Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde bulunan kendi el yazısıyla yazdığı on iki ciltlik lügatı vardır.

Oğuz Ata Orhun Abideleri isimli eseri bu günkü Kazakistan topraklarında Orhun nehri yakınında dikilmiş abidelerde ataların hayatını anlatan yazıları, Veled Çelebi Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu eserde ilginç satırlar vardır: "Hatun kişi

gerekdir ki çün, eri ava ve çeriye gitmiş ola, ilkin evini müretteb ve bezenmiş tuta.

Şöyle ki eğer elçi veya gayrı konuk eve kona, dökeli nesneyi tertib birle ve düzenli göre.

Ve eyi aş pişirip konuğun eksik ve gediğini gözete.

Lâ cerem evinin eyi adını çıkara ve kendinin dahi eyi adı her yerde söylene.

Eyi er; hatun kişiden malûm olur. Eğer hatun kişi yaramaz kedbanu olmiyacak olursa erin yol-suzluğu ve tedbirsizliği ondan malûm olur."

Yukarıda alıntı yaptığımız bu eserde eski Türk tarihinde kadının yeri ilginç satırlarla aktarılmış olması, Çelebi'nin çok iyi bildiği Türk dillerine hakimiyetiyle bize açıklanmıştır.

Türk Diline Medhal adlı eserinde Çelebi, Türk dili için şöyle söylemektedir: "Dünyanın en büyük milletlerinden olan Türklerin dilleri dahi lisanların en büyüğüdür" der ve Türk dilinin özelliklerini bu eserde anlatır.

Letâif-i Nasreddin Hoca adlı eseri, ünlü Nasreddin Hoca için yazılmış ilk eserlerindedir.

Kitapta diğer eserlerinden **El-İdrak Haşiyesi**, **Lisan-ı Farisi** adlı eserlerinden örnekler de sunulmuştur.

Atalar Sözü adlı eserinin içinde bu sözlerin Azeri, Özbek, Tatar, Kırgız diyarından da geldiğini, çok değerli sözler olduklarını anlatırken şöyle açıklar: "Türk'ün hakiki idare temelleri bu atalar sözüne uygun olarak atılacaktır. Bu numuneyi de Büyük Gazi gösterecektir. Zaten teşkilâtı esasiyemizin birçok hükümlerinin altında delil olarak bir ata sözü yazmak, yani bu kanunların Türk'ün öz ruhuna uygun olduğunu göstermek mümkündür" der.

Çelebi'nin Mesnevilerinin birinci cildinde televizyonlarımızda bir yıl evvel sunulan Simurg yani Anka Kuşu anlatılmaktadır.

Eserde Veled Çelebi'nin ilgi çekici bazı makalelerinden de örnekler verildiği gibi, el yazısıyla gösterilen örnekler içinde çok ilginç şiirleri de sunulmuştur.

Eserin son kısmında bibliyografya bölümü ile sözlük bulunmaktadır.

189 sayfa olan eser, bazı resimleri ve Mevlâna ailesine ait bir tabloyu da kapsamaktadır.

"Dil ve Edebiyatta İstatistik ve Bilgisayar Uygulamaları"

Prof.Dr. Fatin Sezgin, Dil ve Edebiyatta İstatistik ve Bilgisayar Uygulamaları, Dergâh Yay., 133, Eğitim Serisi 3, İst. 1993, 151 s., ISBN, 975-7462-59-4.

Selahaddin BEKKİ

Atatürk Üni. Eğt. Fak.
Öğr. Gör.

Bilgisayarın tarihî gelişimini, birçok araştırmacı Çinlilerin "abaküs"ü ile başlatır. Bilim adamlarının çoğuna göre abaküs ve bilgisayar, bir evrim tarihinin ilk ve -şimdiye kadar açılmış- son sayfalarıdır.⁽¹⁾

Türk insanının bilgisayarla ilk karşılaşması, Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından 1960 yılında alınan bir adet IBM 650 ile olmuştur. Bankacılık kesiminde ilk elektronik bilgisayar 1965'te, endüstri kesiminde ise 1967'de kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda bilgisayar sayısı düzenli bir biçimde artarak 1971 başında 76, 1973 başında 82'yi bulmuştur. Doksanlı yıllara kadar tedricen gelişen bilgisayar alımları, 1991'den sonra oldukça hızlanmıştır. Özellikle kişisel bilgisayarlarda büyük artış olmuştur. Günümüzde ise, bilgisayar hayatımızın hemen her noktasını çevreleyen ve her konuda kullanabildiğimiz bir araç konumuna gelmiştir.

İlk zamanlarda, sadece müspet ilimlerde kullanılan bilgisayar ve istatistik biliminin Türk Dili ve Edebiyatı sahasında da kullanılabileceğini Prof. Dr. Fatin Sezgin yaptığı bir çalışmayla ortaya koymuştur.

Fatin Sezgin'in tanıtıma çalıştığımız eseri, bilgisayar ve bu bağlamda İstatistik biliminin dil ve edebiyatta kullanılabileceğini ve objektif sonuçlara ulaşabileceğini göstermesi açısından çok önemlidir.

Yazar, dil ve edebiyat incelemelerinde istatistik metotlar kullanılması ve bilgisayardan faydalanılması gereğini belirten ön sözden sonra "İstatistik ve Edebiyat" (s. 13-23) başlığını taşıyan bir bölüm açmıştır. Yazar bu bölümde, istatistiğin bütün müspet ilimlerin ortak metodu hâline geldiğini, Astronomi, Fizik, Kimya ve Biyoloji'den sonra daha karmaşık olan Sosyal Bilimler ve Psikoloji'de geniş uygulamalara rastlanmaya başladığını dile getirerek, Amerika'da bu konularda yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

"Türkçe nesirlerde ve Aruz Vezninde Kelime Uzunluklarına Ait Bazı Enformatik ve İstatistik Özellikler" (s.24-99) başlığını taşıyan birinci bö-

İlmdede; Türkçe'de hece ve kelimelerin yapısından hareketle, Oğuz Kağan Destanı, Orhun Kitabeleri, Kuanşi İm Pusu, Yunus Emre'nin şiirleri, Yahya Kemal'in şiir ve nesirleri ile Necip Fazıl'ın İdeolojya Örgüsü adlı eserleri hece ve kelime yapısı bakımından incelenmiştir.

Daha sonra aynı metotla Yahya Kemal'in şiir ve nesirleri incelenmiş ve aruz vezninin Türkçe'deki durumu konusunda bazı genel hükümlere varılmıştır. Varılan sonuçlar Faruk Nafiz, Mehmet Âkif ve Midhat Cemal'den alınan küçük örneklerle kontrol edilmiştir.

Aynı bölümde, nazım ve nesirde kelime, anlam ve ses blokları, İstatistik bilimi açısından incelenmiştir. Yazar yaptığı incelemenin sonuçlarını 27 cetvel ve 4 şekil ile grafiksel olarak göstermiştir. Bölümün sonunda, başvuru kaynakları ve incelenen eserlerin künyesi yer almaktadır. Yazar bu bölümü tamamlaması açısından, çalışmalarında kullandığı ve bizzat kendisinin geliştirdiği "MISRA" adlı programını eklemiştir.

Kitabın üçüncü bölümü "Türkçe Metinlerin Bazı Ölçülebilir Özellikleri" (s. 100-119) başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde, edebî metinlerin özünde bulunan ölçülebilir özellikleri maddeler hâlinde sıralamıştır:

1. Metinlerde harflerin geçiş frekansları, 2. Harflerin birbirini takip ediş oranları, 3. Türkçe'nin hece yapısı ve altı hece tipinin metinlerdeki nisbi frekansları, 4. Metinlerdeki kelime uzunlukları, 5. Metinlerdeki cümle uzunlukları, 6. Noktalama işaretlerinin yoğunluğu, 7. Metinlerdeki anlatım şekilleri, 8. Metin içerisindeki çeşitli kelimelerin geçiş sıklıkları, 9. Cümle öğelerinin dizilişi, 10. Yazarın kullandığı edebî sanatlar⁽²⁾.

10 madde başında ifadesini bulan ölçülebilir özellikleri daha da uzatmanın mümkün olduğunu söyleyen yazar, ilgi çekici olan şu görüşleri ileri sürer: "... Ömer Seyfettin ile Memduh Şevket Esendal'ı birbirinden ayıran üslup özellikleri, bunların eserlerini okuyanların hafızasında gayrişuuri olarak boyutları ölçülmüş modeller hâlinde yer et-

miştir." Bu hikâye Esendal'ındır" derken, o metni ilk defa okuyan kişi bu yazarın üslup unsurlarının metinde Ömer Seyfettin'in üslup unsurlarına nispetle daha sık geçtiğinin farkına vardığını ifade etmiştir. Şu hâlde yapılması gereken iş, bu unsurları teşhis ve tarif etmektir. Böylece sezgi ve hafızamızı kullanarak yaptığımız bu ameliyeti daha kesin ve daha güvenilir bir şekilde belirli matematik ifadeler yardımıyla yapabiliriz."⁽³⁾

Yazar daha sonra, Ahmet Haşim'in, Bize Göre; Bir Seyahatin Notları; Gurebâhâne-i Laklakan; Frankfurt Seyahatnamesi, Peyami Safa'nın, Seçmeler; Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca; Millet ve İnsan; Büyük Avrupa Anketi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Atatürk; Politikada 45 Yıl; Ananın Kitabı ve Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal adlı eserlerini cümle uzunlukları ve kelime frekansları açısından incelemiştir.

Eserin dördüncü ve son bölümü "Türk Romanında Batı Kaynaklı Kelimeler ve Bu Açından Yazarlarımızın Sınıflandırılması" (s. 120-151) başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde 37 romancımızın toplam 280 romanından 3182 tane 500 kelimelik metindeki 1.591.000 kelimeyi saymış ve bunların içinde batı kaynaklı olanları ayırt etmiştir. Bu kelime sayımını yaptıktan sonra yazar, romancılarımızın sınıflandırılmasında kullanılan değişkenleri şöyle sıralamıştır:

1. Yazarın kullandığı batı kaynaklı kelimelerin toplamı, 2. Farklı köklerden gelen kelime çeşitleri sayısı, 3. En fazla tekrarlanan kelime sıklığı⁽⁴⁾.

Yazar elde ettiği veriler üzerinde şu analizleri yapmıştır:

1. Çok değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) kullanılarak iç içe sınıflama esasına göre yazarlar arası, yazarlar içi, romanlar arası ve hata varyasyon kaynaklarının matris metotlarına göre çözümlenmeleri yapılmıştır.

2. Toplam - Çeşit - Tekrar üç boyutlu uzayında 37 yazarın ortalama değerleri hesaplandıktan sonra bu noktalar arasında mesafelere göre romancılar gruplandırılmıştır.

3. 280 romanın yazılış tarihlerinin, bunlarda rastlanan toplam yabancı kelime, çeşit ve tekrar özelliklerine ne derecede ve nasıl bir fonksiyonla tesir ettiğini anlamak üzere her üç bağımsız değişkenin zamana göre polinom regresyonu üçüncü dereceli terime kadar ayrı ayrı hesaplanmıştır.

4. Bu analizler sırasında, aynı yılda yazılmış romanlar arasında incelenen üç özellik yönünden gittikçe artan bir üslûp zıdlaşması olduğu yönünde bazı emarelere rastlanmıştır. Bu durumun açıklığa kavuşturulması için her üç değişken üzerinde, aynı yılda yazılmış romanlar arası standart ayrılışın zaman ile korelasyonu hesaplanmıştır⁽⁵⁾.

Yukarıda analizlere tâbi tutulan 37 romancımız 6 küme şeklinde aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Az sayıda ve az çeşitte yabancı kelime kullanan ve metin içinde az tekrara düşen romancılar: N. Kemal, N. Atsız, H.Z. Uşaklıgil, M.N. Sepetçioğlu, Y. Kemal, A.Ş. Hisar, S. Ayverdi, T. Apaydın, Y.N. Nayır, H.C. Yalçın, S. Ali ve M. Rauf.

2. Her üç özellik yönünden (toplam, çeşit, tekrar) aşırıya kaçmayan ve romancılarımızın en büyük kitlesini teşkil edenler: E.E. Talû, K. Tahir, A.H. Tanpınar, N. Nazım, R.N. Güntekin, H.R. Gürpınar, P. Safa, E.I. Okçu, O. Hançerlioğlu, F. Baykurt, F. Baysal, H.E. Adıvar, T. Buğra, M. Yersari, N. Cumalı, Y.K. Karaosmanoğlu, F. Arıt, S. Kocagöz.

3. Kullandığı toplam kelime ve çeşit fazla olmamakla beraber aşırı tekrara düşen bir yazar: Ahmet Mithat Efendi.

4. Çok bol çeşit ve toplam kelimeye sahip olmakla beraber, aynı kelimeyi metin içinde pek az tekrarlayan 3 yazardan ibaret bir küme: S.F. Abasıyanık, R.H. Karay, A. İlhan.

5. Hem çok bol, hem çok çeşitli yabancı kelime kullanan, hem de aşırı tekrara düşen bir yazar: C.Ş. Kabağaçlı.

6. Kelime çeşidi çok zengin olmamakla beraber toplam yönünden en fazla ve tekrar olarak en aşırı sayıya sahip bir yazar: Aziz Nesin.⁽⁶⁾

Yazar bu çalışmasıyla Türkçe metinlerin ölçülebilir özelliklerini yakalamaya çalışıyor. Ülkemizde -belki de- ilk kez bu çalışmada bilgisayar, istatistik ve edebiyat bir araya getirilmiş oluyor. Hocamızı bu yol gösterici ve öncü çalışmasından dolayı tebrik ediyor, bu konularla ilgili yeni çalışmalarını sabırsızlıkla bekliyoruz.

DİPNOTLAR

¹ C.N. Taşçı - M.Emin Mutlu; *Bilgisayar Tarihi, Ağaç Yay., İst., 1991, s.15.*

² F.Sezgin, a.g.e., s.100-101.

³, a.g.e., s. 102.

⁴, a.g.e., s. 126.

⁵, a.g.e., s. 131-132.

⁶, a.g.e., s. 143.

Ebülğazi Bahadır Han ve Eserleri: Şecere-i Türki ve Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Şeceresi) Üzerine Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış

Reşide GÜRSES
TDK Bilim Uzmanı

1- Şecere-i Terakime Yazarı Ebülğazi Bahadır Han

Cengiz soyundan gelen Harezm Özbek Hanlarından Arap Muhammed'in oğlu olan Ebülğazi Bahadır Han 1603'te dünyaya gelmiştir. Ülkesine saldıran Rusların mağlup edilmesinden 40 gün sonra dünyaya geldiği için kendisine Ebülğazi adı verilmiştir.

Ebülğazi Bahadır Han'ın babası, Arap Muhammed Han ile annesi Mihri Banu Hatun'un soyu, dördüncü göbekten ataları olan Yâdigar Han'da birleşir. Özbek Hanı Arap Muhammed Han'ın ilk başkenti, Ürgenç'tir. Ebülğazi Bahadır Han, Hanlığın merkezinin Hive'ye taşındığı zamana kadar, yani 16 yaşma kadar burada (Ürgenç) yaşamıştır.

Ebülğazi Bahadır Han'ın kardeşleri İlbars ve Habeş, 1620'de babası Arap Muhammed'e isyan etmişler ve onu mağlup etmişlerdir. İsyân esnasında Arap Muhammed Han hayatını kaybetmiştir. Bu mücadelede babası yanında yer alan Ebülğazi Bahadır Han, bunun üzerine, Buhara Ham'na sığınmak zorunda kalmıştır. Uzun ve meşakkatli bir mücadeleden sonra 1644'de Özbek ve Sartlarca han tanınmış ve bu tarihten vefat tarihi olan 1663'e kadar tam 21 sene hanlık yapmıştır. 1645'ten itibaren de bu Hanlığın başkenti Hive olmuştur.⁽¹⁾

2- Ebülğazi Bahadır Han'ın Eserleri

Çağatayca hakkında geniş araştırmalar yapan Eckmann'ın belirttiğine göre, Çağatay Türkçesi dil özellikleri ve kelime açısından;

I- Klâsik öncesi dönem (XV. asrın başından 1465'e kadar olan dönem. Bu dönemde arkaik özellikler korunmaktadır.);

II- Klâsik dönem (1465-1600);

III- Klâsik sonrası dönem (1600-1621);

olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır.⁽²⁾ Hükümdar yazarlardan olan Ebülğazi Bahadır Han, Çağatayca'nın son döneminin yani Klâsik Sonrası Dönem (1600-1921)'in önemli yazarlarından. Onun **Şecere-i Terakime** (Türkmen Şeceresi) ve **Şecere-i Türki** (Türklerin Şeceresi) adlı iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1659-1660 (H. 1070) tarihinde yazılmıştır. İkincisi eser ise, vefatı üzeri-

ne daha sonra oğlu Enuşe Han tarafından tamamlanmıştır.

Şecere-i Türkî adlı eser, XV. yüzyılın ikinci yarısından 1663'e kadar Harezmi'de hüküm süren Özbek Şiban hanlarının yani Ebülğazi Bahadır Han'ın kendi dönemindeki Harzem tarihini anlatmaktadır ve Türkistan tarihi için önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu eser ile ilgili olarak Prof. Dr. Muharrem ERGİN, **Türklerin Soykütüğü** (Şecere-i Terakime) adlı çalışmasında, daha önce Ahmet Vefik Paşa ve Rıza Nur'un ayrı ayrı zamanlarda Türkiye Türkçesine aktarmış olduğundan bahisle, **Şecere-i Türkî**'nin elde bulunan iki ilmi nüshasına dayalı bir çalışmanın da İst. Üni. Ed. Fak. yayınları arasında çıkacağını bildirmiştir.⁽³⁾

Şecere-i Türkî ile ilgili olarak Ahmet Vefik Paşa'nın Kazan neşrini esas alarak yaptığı Osmanlıcaya tercümesi, 1864'de **Tasvir-i Efkar**'ın 131. sayısından itibaren tefrika edilmiştir. Ayrıca bu çalışma, ayrı bir kitap hâlinde de basılmıştır.

Öte yandan **Şecere-i Türkî** hakkında 1871, 1874 yılında Baron Desmaysons tarafından bir cildi, metin diğeri Fransızca tercüme ve açıklama olmak üzere iki cilt hâlinde yayımlanan **Histoire des Mongols et des Tatars par Aboulghazi Bahadır Khan**⁽⁴⁾ adlı çalışmanın esas alındığı bir diğeri tercüme çalışması da Rıza Nur tarafından yapılmıştır.⁽⁵⁾ Bu neşirde eserin aslında bulunan baş kısmı yer almamaktadır.⁽⁶⁾

Şecere-i Terakime, eserde Ebülğazi Bahadır Han, Reşidüddin'in Oğuzname'sini ve Türkmen rivayetlerini bir araya getirmiştir.

Oğuzlarla ilgili olarak; Reşidüddin'in **Câmi'üt-Tevarih** adlı eserindeki: **Târih-i Turkân û Oğuz û hikâyet-i cihangiri** (Türklerin ve Oğuz'un tarihi ve Onun [Oğuz Han'ın] Cihangirliğinin Hikâyesi)⁷ adlı bölüm, Reşidüddin'in **Oğuznamesi**⁽⁸⁾ yanında, Muharrem Ergin⁽⁹⁾ ve Orhan Şaik Gökyay'ın⁽¹⁰⁾ üzerinde metin çalışması yaptığı **Dedekorkut Hikâyeleri**, W. Bang ve G. R. Rahmeti'nin⁽¹¹⁾ üzerinde çalıştığı ve **Oğuz Kağan Destanı** adı ile 1936'da yayımladığı Uygurca Oğuz Kağan Destanı zikredilebilir. Reşit Rahmeti Arat'ın **Makaleler** adlı çalışmasında, Uygurca Oğuz Kağan destanı ile ilgili bu neşire yer verilmektedir. Oğuzlarla il-

gili eserler ve onların devlet yapısı vs. hakkında Faruk Sümer'in "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler"⁽¹²⁾ adlı makalesi ile **Oğuzlar (Türkmenler)**⁽¹³⁾ **Tarihleri - Boy Teşkilâtı - Destanları** adlı eserinde geniş bilgi bulunmaktadır.

İşte Oğuzlarla ilgili destanî nitelikteki bir diğeri eser de, Ebülğazi Bahadır Han'ın **Şecere-i Terakime** adlı eseridir. Bu eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan Taşkent ve Leningrad nüshaları en önemlileridir. İlim âleminin Nüri İşan olarak da bildiği Leningrad nüshasının faksimilesi, Türk Dil Kurumu tarafından 1937 yılında yayımlanmıştır. Eserin bu faksimilesine ait Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan tıpkıbasım, Türk Dil Kurumu Kitaplığı TDK 32'de kayıtlıdır.⁽¹⁴⁾ 1822 (1237)'de istinsah edilmiş olan bu nüshada, diğlerinden farklı olarak başında bir Oğuzname parçası bulunmaktadır. Ayrıca bu nüshada **Şecere-i Türkî**'den ve başka metinlerden alınmış parçalar da yer almaktadır. Bilindiği kadarıyla, bu faksimile üzerinde bu güne kadar, eseri bütünüyle değerlendiren herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Şecere-i Terakime'nin Taşkent nüshası en eski nüsha olup istinsah tarihi belli değildir. Bununla birlikte, dil özellikleri vb. bu nüshanın asıl metne en yakın nüsha olduğunu göstermektedir.

Prof. A. N. Kononov, **Şecere-i Terakime** ile ilgili olarak yayımladığı **Rodoslovnaya Turkmen** adlı eserinde, temel alınan Taşkent nüshasıyla birlikte 7 nüshayı karşılaştırmıştır. Bu nüshalar; Leningrad Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünden 1 nüsha, Taşkent Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünden 4 nüsha ve Aşkabat Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Kısmından 2 nüshayı içermektedir. Prof. A. N. Kononov bu çalışmasında, **Şecere-i Terakime** ile ilgili bilinen ilk çalışma olan ve eserin Rusça'ya çevirisini içeren Tumanskiy'in **Rodoslovnaya Turkmen** adlı çalışmasından da yararlanmıştır.⁽¹⁵⁾ Prof. Kononov'un bu çalışmasında⁽¹⁶⁾ Arap harfli tenkitli bir metin ve bu metnin Rusça'ya çevirisi ve ayrıntılı bir gramer incelemesi ve de bir "indeks" bölümü yer almaktadır.

Prof. Dr. Muharrem Ergin, Kononov'un yukarıda zikrettiğimiz söz konusu çalışmasındaki

metnin tercümesi ile yine bu çalışmada yer alan faksimileyi içeren **Türklerin Soykütüğü**⁽¹⁷⁾ adlı çalışmasında, asıl metin numarasının esas alındığı ve kelimelerin aslındaki gibi Arap harfli olarak yazıldığı bir "İndeks" kısmı da bulunmaktadır. Bu eser hazırlanırken bazı noktalarda Leningrad nüshasının da dikkate alındığı, söz konusu eserin baş kısmında belirtilmiştir.

Gerek **Şecere-i Türk**, gerekse, **Şecere-i Terakime** ile ilgili olarak çeşitli vesilelerle ve çeşitli zamanlarda yapılan yayımlar; çeviri veya bazı gramer çalışmalarını içermektedir. **Şecere-i Türk** hakkında, S. N. İ. İvanov tarafından neşredilen bir incelemede, eserdeki isimler, filler ve bunların fonksiyonları üç bölüm hâlinde değerlendirilmiştir.⁽¹⁸⁾ Yine Abdülkadir İnan, "Ebûlgazi Bahadır Han ve Türkçesi" adlı makalesinde de, Rıza Nur'un, Baron Desmaison neşrini⁽¹⁹⁾ esas alır ve bu eserdeki dil üzerinde yani kelime hazinesi üzerinde durur.⁽²⁰⁾

Şecere-i Terakime'nin dili, Çağatay Türkçesinin son devir özelliklerini taşımaktadır. Eser, hem konu, hem de dil itibarıyla büyük bir değere haizdir.

Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Şeceresi) adlı eserin bir diğer baskısı ise; Aşkabat İlimler Akademisi, Magtımku Edebiyat Enstitüsü yayınları arasında 1992'de Aşkabat'ta çıkmıştır. Eser, 112 sayfadır. R. Recebov'un Sözbashi'nı kaleme aldığı bu kitapta da A. N. Kononov'un yukarıda bahsettiğimiz⁽²¹⁾ 1958 tarihli çalışması esas alınmıştır. Ayrıca, Türkmenistan İlimler Akademisinin Magtımku Edebiyat Enstitüsünün Elyazmaları bölümünde, 425'te kayıtlı el yazması ile birlikte 1845, 3436, 2040 ve 3932'de kayıtlı el yazmalarından da bu çalışmada yararlanılmıştır.

Kitapta şu bölümler bulunmaktadır: Atordan; Sözbashi; Şecere-i Terakime (Teks); Adam Adları; Uruk, İl, Ulus Adları; Er, Yurt, Kent, Ülke Adları; Dağ, Deniz Adları ve Sözlük.

Eser Kiril harfi ve Türkmençe olarak yazılmıştır. Söz başında Oğuzlarla ilgili olarak bazı bilgiler verilmektedir. Metin kısmında:

Allah'a övgü, şükür ve dua vs'den sonra, sırasıyla;

Adem Aleyh's-selâmın Zikri.

Oğuz Han'ın Dünyaya Gelişinin Zikri.

Oğuz Han'ın Han Olduğunun Zikri.

Oğuz Han'ın Turan ve Hindistan'a Yürüdüğünün Zikri.

Oğuz Han'ın İran ve Şam ve Mısır'a Doğru Yürüdüğünün Zikri.

Oğuz Han'ın Yurduna Gelip Ziyafet Tertip Ettiğinin Zikri.

Oğuz Han'ın Büyük Oğlu Kün Han'ın Han Olduğunun Zikri.

Oğuz Han'ın Oğulları ve Torunlarının Adlarının Zikri.

Kün Han'ın Küçük Kardeşleri ve Oğullarına Yer (Ülke) Verdiğinin Zikri.

On İki Yüzlük ve Yirmi dört Oymağın Manasının Zikri.

Oğuz Han'ın Torunlarının Adlarının Manası ve Damgaları ve Kuşların Zikri.

Oğuz İlinin Ahid Kıldıklarının Zikri.

Gün Han'ın Büyük Oğlu Kayı'nın Han Olduğunun Zikri.

Dip Bakuy'un Han Olduğunun Zikri.

Oğuz İlinin Yurtları ve Orada Kaç Yıl ve Ne Şekilde Oturdıkları ve Türkmen Diye Nasıl Ad Koyulduğunun Zikri.

Yınal Yavı Han'ın Han Olduğunun Zikri.

Düyeli Kayı'nın Kardeşi Yerki'nin Padişah Olduğu ve Oğlu Tuman'ın Dünyaya Geldiğinin Zikri.

Tuman'ın Oğlu Olduğu, Ona Yavulı Ad Koyduklarının ve Yiğit Olduktan Sonra Kanlı Yavulı Ad Koyduklarının Zikri.

Tuman'ın Han Olduğunun Zikri.

Kanlı Yavulı'nın Han Olduğunun Zikri.

Mor Yavı'nın Han Olduğunun Zikri.

Mor Yavı Oğlu Kara'nın Han Olduğunun Zikri.

Buğra'nın Han Olduğunun Zikri.

Buğra Han'ın Oğlu Kuzitekin'in Han Olduğunun Zikri.

Kuzitekin'in Han Olduğunun Zikri.

Kuzitekin'in Oğlu Arslan'ın Han Olduğunun Zikri.

Buğra Han'ın Büyük Oğlu İltekin'in Oğlu Osman'ın Han Olduğunun Zikri.

İltekin Oğlu İslî'nin Han Olduğunun Zikri.

İslî Oğlu Şaban'ın Han Olduğunun Zikri

Şaban Oğlu Buran'ın Han Olduğunun Zikri.
Ali'nin Han Olduğunun Zikri.

Oğuz İlinin Ali Han'a Yağı (Düşman) Olup
Şah Melik'i Öldürüp Ev Başına Karahan Olduğunun,
Karahan Olup Dört Tarafa Gittiğinin Zikri.

Tuğurmuş Oğlu Tuğral'm, Han Olduğunun
Zikri.

Gögüm Baskuynın Han Olduğunun Zikri.
Arslan Oğlu Seren'in Han Olduğunun Zikri.
Selçuk Bey Zikri.

Salur İli Ükürcik Alp'in Ataları ve Kardeşle-
rinin ve Oğullarının Zikri.

Türkmen Olup Türkmen'e Katılan Boyların
Zikri.

Oğuz İline Beylik Kılan Kızların Zikri adlı
bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerden sonra
sırasıyla: Adam Adları; Uruk, İl, Ulus Adları; Er,
Yurt, Ülke, Kent Adları ve Dağ, Deniz Adları baş-
lıkları çerçevesinde sadece isimler yer almıştır.

Kitabın sonunda küçük bir "Sözlük" bulun-
maktadır. Burada da sadece gerekli görülen keli-
meler alınmıştır.

Şecere-i Türki ve Şecere-i Terakime üzeri-
ne yapılan bu tür çalışmaların önemi, doğru ve
sağlıklı bilgiye ulaşma yolunda bir zemin oluşturu-
masıdır. İmni bir bina olarak düşünürsek, bu ko-
nuyla ilgili olarak farklı yerlerde ve farklı zaman-
larda yapılmış her bir çalışma, ilim binası meyda-
na getiren bir temel taş niteliğindedir. Dolayısıyla
bu tür çalışmaların sayısı arttıkça, bilgi artacak
bilgi arttıkça da, o konuda doğru bir sonuca ula-
şılmış olacaktır.

DİPNOTLAR

- ¹ Geniş bilgi için bk. Z. V. Togan, "Ebülğazi Bahadır Han", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IV (1945), s. 79; İbrahim Olgun, "Ebü'l Gazi Bahadır Han", *Türk Ansiklopedisi*, C. XIV (1945), s. 291.
- ² János Eckmann, *Çağatay Manual*, Indiana University Publikations Uralic and Altaic Series. Vol. 60, Mouton and Co. The Hague The Netherlands 1966, s. 9-10.
- ³ Muharrem Ergin (Haz.), *Türklerin Soykütüğü*, (Yazan: Ebülğazi Bahadır Han) Tercüman 1001 Temel Eser 33, (tarihsiz) s. 12.

- ⁴ Baron Desmaisons. *Histoire des Mongols et des Tatars par Aboulghazi Bahadır Khan*. II. cilt, I. cilt 1871. II. cilt 1874.
- ⁵ Ebülğazi Bahadır Han, *Türk Şeceresi (Şecere-i Türk)*, Haz. Rıza Nur, İstanbul, 1343 / 1925; Rıza Nour, *Oughuz-namê, épopée turque*. Alexandrie. Sociêt" de puptions égyptiennes, 1928.
- ⁶ Togan, a.g.m., s. 82; Olgun, a.g.m. 292.
- ⁷ *Câmi -üt - Tevarih*, II. Cild 4: cüz, yay. Ahmet Ateş TTK, Ankara, 1957, Giriş s. 19-26.
- ⁸ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Kağan Destanı, Reşidüddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul, 1972-164 s.
- ⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, (Giriş, Metin Faksimile), I. Bas. TDK Yayını Ank. 1958, II. Bas. TDK Yayını Ank. 1989.
- ¹⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkut Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, I. baskı, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1973.
- ¹¹ W. Bang ve G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Semineri Neşriyatı, İstanbul, 1936, 69 s. (Eserin Almanca baskısı için bk. W. Bang ve G. R. Rachmeti, *Die Legende von Oghuz Qaghan*. Sitzb. d. Preuss. Akad. d. Wiss. 1932. Phil. - Histor. Kl. XV. Berlin). Bu eser, Reşit Rahmeti Arat. *Makaleler* ("Oğuz Kağan Destanı", Uygurca Oğuz Kağan Destanı h). ss. 605-672'de yer almaktadır.
- ¹² Faruk Sümer, *Oğuzlar'a Ait Destanı Mahiyetinde Eserler*", A.Ü. DTCFD. C. XVII. Sayı: 3-4, Eylül-Ankara, 1960'dan ayrı basım, Ankara, 1960.
- ¹³ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri -Boy Teşkilatı- Destanları*, Türk Araştırmaları Vakfı, Ankara, 1967.
- ¹⁴ TDK, *Ebülğazi Bahadır Han Şecere-i Terakime*, (faksimile) İst. 1937, VI+56 (varak) s.
- ¹⁵ Tumanskiy, *Rodoslovnaya Turkmen*, Aşkabat 1897.
- ¹⁶ A. N. Kononov, *Rodoslovnaya Turkmen*, Moskova - Leningrad, 1958.
- ¹⁷ Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türklerin Soy Kütüğü*, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi 33 (tarihsiz).
- ¹⁸ S. N. İvanov, *Rodoslovne Drevu Tyurok, Grammatičeskiy Oçerk (İmya i Glagol Grammatičeskiye Kategorii)*, Taşkent, 1969.
- ¹⁹ Baron Desmaisons, a.g.e. (bk. 3. dipnot).
- ²⁰ Abdülkadir İnan, "Ebülğazi Bahadır Han ve Türkçesi" *TDAY - Belleten* 1957, ss. 29-39.
- ²¹ A. N. Kononov, a.g.e. (bk. 15. dipnot).

"Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili"

Arş. Gör. Mehmet KARA

Kırıkkale Üni. Fen-Edb. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edb. Böl. Arş. Gör.

Köktürk Abideleri, Prof.Dr. Muharrem Ergin'in de en güzel şekilde ifade ettiği gibi "Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin... İlk Türk tarihi... Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası... Türk Edebiyatı'nın ilk şaheseri... Türk dilinin mübarek kaynağı... Türk yazı dilinin ilk fakat harikulade işlek örneği"dir.⁽¹⁾

Bu metinlere bakarak o yüzyılda Türk dilinin ve edebiyatının erişmiş olduğu yüksek edebi seviyeyi görmemek ve anlamamak mümkün değildir. Köktürk Abideleri, gerek yabancı gerekse yerli Türkologları, bir bilmece gibi uğraştırmış ve ilim dünyasının gündeminde yıllarca kalarak, herkesin hayranlık duymasına sebep olmuştur. Hatta W. Radloff, V. Thomsen gibi Türkologlar ömrünü bu abideleri incelemekle geçirmişlerdir. Birçok Türkolog bu esrarı ve muhteşem yazıları keşfetmek, onları ilim dünyasına tanıtmak için birbirleriyle yarışa girmişlerdir.

Abideler hakkında Türkiye'de, Avrupa'da ve Asya'da çok sayıda kitap ve makaleler yayınlanmış, fotoğraflar neşredilmiştir. Abideler üzerinde son yıllarda çalışma yapanlardan birisi de Azerbaycanlı Türkolog Alisa Şükürlü'dür. Onun "Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili" adlı eseri, Köktürk Abidelerinin grameri üzerine yazılmış en son kitaptır.

Alisa Cebraioğlu Şükürlü, 1934 yılında Azerbaycan'ın Sabirabad bölgesinin Ulacalı köyünde doğmuş ve 1950 yılında Ulacalı'da liseyi bitir-

Şükürlü Alisa, "Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili" Azerbaycan Devlet Pedagoji Üni. ve Pedagoji Enstitüleri için Derslik, Mairif Yayın, Bakı-1993.

dikten sonra askerlik yapmıştır. 1955-60 yıllarında ise Bakı Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde öğrenim görmüştür.

1961-1962 yıllarında Azerbaycan İlimler Akademisinin Edebiyat ve Dil Enstitüsünde çalıştıktan sonra 1963-1965 yılları arasında Sovyetler Birliği İlimleri Akademisinin (Şarkiyat) Enstitüsünün Leningrad (şimdi Sankt-Petersburg) şubesinde A.N. KONONOV'un asistanlığını yapmıştır.

1966 yılında "Azerbaycan Türk Dilinde Zarf" konusunda doktora tezi yapmış, 1972 yılında Doçent ve 1990 yılında profesör olmuştur. 1968 yılından beri Azerbaycan Devlet Tusi Pedagoji (Eğitim) Üniversitesinin Azerbaycan Dilociliği Kürsüsünde çalışmaktadır. Eski Türk Yazıtları ve Türk dilinin tarihi alanında uzmandır.

1990 yılının Nisan ayında Rusça'nın ov eki ile yapılan "Şükürov" soy adını, Türk asıllı -lü eki ile değiştirerek "Şükürlü" soyadını almıştır.

Şimdiye kadar yayınlanmış birçok makalesi vardır. Bunların sayısı yüze yakındır. Basılmış kitap olarak da 5 eseri bulunmaktadır.

1. Eski Türk Yazıtlarının Dili, Bakı, 1976

2. Çağdaş Azerbaycan Dili. Alimler toplumu ile birlikte, Bakı II cilt, 1980.

3. Azerbaycan Dilinin Tarihi Grameri (zart ve son çekim edatları), Bakı, 1981.

4. Eski Türk Yazıtlarının Dili. Ders Kitabı, Bakı 1993.

5. Orta Yüzyılda Türk Yazıtlarının Dili, Ders Kitabı, Bakı 1994.

"Gedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili" adlı eser, ön söz ve girişten sonra dört bölüme ayrılmıştır. Ön sözde Türk yazılı abidelerinin yayınlanmasının ve incelenmesinin Azerbaycan'da geri kaldığı ve Azerbaycan alimlerinin bu sahada yavaş yavaş çalışmalara başladıkları belirtilmektedir. Ayrıca müellif, bu kitabı, 20 yıldan fazla bir zamanda okuduğu, verdiği konferanslardaki metinlerden ve pratik dersler de kazandığı tecrübelerden elde ettiği ilmi sonuçların temelinde yazdığını ve tertiplemediğini belirtmektedir. Yine ön sözde, eserin XIX. yy sonlarından başlayarak, eski Türk abideleri üzerinde yapılmış çalışmaların ve incelenmiş bilgilerin genel neticelerine, uygunlaştırılmış şekildedir, denilmektedir.

Giriş bölümünde bu gün yer yüzünde yaşayan bütün Türk kavimleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra eser dört ana bölüme ayrılmıştır.

Eserin birinci bölümünde Köktürk Alfabeti, menşei ve bulunma tarihleri, abidelerin adları ve yayılma sahaları anlatılmaktadır. 63 sayfa tutan bu bölümde, yalnız Köktürk Abideleri değil, aynı zamanda eski Uygur yazılı abidelerinin bulunma ve yayılma tarihleri de vardır.

32 sayfa tutan ikinci bölümde ise, Köktürk Abidelerinin, fonetik açıdan incelenmesi, lugat terkihi ve onları ifade eden yazı işaretleri üzerinde durulmaktadır. Sesli ve sessiz harfleri karşılayan işaretler, Köktürkçe şekilleriyle birlikte, onların transkripsiyonları ve Azeri Türkçesiyle tercüme-leri verilerek anlatılmaktadır. Ahenk kanunu başlığı altında, sesli ve sessiz harflerin ahenge göre birbirini izlemesi ve uyuşması hadisesinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde abidelerdeki kelimelerin kökünün kuruluşu ve abidelerin lugat terkihi anlatılmaktadır. Her bölümün sonunda konuyla ilgili kaynaklar verilmiştir.

Üçüncü bölüm, toplam 75 sayfadan oluşmuştur. Burada ayrıntılı bir şekilde Köktürk Abideleri, morfolojik olarak incelenmekte ve tahlil edilmektedir.

Dördüncü bölüm abidelerin sentaks açısından incelenmesine ayrılmıştır ve toplam 59 sayfadan oluşmaktadır. Burada Eski Türk Yazılı Abidelerinden Örnekler başlığı altında; Ongin, Köl Ti-

gin, Tonyukuk, Bilge Kağan Abideleri, Irk Bitik Abides (2), Sehrkarların Sitayışı(3) abidelerinin Köktürk işaretleriyle metinleri, transkripsiyonları ve Azeri Türkçesiyle tercüme-leri verilmiştir.

Bu eseri, Prof.Dr. Muharrem Ergin'in "Orhun Abideleri" adlı eseriyle karşılaştırsak abidelerin okunuşunda bazı kelimelerin ve eklerin farklı okunduğu görülür. Meselâ; Muharrem Ergin görülen geçmiş zaman eki olan -tu'yu genellikle yuvarlak okumuş Ancak Alisa Şükürlü ise aynı eki hep -tı şekli ile düz okumuştur.

Örnek

Muharrem Ergin		Alisa Şükürlü	
Olurtum	(1. satır)	olırdım	(1. satır)
tüzültüm	(4. satır)	tüzeltilim	(4. satır)
bunda urtum	(10. satır)	bunta urtım	(10. satır)
kelürtüm	(11. satır)	kelürtim	(11. satır)

Örnekleri arttıracak olursak diğer farklı okunmuş olan kelimeler şunlardır.

oguşum	(1. satır)	oguşım	(1. satır)
yırıya	" "	yıraya	" "
oğuzdındın	" "	oğuzdantan	" "
bunça	(2. satır)	ança	(2. satır)
anyığ	(" ")	anıg	(" ")
üküş	(6. satır)	öküş	(6. satır)
ülsiking	(6. satır)	ülesiking	(6. satır)
Çogay yış Tögültün	(10. satır)	Çogay yış tügül tün	(10. satır)
kubratdım	(10. satır)	kobartdım	(10. satır)

Tonyukuk Abidesi Batı cephesi

kılayan	(5. satır)	kısayın	(5. satır)
Toruk	(5. satır)	Turuk	(5. satır)
bilgesi	(7. satır)	bilig esi	(7. satır)

Her iki eserde de bunlara benzer birçok farklı okuyuşlar bulunmaktadır. Muharrem Ergin Orhun Abideleri adlı eserine Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Abidelerini alırken Alisa Şükürlü ise eserinde bu abidelerin yanında Irk Bitik ve Sehrkarların Sitayışı Abidelerini de almıştır.

Eserin sonunda, metinlerdeki sözcüklerden derlenmiş küçük bir sözlük, kısaltmalar ve içindekiler kısmı bulunmaktadır.

Bu eserin, bu konu hakkında yazılmış yazılara, görüşlere yeni fikirler katacağını sanıyoruz.

"Eski Türk Yazılı Abideleri"

Ebulfez Amanoğlu Guluyev, Eski Türk Yazılı Abideleri Müntehebagı Okuma Kitabı / Bakü, 1994, 280 sayfa.

20. asrın 30'lu yıllarında Sovyet yönetiminin Türk halklarına yaptığı kötü muameleden sonra Azerbaycan'da Türk kelimesini kamu oyunda konuşmak bile yasak edilmişti. 1937, tarihinden itibaren Türk halkı yerine Azerbaycan halkı, Türk dili yerine Azerbaycan dili terimi resmî olarak üst düzeyde kabul edildi. 60'lı yıllara kadar bu konu KGB'nin sıkı denetimi altında tutuldu. Bu yıllarda üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyatı Fakültelerinde öğrencilere eski Türk yazılarının okutulması için izin alındı, fakat o dönemde de eleman yoktu. Birkaç yıl süresince bu dersi okutacak eleman hazırlığı yapıldı ama bu genel konu doğrultusunda hiç bir derslik, edebiyat okuma kitabı basılmasına ve yayınlanmasına izin verilmedi. Bu çalışmalar yalnızca 80'li yılların sonlarında, ışık (gün) yüzü gördü. Bu dönemde artık Sovyet emperyası dağılmakta halk kendi özgürlüğünün peşinde koşmakta idi. Halkın millî kimliği, tarihi geçmişi, dili, kültürel tarihi, en önemli konu olmaya başlamıştı. Nahçıvan Devlet Üniversitesinin Doçenti Ebulfez Amanoğlu'nun hazırladığı "Eski Türk Yazılı Abideleri" ancak 80'li yılların sonlarında basımevine takdim edilebilmişti. Lâkin yönetim ve bürokrasi kitabın basılmasını her türlü vasıtasıyla engelliyordu. Bütün güçlülere rağmen bu kitap 1994 yılında basıldı. Bütün Azerbaycan kamu oyunun, özellikle öğrenim ve öğretimle uğraşanların bu kitaba büyük ihtiyacı vardı. Bu kitabın basılması halkın kültürel geçmişi öğrenme, daha derinlerden (maziden) birşeyler bulma ihtiyacını az da olsa karşılamış oldu.

Bu kitapta ilk defa Eski Türk Abidelerinin hepsinin toplu şekilde bir araya getirilmesine gayret edilmiştir. Bilinmektedir ki Eski Türk yazılı abideleri kavramı üzerine çeşitli görüşler vardır. Bazıları yalnızca Orhun-Yenisey ve Eski Uygur Abidelerini, bazıları ise XIII. asra kadar olan bütün yazıtları eski Türk abideleri olarak adlandırmışlardır.

Kitabın yazarının düşüncesine göre yalnız Orhun-Yenisey ve Eski Uygur yazılı abideleri eski Türkçe'yi temsil etmektedir. Bunun için de okuma kitabı ön söz ve giriş hariç iki bölümden oluşmuştur: Orhun-Yenisey abideleri ve Eski Uygur yazılı abideleri.

Doç.Dr. Cafer İsmailoğlu CAFEROV*

Bakü

Birinci bölümün giriş kısmında Orhun-Yeni-sey yazıları hakkında genel, temel bilgi verilmektedir. Onların hangi bölgelerde bulunduğu açıklanmıştır. Daha sonra bu bölüm üç fasıla bölünür: 1. Orhun Abideleri, 2. Yenisey Abideleri, 3. Rum Alfabeti ile yazılmış Uygur Abideleri.

Birinci fasılda Onkin, Kül Tigin (Tegin), Bilke (Bilge) Kağan, Tonyukuk Abideleri hakkında ayrıntılı bilgiler verildikten sonra her bir abide metninin transkripsiyonu, çeviri yazısı ve Azeri Türkçesine aktarması ayrıca burada özel olarak yer verilmiştir.

Kitapta Orhun Abidelerinin metni verilirken bu bilim alanındaki son gelişmeler ve ilerlemeler de göz önünde bulundurulmuştur, Bu abideler Hüseyin Namık Orkun, V. Radloff, C.Y. Malov, Talat Tekin, Muharrem Ergin tarafından yayınlanmıştır (ayrıca bunlardan istifade edilmiştir).

Yenisey Abideleri faslında temel bilgiler verildikten sonra, bu abidelerin kimler tarafından araştırılıp incelendiği kaydolunmuştur. D.D. Vasilyev'in Yenisey yazılarını toplu şekilde 1983'te yayınlamasından söz edilmektedir. Bundan sonra kitapta Barlık Çayı (Nehri), Elegest Çayı (Nehri), Begre Çayı (Nehri), Çakal Çayı (Nehri), Uybat Çayı, Altın Göl yakınlarında bulunmuş olan Yenisey Abideleri hakkında kısaca malumat zikredilip, metin transkripsiyonu ve Azeri Türkçesine aktarması verilmiştir.

Bilinmektedir ki, 745'de eski Uygurlar Ötüken (Ötügen) topraklarının asıl sahibi olmalarına rağmen, uzun süre Run alfabesini kullanmışlardır. Bunun için de VIII-XI. yüzyıllara ait olan birkaç Uygur Abidesi Run yazısı ile kaleme alınmış ve taş üzerine nakşedilmiştir. Bu konu esas alınarak eski Run yazısı ile yazılı abideler doğrultusunda son dönem Türkolojisinin kazanılmış başarılarından kitapta önemli ölçüde yararlanılmış, Moyun Çor, Tes, Terhin, Tayart/Çoyren, Süci ve Irk Bitik (Fal Kitabı) abidelerinin her biri hakkında ayrı ayrı kısa bilgi zikredilerek bu abidenin metninin transkripsiyonu ve Azeri Türkçesine aktarılması verilmiştir.

Önceden kayd olunduğu gibi kitabın ikinci bölümü Eski Uygur abidelerinden oluşmaktadır. Bu abideler kitabın 2/3'ünü işgal eder. Bu da rastgele olarak yapılmış değildir. Bilinmektedir ki, Eski Uygur abideleri sayıca ve hacimce çoktur, diğer

tarafından, bu abideler Azerbaycan Türkolojisinde belli başlı bir şekilde, araştırılıp öğrenilmiştir. Yeri gelmişken zikretmek gerekir ki kardeş Türkiye'nin bilim adamları bu alanda hâlen dünya Türkolojisine öncülük yapmaya devam etmektedirler. Örneğin 1994 senesinde Türkiye'de Ceval Kaya tarafından "Eski Uygur Abidesi" "Altun Yaruk" adlı eserlerin yayınlanması Türkolojinin büyük başarılarından olarak kabul edilebilir. Reşit R. Arat, Şinasi Tekin gibi bilim adamlarının araştırmalarından yararlanarak kitabın yazarı burada Eski Uygurlar, onların tarihi, kültürü, dili ve edebiyatı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Aynı zamanda kitapta bu alanda Alman Türkolojisinin de büyük gayretler sarfetmesi saygı ile karşılanmaktadır. Bunun için de Villi Kapuf Bang, Albert Fon le Kok, Anna Marietta Fon Gaben ve Müller'in Türk Tulfan metinleri üzerine yaptığı çeşitli araştırma ve malzemen gereğince faydalanılmıştır. Bu bölüm kitapta iki fasla bölünmüştür: 1. Manihey Dini Konulu Eski Uygur Abideleri 2. Budizm Dini Konulu Eski Uygur Abideleri. Kitapta Mahiney Abideleri şiir ve düz yazı olarak iki kısma ayrılmıştır. Kitapta Mahiney şiirine örnek olarak 7 şiir metni - çeviri yazısı ve 124 dörtlükten oluşan Mani şerefine yazılan büyük ilâhi transkripsiyon ve tercümesi ile birlikte verilmiştir. Düz yazı grubunda Bökü (Bögü) Han Şerefine metin, Huastuanift çeşitli metin parçaları (bunlar 18 abideden oluşuyor) iki Yultuz nNm/ İki Köy Kanunu/ çeviri yazısı tercüme ile kitapta yer almıştır.

İkinci kısımda Budizm abideleri yer alır. Bu abideler de kitapta şiir ve düz yazı olarak iki kısma ayrılmıştır. Burada "Maytrısimit" "Altun Yaruk", "İblis Atavaki Hakkında Hikâye", "Kuanşi İm Pular" "Sekiz Yükmek", "Kalyamankara ve Pampamkara" gibi Eski Uygur metinlerinden parçalar tercümeleri ile birlikte verilmiştir.

Böylece Türklerin soykökünü (menşeyini), tarih etnografyasını, felsefi bilincini, mitolojisini, edebiyatını, devlet kavramını, dinî ahlâk ve tasavvurlarını araştırmak ve öğrenmek için en tutarlı kaynak olan Eski Türk Abidelerini toplu şekilde bir araya getirip onları Bakü'de yayınlayan Doç.-Dr. Ebulfez Amanoğlu Guluyev'in hazırladığı bu kitap Türk dünyasına yakışacak bir çalışmadır.

* *Türkçe Türkçesine aktaran: Mustafa Kalkan*

"Türkistan Mücahitlerinden İlim ve Fikir Adamı Dr. Baymirza Hayit"

Doç.Dr. Ayfer KAYNAR, Türkistan
Mücahitlerinden İlim ve Fikir Adamı
Dr. Baymirza Hayit, AKM Yay.,
Ank., 1995, 644 sayfa

Osman Nuçi SEZER

Araştırmacı - Yazar

Geçtiğimiz yıllarda, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Meslek Birliği "İLESAM"ın Türk Dünyası Yazarlar Birliği I. Kurultayı'nı toplamasından kısa bir zaman sonra, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dünyası'nda, kültür, dil ve tarih bütünlüğüne yönelik bir seri projeyi uygulama alanına koymuştur.

İşte bu projelerden biri olan, Dr. Baymirza Hayit'in "Hayatı, fikirleri, eserleri ve makaleleri hakkında ileri sürülen görüşleri özetleyen, değerli bir eser, geçtiğimiz yıl yayımlanarak, ilim ve fikir hayatımıza sunulmuştur.

Bu değerli eserde, Türk Dünyası camiasına yapmış olduğu kutsal hizmetler, sistematik bir düzenleme içerisinde özetlenerek sunulurken, Batı Avrupa, A.B.D. ve şarkta, hakkında yayımlanmış yazılar yanında, ilim ve edebiyat alanında söz sahibi otoritelerin gazeteci ve yazarların ve hatta, Sovyet Rusya ve diğer komünist rejimlerle yönetilen ülkelerin, sözde "ilerici" adını verdiği, ömürlerini "ikbal" içinde geçirmek için, örflerini, tarihlerini ve mefkûrelerini, vatan ve millet sevgisini pazara sürüp satanların makalelerine de yer verilmiştir. Bana göre, Baymirza Hayit gerçek bir Türkistan mücahidi, ilim ve fikir adamıdır. Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli hizmetler yapmış ve yapmaya devam etmektedir.

Onun eserlerinde, Sovyet Rusya ve Kızıl Çin arasında sıkışıp kalan, topraklarının bir bölümü Afganistan'a verilen, kalan kısımları emperyalistler tarafından "Batı ve Doğu Türkistan" adı altında taksim edilen Türkistan Türkleri'nin esaret zincirini parçalamak için vermiş oldukları mücadeleleri, Sovyet Rusya'nın Türklük şuur ve mefkuresi'ni yok etmek için nesilleri nasıl bir kültür asimilasyonuna tabi tuttuğunu, Türkistan'ın doğal zenginliklerinin sömürülüş tarzını, elem verici sonuçlarını, "Demiryolu Proleteryası'nın fonksiyonlarını, göçe zorlama metotlarını, İslâmiyet ruhunu çökertmek için başvurulan yolları,hazırlanan ve sahneye konan düzenbaz oyunları okumak, öğrenmek ve tespit etmek mümkündür.

Değerli araştırmacı, Doç. Dr. Ayfer Kaynar'ın özenle hazırlamış olduğu "ön söz"le başlayan, Türk Dünyası fikir alanında değerli hizmetler veren Prof. Dr. Sadık Tural'ın "Türk Dünyasında Uyanış" başlığı altında getirdiği bilgilere dayalı orijinal yorumdan sonra, Dr. Baymirza Hayit'in eserleri ve bu eserlerden yer yer "alıntılar yapılarak getirilen yorumlar, 644 sayfa içerisinde özetlenerek bölümler içerisinde sunulmuştur.

Bölümlerde ders alınması gereken yerlerde hassasiyetle durulmuş, çarpıcı örnekler verilmiştir.

Nitekim Eserin 65 sayfasında, "1899'dan 1916'ya kadar, Türkistan'da 4922 ayaklanma vakası kaydedilmiştir. 1916'da şimal Türkistan'da muazzam bir ayaklanma olmuştur.

"Bu ihtilal (ihtilal sözü yerine bağımsızlık ve hürriyet mücadelesi kullanılmış olsa idi, daha iyi olurdu) çarlık hükümeti tarafından kanla, ateşle bastırıldı. Tenkil esnasında, altı yüz otuz yedi bin üçyüz kırk yedi (637.347) Türkistan Türkü katledilmiş, erkek ve kadın olmak üzere yüz altmış sekiz bin (168.000) vatansız Türk, Sibiryaya çöllerine sürülmüştür. Üç yüz bin (300.000) Türk canını kurtarmak için Doğu Türkistan'a göç etmiştir yalnız Semerkant muntıkasında, Ruslar elli (50) köyü ateşe vermiş ve bu köy isimlerinin anılmasını şiddetle yasak etmiştir. İşte bunlar, çarlık Rusya'nın Türkistan'daki hâkimiyetinin hazin sonuçlarıdır" ifadeleri yer almaktadır.

Eserde ayrıca, Türkistan'da komünist partisinin teşkilatlanması sırasında başlangıçta, Rusya'nın, Türkistan dışındaki Türk ülkelerinin damgalı sosyalistlerinden, İran ve Hindistan gibi doğu ülkeleri komünistlerinden istifade ettiği, bunların rollerini oynayıp bitirdikten sonra dağıtıldıkları, (sayfa 149) özetlenmektedir.

Eserin diğer bir bölümünde, "Sovyetlerin millet ve millî egemenlik telakkileri adlı bahiste (sayfa 109-114), sosyalist milletler kurma tezi altında Türkistan'da meydana getirilmesi tasarlanan,

"Milletler arasındaki farkları düzenleme, lehçeleri edebî dile çevirme ve tarihî olayları başka şekilde tefsir yoluyla Türkistan'ın taksiminin haklı gösterilmeye çalışıldığını Stalin'in "Dilbirliği, yurt birliği, iktisadî hayat ve iktisadî münasebetler birliği projesi ile Türkistan'ın beş bölgeye nasıl bölündüğünü, uygulamalar sonucunda, 1949'dan bu yana şimdiki, Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Tacik sosyalist milletlerin, komünist partisinin "millet politikası"nm tabii bir sonucu olduğu, övünerek savunurken, yapılan işlerden ve uygulanan metotlardan son derece memnun olan Rus ideologlar, "Çarlık Rusya Orta Asya ve Kazak halklarını bir potada eritti.

Bolşevikler ise bütün bu halkları kurtararak millî devlet şekline getirdi iddialarına karşın ilim ve fikir adamı, mücahit, Dr. Baymirza Hayit, "Muhtevası Sosyalistlik, şekilce millî" olan "bir politikayı tâ başından yorumlayarak, dünyayı uyarmaya çalışmış, politikanın amacının, "Rus kültürünü ve dilini tercihe zorlamak suretiyle, Rus kültür hegemonyasını, teminat altına alma olduğunu haykarmıştır (Sayfa 49). Keza eserde, Baymirza Hayit'in gönül koyan incebir serzenişine de yer verilmekte ve Türkistan'ın Müslüman komşusu olan Afganistan, İran ve Pakistan müstakil ve bütündür. Bunlara sınırdaş olan Türkistan ise sömürge esaretindedir. Batı Türk elleri de müstakildir, Türkistan Türkleri yabancı idaresindedir" denmektedir.

Eserin, Dr. Baymirza Hayit'in, Rusların uyguladıkları politikalara yorum getiren, diğer bir bölümünde; "Sovyet devrinde, birçok Türkistanlı'lar, rejimin dayanağı olarak yetiştirildiler. Fakat, bunlardan çoğu kendi milletlerinin esaret altında yaşadıklarını idrak etmişlerdir.

Sovyet rejiminin sadık hizmetlileri, bu durumda kalmakla beraber, çoğunluk, şuurlu entelektüel olarak, kültür, edebiyat, tarih ve dil alanlarında millî ideale hizmet etmektedirler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, doğu ülkelerinde vukuu bulan olaylar, Türkistan'da millîyetçilik akımlarını güçlendirmiştir.

Sovyet Rusya'nın uyguladığı millî hissi yok etme ve sömürgecilik siyasetine rağmen, Türkistan, kendi dilini, müzik geleneğini, millî kıyafetini, âdetlerini, Müslümanlığı, hülâsa millî şahsiyetini muhafaza etmiştir. Türkistan Halkı, millet olarak kültür, dil, edebiyat, örf, âdet, tarih, din, ruhi özellikleri, hayata bakış ve belli özellikleriyle Ruslardan temelli surette ayrılmaktadır" şeklinde uyarıcı bilgiler verilmektedir.

Ancak, Türkistanlıların 1916 - 1934 yılları arasında vermiş oldukları bağımsızlık savaşlarında, Hiyve Hanlığı ve Buhara emirliklerinin tutumları, Şeyh Muhammedbeg hakkında bilgi verilirken, Korbaş mücahitlerinin lideri Şirmetbeg ve arkadaşları hakkında tek cümlenin eserde yer alması gerçekten üzülmeme neden olmuştur.

O ve arkadaşları Türkiye'ye sığındıktan sonra Adana bölgesine yerleştirildiler. Atatürk'ten büyük itibar gördüler.

Konuyla ilgili bilgiler bu eserin 280. sayfası ve devamında mevcuttur.

Bu bölümü defalarca gözden geçirmeme rağmen kanaatimce; Türkistan'ın millî mücadelesinde, Korbaşlar'ın Endican, Hiyve ve Fergana yörelerinde göstermiş oldukları, insan üstü kahramanlıklardan çok kısa bölümler alınarak, olayların derinliğine inilmemiştir. Şirmetbeg ve arkadaşları hakkında bir cümle dahi yoktur.

Türkistanlı vatansever Şirmetbeg ve arkadaşları Endican, arkasından Fergana düştükten sonra, yukarıda izah edildiği gibi Türkiye'ye gelmişler ve de büyük bir itibar görmüşlerdir.

Yoğun bir çalışma ürünü olarak bu gün elimize geçen, "Baymirza Hayit'in Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler" başlığı ile yayımlanan bu eserin, ikinci baskısı sırasında, konunun derinliğine inilerek "Basmacılar" adı altında Ruslar'ın "isyan" diyerek dünyaya kabul et-

tirmeye çalışmış oldukları, Türkistan'ın millî mücadelesinin gerçek veçhesinin ortaya çıkarılacağına, Tarihi şuur içerisinde, olayları değerlendirmek suretiyle, üstün cesaret ve feragatla hizmet veren kahramanların da bu baskıda yer alacağına inanmaktayım.

Şu noktanın altını çizerek ifade etmek isterim ki; ilim ve fikir adamı, mücahit Dr. Baymirza Hayit'in tespit ettiği gibi, Korbaşlar olayı, Türkistan'ın millî mücadelesinin bir parçasıdır "ihtilâl" veya "isyan" değildir.

Şerefli bir milletin, sömürü düzeni içerisinde, müstevlilerin, emperyalist emellerini gerçekleştirme isteğine karşı göstermiş olduğu tepki ve meşru müdafaa hakkını kullanmasıdır.

Onların geçirmiş olduğu elem dolu günler, bu gün dahi içimizde kapanmayan gönül yarasıdır.

Bu gün, acılarımız yanında bizim düşünmeden yaptığımız hareketleri de değerlendirme zamanıdır. Elbette ki, ömür boyu ders almak, alınan derslerin sonuçlarını hayatta uygulamak güzeldir.

İşte okuyup, analiz etmeye çalıştığım ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi'nin hazırlayarak yayımladığı bu eser, en güzel dersleri vermektedir.

Eserin hazırlanması ve projenin uygulanması sırasında emeği geçen tüm vatanseverlere, yazar ve ilim adamlarına şükranlarımı sunarım.

Böyle bir bütünlük içerisinde özetlenerek yazılan eserleri Türk kültür tarihine kazandıran veya kazandıracak olan kuruluşları candan kutlarım.

Projeyi hazırlayarak uygulama alanına koyan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun değerli bilim camiasını, eseri hazırlayan Doç. Dr. Ayfer Kaynar'ı canı gönülden tebrik ederim.

"Central Asia Reader: The Rediscovery of History"

Edited By H.B. PAKSOY.

Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, Inc.,

1994. x: 240 pp. \$60.00 (cloth): \$

21.95 (paper)

Linda BENSON*

Oakland University

Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında gelen çeşitli şoklardan birisi, eski Sovyet Cumhuriyetlerinin aniden siyasî özgürlüklerini kazanmasıydı. Bunun bir sonucu olarak bu gün Orta Asyalılar kendilerini henüz yeni kurulmuş devletlerin vatandaşları olarak bulmuşlar ve siyasî durumdaki bu değişiklik, H.B. Paksoy'un "Central Asia Reader: The Rediscovery of History" kitabının ön sözünde belirttiği gibi, Orta Asya'nın uzak ve yakın geçmişine yeni bir alâkanın canlanmasına sebep olmuştur.

Gittikçe artan ikinci derecedeki çalışmalar bu geniş bölgenin tarih ve kültürünü tespit etmeye yardım etmektedir. Bununla birlikte Orta Asyalı akademisyen, gazeteci ve siyasî liderlerin İngilizce'ye tercüme edilen yazılarının sayısı çok sınırlı kalmıştır. Paksoy'un yeni çalışması, bu yerinde saymışlığı düzeltmeye başlayan bir gayrettir ve geçmişlerini yeniden keşfetme sürecine giren Orta Asyalılara güncel ve tarihî konular hakkında düşüncelerini ifade etme imkânı vermiştir.

H.B. Paksoy, Azerbaycan'ın merkezinden Çin'in kuzey batısındaki Doğu Türkistan'a kadar geniş bir alana mensup Orta Asyalılar tarafından yazılmış 19 yazıyı bir araya getirmiştir. Bu yazılardan çoğu, Sovyet çöküşünden önce 1980'lerde, az bir kısmı da 20. yy'ın başlarında yazılmıştır. Paksoy tarafından kurulan AACAR Bülteni (Association for the Advancement of Central Asian Research) için tercüme edilen ve yine bu dergide yayınlanan yazılar, serinin tamamında geçmişin yeniden keşfi temasını göstermesi bakımından çok iyi seçilmiştir ve bu yeni şekliyle çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaşacaktır.

Bu çalışmanın amacı, açıkça Orta Asyalılara kendileri için konuşma fırsatı vermek olduğu hâlide, Orta Asya ya da Sovyet tarihinin geçmişi hakkında sınırlı bilgileri olan okuyucu ön sözle hayal kırıklığına uğrayacaktır. Hem kısa ön sözde, hem de editörün notlarında, daha fazla açıklama gerektiren iddiaların yer aldığı bazı bölümler mevcuttur. Örneğin birinci makalenin girişinde editör, Pantürkizmin öncülerine kadar uzanarak bu hareketin gerçek yaratıcılarından kısaca söz eder. Daha fazla bilgi için müracaat edilecek kitap listesinin bu-

lunduğu dipnotlarda "gerçek yaratıcılar"ın sadece İngiltere ve Rusya olduğu belirtilmektedir. Paksoy'un görüşü de o yöndedir. Ancak Türk akademisyen, teorisyenleriyle Pantürkizm ve Panislamizm hareketlerinin yayılmasında çalışan diğerlerinin aldığı rol şüphesiz daha fazla alâkayı hakediyordu. Kitaba eklenen genişletilmiş ön sözde, bu husus ve diğerleri daha doğrudan doğruya sunularak çeşitli makalelerle döneme genel bir açıdan bakış temin edilebilirdi. Böylece bölgenin yakın geçmişi hakkında malumatı olmayan okuyucu açısından bu çalışmanın kıymeti de artmış olacaktı.

Bu çalışmada, meydana çıkan mevzuları takip etme işini hatırı sayılır ölçüde kolaylaştıracak olmasına rağmen esere bibliyografya eklenmemiştir. Bununla birlikte istekli bir okuyucu, bir kısmı Orta Asya tarih ve kültürü hakkında bir kaç lehçede kaynak itibarıyla hakiki altın madeni olan çeşitli notlar arasından bilgileri sabırla toplayacaktır.

Yukarıda işaret ettiğimiz ötesinde bu seride hayran olunacak şeyler daha fazladır. Tarih, kültürel abideler, siyasi tarih ve kimlikle alâkalı dört bölüm hâlinde düzenlenmiş ve her biri "yeniden keşf" üzerine kurulmuştur. Her bir bölümdeki yazılar "merkez" temaya bağlıdır. Fakat her bir bölümün yazıları arasındaki ilişki, ilk bakışta hissedilmez. Örneğin, kültürel abidelere dair olan bölümün ilk makalesi, "Kültürel Abidelerin Yeniden Keşfi"nde N. Kerimov, Stalin tarafından yayınlanması yasaklanmış Türk Edebiyatı'nın önemli bir parçası olan Alpamış'ı inceler. Bu yazı siyasi baskı yöntemlerini sergilediği gibi, Orta Asyalı bilim adamlarının, böyle kültür abidelerini hatırlama ve onlarla gururlanma kararlılığının da bir ifadesidir. Bu bölümdeki diğer yazıların içinde Memmed Dadaşzade'nin 9. ve 11. yüzyıla ait olan "Dede Korkut" destanı üzerine tartışması, Bahtiyar Nazarov'un "Kutadgu Bilig"deki estetik üzerine yazısı vardır. Bu üç yazı, üslup ve nitelik açısından olmasa da, konuları bakımından benzerlikler gösterirler. Buna karşılık bu bölümün son yazısı, orijinali 1982'de Özbek Komünist Partisi'nin gazetesi

"Sovyet Özbekistanı"nda basılmış olan bir propaganda yazısıdır. Konu dışında gibi görünmesine rağmen, bu durumun da kültürel dirençle yakından ilgisi vardır. Çünkü dini, hurafe gibi gösteren parti çabalarının hüküm sürdüğü yıllarda yazılmış olmasına rağmen, İslâma duyulan daimi ilgi konusunda bürokratik çevrelerin duydukları huzursuzlukları ayrıntılarıyla gösterir. Okur, aslında bu huzursuzluklarla diğer konular arasında farklılıkların bulunması ve diğer bölümlerin geniş olmasına rağmen aradaki bağlantıyı kurmalıdır. Editörün bu parçaya eklediği notta, Paksoy daha geniş yorum ve metin ekleme fırsatını kaçırmıştır.

Yine de bu önemli bir seridir ve Paksoy'un daha büyük projelerle bunu devam ettireceğini ümit ediyoruz. Çünkü önceki ilmi çalışmaları, hali hazırda Batının Orta Asya'yı anlamasına fazlasıyla katkıda bulunmuştur. Siyasi tarihin yeniden keşfiyle alâkalı bölümde Paksoy'un kendi çalışması bunun yüksek düzeyde bir örneğidir. Çalışmanın odak noktası, 20. yüzyıl başlarından 1990'lara kadar Türk kimlik ve milliyetçiliği fikirlerindeki gelişmelerdir. Bu kısmın bütün bölümleri, Orta Asya tarihini mahallî bakış cihetinden anlamak bakımından önemlidir; fakat Paksoy'un dünyanın önde gelen Türkologlarından biri olan Z. Velidi Togan'ın hatıralarından çevirdiği pasajlar da kısmen önemlidir. Bu muhteşem adamın başlarda sözde "basmacı" olarak anılan hareketteki rolü burada tafsilatıyla, çoğunlukla da Togan'ın kendi ifadesiyle verilmiştir. Buna ek olarak Togan'ın Özbek ve Kazak lehçelerinde 1947'de İstanbul'da basılan makalesinden alıntılar, bu kitabın ilk bölümünde yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle bu önemli akademisyenin çalışmaları, Türkçe bilmeyen yeni bir okuyucu kitlesine takdim edilmiştir.

Hepsinin ötesinde bu çalışma Orta Asyalılara kendi geçmişlerini yeniden keşfetmek ve kendi geleceklerini belirlemek için fırsat veren az sayıdaki İngilizce kaynaklardan birisidir. Ümit ederiz ki, bu eserde Asya tarih ve kültürüne kendilerini adayan editör ve çevirmenler, Orta Asya'nın geçmişine dair önemli eserleri daha geniş okuyucuya ulaşturmaya devam edeceklerdir.

* Linda BENSON'dan tercüme eden: Ayşen USLU

"Çağdaş Sosyoloji Kuramları" Üstüne

P.A. SOROKİN (Çev. M. Raşit ÖYMEN), Çağdaş Sosyoloji Kuramları C.1-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1994

Fahri ATASOY

G.Ü. Fen-Edb. Fak. Felsefe Bölümü
Arş. Gör.

Eserini inceleyeceğimiz ve tanıtacağımız Pítirim A. SOROKİN Rus asıllı bir Amerikan sosyoloğudur. 1889 yılında Rusya'nın kuzeyinde yer alan Volgeda şehrinde doğmuştur. Ugro - Finish adıyla anılan bir halka mensup olduğundan Rusça'yı ikinci dil olarak öğrenmiştir. Fakat eğitimini Rusya'da yaptığı için, Rus kültürü içinde yetişmiştir. Sıkıntılar içinde yaşadığı bu sosyo-kültürel ortam ve düşünce hayatı, üzerinde etkiler bırakmıştır. Sosyal ve siyasî sistem açısından bir muhalif olan Sorokin, ne Çarlık Rusyası ile, ne de Bolşevik İhtilâlcileri ile anlaşabilmiştir. Her iki dönemde de çeşitli koşturmalara ve cezalara maruz kalmıştır.⁽¹⁾ St. Petersburg Üniversitesinde sosyoloji profesörlüğüne kadar yükselmiş olan yazar, asıl verimli çalışmalarını Amerika'ya yerleştikten sonra üretmiştir. Bütün çalışmalarının ve görüşlerinin odak noktası olan eseri, 1937 - 1941 yılları arasında 4 cilt olarak yayınladığı "Social and Cultural Dynamics" ismini taşımaktadır.

Burada tanıtıma çalışacağımız kitabı "Contemporary Sociological Theories" ise, 1928 yılında New York'da yayınlanmıştır. Eserin yayınlanması, sosyoloji literatürüne önemli katkı sağlamış ve o yıllarda çeşitli dillere de çevrilmeye başlanmıştır. 1931'de Almanca'ya çevrilmiş ve Münih'te basılmış; 1932'de Yugoslavya'da Belgrad'da; 1936'da Prag'da; 1949'da ise "Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri" adıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve İstanbul'da basılmıştır.⁽²⁾ Türkçe çeviriyi yapan Münir Raşit ÖYMEN'in kendi ifadesiyle: "Çağdaş Sosyoloji Teorileri'nin birinci cildini üç ayrı kitap ve daha sonra hepsini birtek ciltte 'Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri' başlığı ile Türkçe'ye çevirmiş ve basmışım."⁽³⁾ Yazarın bu ifadeyi kullandığı yer eserin 1994 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yeniden basıldığı nüshasının ön sözüdür. Fakat eserin kısa bir özeti daha önce Almanca'dan Macit Gökberk tarafından çevrilmiş ve Mülkiye mecmuasında yayınlanmıştır.⁽⁴⁾ Görüldüğü gibi sosyal teoriler alanında önemli bir eksikliği olan kültürümüz açısından ilgi çekici bir eser karşımızdadır.

Eserin ayrıcalığı sosyal doktrinler üzerine yazılmış olması değildir. Daha açık bir ifadeyle eser, sadece bir araştırma, bir derleme veya doktrinlerin genel özeti şeklinde ortaya konmuş değildir. Felsefi bir bakış açısına sahip olan Sorokin, ele aldığı sosyoloji teorilerini, kendi fikir sistemine göre tenkit ederek incelemiştir. Bu teorilerin sosyal gerçekliğe ne kadar yaklaşabildiklerini, nelerde yanlışlıklarını ve çelişkiye düştüklerini belirlemeye çalışmıştır. Aynı zamanda bunu yaparken kendi sisteminin zeminini de hazırlamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Diğer teorilerin yanlışlarını tespit ederek kendi doğrularını ortaya koyma imkânı doğacaktır. Çünkü her filozofun veya bilim adamının yaptığı gibi, gerçekliğin bilgisine doğru ulaştığını gösterebilmek için, diğerlerinin yanlışlarını ve çelişkilerini tespit etmek gerekir. Ayrıca Sorokin, bu yaklaşımıyla toplum felsefesi bakımından, toplumun yapısı ve gelişme safhaları konusunda da faklılığını ortaya koymaktadır. Bunun etkisini kitabın sayfaları arasında görmek mümkündür. Çünkü Sorokin'in fikir yapısı, toplum felsefesi eserin bütününe yansımıştır. Bu yüzden eser sıradan bir sosyal teoriler kitabı değildir.

Yazar, eserin girişinde kısaca kitabın yazılış hikâyesini anlatır. Ona göre yaşadığı dönemde ve öncesinde, yağmurdan sonra mantarların ortaya çıkması gibi çok sayıda kuram ortaya atılmış ve her tarafı kaplamıştır. Bu birbirinden farklı kuramların çoğu birbiriyle çelişen sistemlerdir. Sosyokültürel gerçeklikten de oldukça uzak anlayışlar benimsemişlerdir. Bundan dolayı meydana gelen karışıklığı önlemek için "Çağdaş Sosyoloji Kuramları" adlı eseri yazdığını ifade etmektedir.⁽⁵⁾ Bu çalışmada Sorokin teori geliştiren sosyologların neleri doğru, neleri yanlış söylediğini göstermeye çalışmaktadır. Sosyolojinin kuruluşundan o güne kadar bütün sosyoloji çalışmalarına eserinde yer vermez. Zaten amacı biyografik bir sözlük hazırlamak değildir. Onun için önemli olan çağın etkilerini üzerinde taşıyan ve sonrasını etkileyen teorilerin ve bunların temsilcisi olan düşünürlerin temel ilkelerinin ortaya konmasıdır. Bu açıdan ele

aldığı düşünür ve kuramların ilkelerini anlattıktan sonra, kendi görüşüne göre eleştirilerini yapmaktadır. Yazar sosyal olayların özü ve esası üzerindeki, derin bilgi getiren sosyal felsefeleri diğerlerinden ayırmaya çalışır. Ona göre bu kitap sadece olgular karşısında varlığını ispat etmiş olan, başka bir deyimle, sosyal olayların özelliklerini belirtmeyi ve analiz etmeyi deneyen sosyal kuramlarla uğraşır.⁽⁶⁾

Sorokin kitabında yer verdiği sosyoloji teorilerini okullara ve sınıflara ayırarak, bu okulların temel ilkelerini analiz etmeye çalışır. Bu okulların önemli temsilcilerine yer verse de bireysel analizlerden kaçınır. Her okulda en çok temsil edici olan bireysel teorilerin çoğunu vermeye ve onların asıl varsayımlarını anlatmaya gayret gösterir. Buna göre eserin birinci cildinde her bölümde ayrı bir okul ele alınır. Okulun temsilcisi kişi ve eserler burada tahlil edilir ve eleştirilir. Birinci kitabın konularına bakacak olursak: 1. bölüm mekanist okul; 2. bölüm Frederic Le Play okulu; 3. bölüm coğrafya okulu; 4. bölüm sosyal olayların biyolojik yorumlanması; 5. bölüm ırk, -selektion- ve soyaçekim okulu; 6. bölüm yaşamak kavgasının sosyolojik yorumlanması ve savaş sosyolojisi; 7. bölüm bio-sociale okul ve Demografik okul, konuları yer almaktadır. İkinci kitapta ise ayrı bölümler hâlinde; sosyolojizm okulu, sosyal biçimler okulu, ekonomist okul, psikolojizm okulu ele alınmakta ve bir sonuç değerlendirmesine yer verilmektedir.

Kendisi de bir sosyal sistem teorisyeni olan Sorokin'in, bu kitapta takip ettiği yöntemi anlayabilmek için az - çok onun sosyal felsefesini de bilmek gerekir. Zaten kendi sisteminin ip uçlarını eleştiri bölümlerinde vermektedir. Ama onun sosyal felsefe açısından farklılığını kendi bütünlüğü içinde görmek daha faydalıdır. Öncelikle Sorokin, sosyal gerçekliğin nasıl bir yapıya sahip olduğunu, toplumların nasıl bir değişme süreci yaşadıklarını diğer teorisyenlerden farklı olarak ortaya koymuştur. Zaten bu farklılık diğer teorileri eleştiri süzgecinden geçirmesine yol açmaktadır. Özellikle

yaşadığı bunalımlı çağın iyi bir tahlilini yapmaya çalışan Sorokin, o dönemde ortaya atılan teorilerin sosyal olaylar karşısında nasıl çelişkiye düştüklerini görmüş ve göstermeye çalışmıştır. Sosyal olaylar hiç de o teorilerin ileri sürdüğü gibi ilerlememiş ve basit şartlarda yaşanmamıştır. Sosyal gerçekliğe nüfuz edebilen doğru bakış açısına sahip bir bilim adamı bunu rahatlıkla anlayabilir.

Sorokin'in bu konularla ilgili kapsamlı öğretisini ve teorisinin ana unsurlarını onun temel kitabı sayılabilecek olan "Sosyal ve Kültürel Dinamikler" adlı dört ciltlik hacimli eserinde bulmak mümkündür. Bu eserde toplumların karakterini yansıtan, yaşadıkları tarihi sürecin evrelerini belirleyen sistemleri kategorize etmektedir. Bu sistemler doğrultusunda kültür sistemleri üzerinde ayrıntılı incelemelerde bulunmaktadır.⁽⁷⁾ Buna göre toplumlarda birçok faktörün karşılıklı etkisiyle çok yönlü ve çok faktörlü bir değişim şekli yaşanmaktadır. Çeşitli ritmik periyodlar vardır ki, biri inerken diğeri yükselmesi söz konusudur. Sosyologların ve tarih filozoflarının değişim safhası olarak gördükleri bu ritimlerden sadece biri veya birkaçıdır. Toplumsal hayatın ritim ve nabız atışları alt kültür sistemleri ve sosyal gruplarla ilgili olduğu kadar veya daha çok üst kültür sistemiyle alakalıdır. Üst kültür sistemleri tarihteki safhalar arasındaki değişim düzeninin bir şemasını, genel formunu yansıtmaktadır. Sosyo-kültürel fenomen ve sürecin yapısı ritmik tekrarlanmalardan oluşmaktadır. Sorokin'in tespit ettiği, toplumların kültürel hayatına hakim olan üç üst sistem vardır ki bunlar; Sensate (duyumcul), Idealistic (düşünsel), Ideational (ülküsül) safhalar olarak adlandırılır.⁽⁸⁾ Her toplumun yapısı bu kültür sistemlerinin altındadır. Toplumların yapılarını belirleyen kültür üst sistemlerinin temeli ise dış gerçeklerin algılanma biçimleridir. Bu sistemleri belirleyen temel nitelik algılanan gerçeklerdir.⁽⁹⁾

Sorokin'e göre, yaşadığı 20. yüzyılın ilk yarısına kadar yaklaşık 400 yıllık dönem ve özellikle son asırda duyumcul üst sistem Batı toplumlarına hâkim olmuştur. Tarihteki bazı dönemleri kap-

sayacak bir Batı medeniyeti kavramından çok, buradaki inen - çıkan safhaları görmek daha isabetlidir. İşte son asırlardaki duyumcul doğruluk sisteminin üst sistem olarak Batı toplumlarına egemen olması, oradaki kültürel ve toplumsal faaliyetler üzerinde kendisini göstermiştir. Eserinde incelediği sosyal teoriler de bu safhanın genel karakterini üzerlerinde taşırlar. Böyle bir doğruluk sisteminin sonucu toplumdaki kültür sistemleri üzerinde materyalist, relativist, empirist, nihilist gibi anlayışlar yerleşmiştir. Bunlar ön plâna çıkmıştır.⁽¹⁰⁾ İşte doğrusal ilerlemeci tarih felsefeleri ve tek faktörlü toplum felsefeleri bu dönemde daha çok gelişmiştir. Bu yüzyıllarda bilim felsefe, toplum ve insan konularındaki düşünürlerin başlıca tutkusu, bu ilerleme ve evrimin ebedi yasalarını bulmak ve formüleştirmektir. Tarih ve toplum teorilerinin odak noktası bu olmuştur. Bu anlamda 18 ve 19. yüzyılların toplumsal düşünüşü, gerçekten doğrusal evrimi ve ilerleme yasalarına bir inanın damgasını taşırlar.⁽¹¹⁾ Bu dönemdeki değişim tekbiçimliliklerinin çoğu doğrusal bir nitelik taşımıştır. Halbuki Sorokin hiçbir şeyin tek bir istikamette nihayetsiz olarak ilerleyemeyeceğini düşünür. Doğrusal toplum dinamiği türünün verimsizliği anlaşılınca araştırmacıların dikkati toplumsal kültürel değişimin bir başka yanına kaymıştır. Bu değişimin sabit ve tekrarlanan özelliklerine, yani güçlere, süreçlere, ilişkilere, tekrarlara ve tek biçimliliklere çevrilmiştir.⁽¹²⁾ İşte devrevi tarih anlayışının, çok faktörlü sosyal değişim anlayışının ortaya çıkması veya ilgi toplaması buna bağlanabilir.

Toplumsal değişimin ve tarihsel sürecin tek doğrusal çizgi üzerinde olamayacağını kabul eden Sorokin, devrevi toplumsal değişim anlayışının gelişmekte olduğuna dikkatleri çeker. Kendisi de aynı devrevi toplumsal değişim görüşüne sahip olmasına rağmen, onların da tek faktörlü açıklamalarını eleştirir. Ona göre değişen ve hareket halinde olan sosyal sistemi yönlendiren, sevk ve idare eden karmaşık prensipler vardır. Bu değişime çok basit ve tek yönlü değildir. Bir zamandan diğeri, bir mekândan diğeri farklılık gösterdiğini

izah etmeye çalışır.⁽¹³⁾ Sorokin'e göre sosyal ve kültürel sistemlerin hayat sürelerinde birçok değişik ritimler bir arada görülür. Aynı anda sosyo-kültürel yapıda birbirini karşılıklı etkileyen pek çok faktör vardır. Bir sosyal bilimcinin bunları ayrı ayrı göremediği takdirde yanlışla düşme ihtimali kuvvetlidir. İncelediği sosyal teorilerin de bu açıdan birçok yanlışlıklar içinde olduklarını tespit etmiştir. Kendi doğruluk anlayışı bakımından eleştirilerini dile getirmiştir.

İşte kısaca vermeye çalıştığımız "Sorokin'in toplum felsefesi" doğrultusunda, Çağdaş Sosyoloji Kuramlarını daha iyi anlamamız mümkün olacaktır. Çünkü Sorokin, Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri adlı eserinde yaptığı gibi, bu çalışmada da kendi teorisinin önünü açmakta ve temellerini oluşturmaktadır. Birer okul hâline gelmiş başlıca sosyoloji teorilerinin hangi noktalarda sosyal gerçeklikten uzaklaştığını, hangi noktalarda yaklaştığını kendi tespitlerine göre yapmaktadır. Bunlara eserin içinden birçok örnek gösterebiliriz. Çünkü incelemeye layık gördüğü okulların hepsini zaten bu çerçevede ele almaktadır.

Kitabın birinci cildinde, mekanist okulun önemli bir temsilcisi olarak Pareto'nun görüşlerini aktarırken ve eleştirirken, kendi görüşüne yakın bazı noktalara da işaret eder. Bu anlamda Pareto'nun "tek nedensellik" anlayışını eleştirmesini önemli bulur. Bir neden ve bir sonuç anlayışı, iki ya da birçok olayların arasındaki birtek bağlı olma ilişkisini kabul eder ve buna bağlı tahminler geliştirir. Pareto'ya göre aslında bir toplumun karakteri ve dengesi karmaşıktır ve birbirine bağlılık içindedir. Coğrafi çevre, ekonomik durum, politik yapı, din, ahlâk ve bilgi gibi değişkenler birbirine bağlıdır ve karşılıklı etkide bulunurlar (c. I, s. 47). Sosyoloji yanlışlıklardan kurtulmak için bir tek nedenli ilişki yerine sosyal olaylar arasındaki işler ilişkisi anlayışını koymalıdır. Pareto'ya göre toplum kendisine etki eden bütün elemanlar tarafından tayin edilmiştir. Toplumun biçimi de bu elemanlar tarafından tayin edilmiştir. Toplumun biçimi de bu

elemanlar üzerine tekrar etki eder (c. I, s. 49-52). Sorokin, Pareto'nun bu anlayışını büyük oranda onaylar. Ona göre "Pareto'nun sosyoloji anlayışı özel sosyal bilimlerle ilişkisinde, onlara karşılık olan öteki kuramlardan çok iyidir." "Sosyal değişimin düz çizgi doğrultusu ona yabancıdır." (c. I, s. 70). Sorokin kendisinin çok rahatsız olduğu tek faktörlü ve düz çizgisel ilerleme anlayışını Pareto'nun eleştirmesini onaylar. Devrevi bir anlayışa geçmiş olmasını olumlu olarak görür.

İkinci örneği de şiddetle eleştirdiği ve yanlışlarını gösterdiği bir okuldan seçecek olursak sanırım ekonomist okul daha isabetli olur. Bu okulun tek faktörcü ve materyalist yaklaşımını eleştiren yazar, burada bir Marksizim veya sosyalizm kritiği yapmayacağım da özellikle belirtir. Sadece onların, sosyolojik görüşlerini dikkate aldığını vurgular. Ona göre bu ekonomist okul yalnızca 19. yüzyıla mahsus değil, insan düşüncüsü kadar eskidir. Fakat bu yüzyılda biraz fazla rağbet görmüştür (c. II, s. 90). Bunun sebebi yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığımız Sorokin'in tespit ettiği sansate dönemin karakterinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemin bir ürünüdür. Yazar bu okulun, materyalist ve determinist bir şekilde sosyal olayların meydana gelmesinde "ekonomik faktörü" temel neden olarak görmelerini büyük bir yanlışlık olarak görür. Ona göre: "ekonomik faktörün karşısında tek faktörlerin tek yanlı tabii olmasına değil, fakat ne hareket ettirici, ne mobil kalmayan karşılıklı tâbi olma (interdependence mutuelle) ya malik olacaktır. Bununla ekonomik faktörün üstünlüğü kaldırılmıştır. Bütün başka faktörlerin ekonomik faktör üzerine olan ters etkisini kabul etmek bu teoriyi çürütür." (c. II, s. 96). Böylece ekonomik faktörü temele alan bu okulun sosyal gerçeklerden ne kadar uzak olduğunu gösteren Sorokin, eserinde sadece bir aktarmacı olmadığını göstermektedir. Zaten onun anlayışına göre ekonomik faktör, diğer pek çok faktörden sadece biridir.

Marks'm bütün toplumların gelişme tarihini sadece ekonomik faktöre dayalı olan bir sınıf kav-

gası tarihi olarak yorumlamasını tamamen yanlış bulur. Bu tarihsel süreç anlayışının eleştirisini Sorokin'in toplum felsefesine baktığımızda daha iyi anlayabiliriz. Yukarıda göstermeye çalıştığımız şekilde, toplumsal değişme safhalarında içiçe girmiş ritimler, güçler ve etkiler olduğunu tespit ettiğini iddia eden Sorokin'in bakış açısına göre, bu okul, sosyo-kültürel gerçeklikten çok uzaktadır. Sansate dönemin bir temsilcisi olarak bu anlayış toplumsal gelişimin tek faktörlü ve ilerlemeci yasalarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ama gerçekliğin bilgisine Sansate dönemin özelliklerini üzerinde taşıdığından dolayı ulaşamamıştır. Çünkü bu dönemde görülen doğru bilgi anlayışı yanıltıcıdır. Bütün bunları Sorokin'in kendi teorisi açısından söylemek mümkündür. Yine Sorokin eleştirisini yaparken ekonomist okulun ve özel olarak Marks'ın temel yanlışının bu tek faktörcü ve ilerlemeci anlayışa sahip olduğunu gösterir (c. II, s.93).

Sorokin'in bu eserinde daha çok çarpıcı örnekler göstermek mümkündür. Okuyucuya bilgi vermesi ve ilgisini kitap üzerine çekebilmesi için seçtiğimiz örneklerin yeterli olduğunu düşünüyoruz. Sosyal felsefeyle, sosyolojiyle ve ilgili bilimlerle uğraşan okuyucular bu kitaptan çok şey kazanacaklardır. Herşeyden önemlisi karşımıza teori olarak sunulan bilgilerin mutlak doğru bilgi olmadıklarını göreceğiz, bilim adına da olsa gerçekliğin doğru bilgisine ulaşamamış olabileceğini düşünecektir. Zaten başta da söylediğimiz gibi burada okullarla, teorilerle ilgili çok detaylı bilgi sunulmamıştır. Genel bilgiler ana hatlarıyla verildiği için o konuda derinleşmeyi düşünmeyenler için yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Eğer daha teferruatlı bilgi edinmek isteyen olursa da mutlaka teori sahiplerinin kendi eserlerine gitmeleri gerekmektedir. Sorokin burada sosyal gerçeklik üzerine düşünce üretmiş belli başlı teorileri ve düşünürleri ana hatlarıyla anlatmıştır. Bunu yaparken de yaşanan sosyal olaylar ve gerçekliklerle karşılaştırıp, bunların nereye kadar doğru bilgiye ulaşmış olabileceklerini irdelemiştir. İşte kitabın önemli olan yeri burasıdır.

Kanaatimizce bu eser bir modeldir. Sorokin'in diğer teorisyenlere yaptığı eleştirileri unutarak, biz de onu aynı duruma getirecek olursak büyük yanlışlığa yol açarız. Bizim için burada ta-kınılan tavır önemlidir. Bir örnek veya model oluşturur. Doğru zannettiğimiz pek çok bilginin aslında doğru olmayabileceğini gösterir. Bu da gösteriyor ki sorular zihnimizden eksik olmamalıdır.

DİPNOTLAR

- ¹ ZIMMERMAN, Carle: "The Sorokin Revival - Books and Meaning", *İ.Ü. Edebiyat Fak. Sosyoloji Dergisi*, Sayı 17-18'den ayrı basım, İstanbul, 1963, s. 36
 - ² DAVIS, Arthur : "Lessons From Sorokin", *Essays in Honor of P. A. Sorokin*, Ed. by Edward A. Tiryakian, New York , 1963, s. 297.
 - ³ SOROKİN, P. A: *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. M. Raşit Oymen), *Kültür Bak. Yay.*, C. I, Ankara, 1994, s. VII.
- Eserin orijinali: Contemporary Sociological Theories, New York - 1928.*
- ⁴ KÖSEMİHAL, N. Şazi: *Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi*, 4. bs., İstanbul, 1982, s. 333.
 - ⁵ SOROKİN, a.g.e., s. 2
 - ⁶ Aynı eser, s. 6
 - ⁷ LOOMIS, Charles, P: *Modern Social Theories (Selected American Writers)*, New York, s. 442
 - ⁸ SOROKİN, *Social and Cultural Dynamics*, American Book Co., Voluem IV., New York, 1962, s. 428, Ayrıca eserin muhtelif bölümlerinde bu safhalar sınıflandırması kullanılmaktadır. Bu referansta daha çok ritimler teorisi yer almaktadır.
 - ⁹ SOROKİN, *The Crisis of Age*, New York, 1942, s. 86; ayrıca bkz:
KONGAR, Emre: *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Ktb., İstanbul, 1981, s. 118.
 - ¹⁰ SOROKİN, *Dynamics.*, c. IV. s. 96.
 - ¹¹ Aynı eser, s. 236
 - ¹² ZIMMERMAN, C: *Yeni Sosyoloji Dersleri*, (Çev. Amiran Kurtkan), İ. Ü. İktisat Fak. Yay., İstanbul, 1964, s. 28; SOROKİN, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, (Çev. Mete Tuncay), Bilgi Yay., Ankara, 1972, s. 241.
 - ¹³ ZIMMERMAN, aynı eser, s. 27.

"Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı"

Prof.Dr. Cahit Kavcar, Batılılaşma
Açısından Servet-i Fünun Romanı,
Atatürk Kültür Merkezi Yay.,
2. baskı, Ankara, 1995, 300 sayfa.

Songül BOYBEYİ

Bilim ve Tefekkür Uygulama Kolu Uzmanı

Ilk baskısı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 1985 yılında yapılan kitabın, gözden geçirilmiş ikinci baskısı Atatürk Kültür Merkezi tarafından yapılmıştır. Kitabın önsözünde yazar çalışmasının amacım ve önemini şöyle açıklamaktadır.

"Bugün daha çok **çağdaşlaşma** kavramı ile karşılanan ve genel olarak modernleşme anlamına gelen Batılılaşma hareketleri Türk tarihinde çeşitli bakımlardan önemli bir yer tutar. Bilindiği gibi Batılılaşma çabaları, Tanzimattan sonra büyük bir hız kazanır. Kültür, Sanat ve Edebiyat alanlarında ise en ileri noktaya Servet-i Fünun döneminde (1986-1901) ulaşır. Bu dönem Batıya karşı kapıların ardına kadar açıldığı dönemdir...

Bu araştırma, Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat hayatı bakımından gerçekten ilginç bir yer tutan Servet-i Fünun topluluğu yazarlarının gerek o dönemde, gerekse daha sonra yazdıkları romanları Batılı yaşayış özellikleri yönünden incelemektedir. Temel amaç, modernleşme yolunda nasıl bir tutum izlendiğini, Batı'dan Türk hayatına ve Türk insanına nelerin gelip, nelerin gelmediğini, bu uğurda girişilen uygulamaları gözden geçirmek ve değerlendirmek olmuştur. Çünkü, modernleşme ve çağdaşlaşma konusunun ülkemizde bugün bile canlılığını koruduğu ve tartışıldığı gözönüne alınırsa, böyle bir çalışmanın önemi daha iyi anlaşılır."

Kitapta, Halid Ziya Uşaklıgil'in **Nemîde, Bir Ölü'nün Defteri, Ferdî ve Şürekâsı, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar**; Mehmet Rauf'un **Eylül, Ferdâ-yı Garâm, Genç Kız Kalbi, Menekşe, Karanfil ve Yasemin, Böğürtlen, Son Yıldız, Define, Kan Damlası, Halâs**; Hüseyin Cahit Yalçın'ın **Nâdîde, Hayal İçinde**; Saffetî Ziya'nın **Salon Köşelerinde** adlı eserlerini Sayın Kavcar incelemiş, benzer ve ayrı noktaları çeşitli başlıklar altında toplamıştır.

Giriş bölümünde, Servet-i Fünun devrinden önceki Türk romanlarında -Tanzimattan önceki dönemde- Batılılaşmanın kökleri ve temelleri ele alınmıştır. Bu temellerden biri de Lale Devri'nde resmi politika haline getirilen çabalardır. 1839-1860 yıllarına ise sayın Kavcar, gelecekteki Türk

aydınlarının ve sanatçıların yetişme dönemi olarak bakar. Böylece Batılı tarzda ilk eserlerin, 1870'den sonra da ürünlerin alınmaya başlandığını öğreniyoruz.

Bu dönemden itibaren Batılı tarzdaki Türk romanının iki ayrı yolda geliştiğine yazar dikkati çeker.

Birinci Yol'a Ahmet Mithat gibi yerli olanla Batılı olanı halk düzeyinde uzlaştırmaya çalışanlar, İkinci Yol'a ise Batı kültürüyle çeşitli biçimlerde temas etmiş aydınlar topluluğu girer.

Tanzimattan sonra ortaya çıkan hızlı ve yoğun değişimleri yazar birkaç başlık altında toplar. Bunlar; Yeni İnsan Görüşü, Hürriyet, Kadın Hakları ve Sosyal Adalet, Zevk, Giyim Kuşam ve Güzel Sanatlar, Mürebbiye, Yabancı Dil, Eğitim ve Öğretim, Avrupa'da Öğrenim ve Yanlış Batılılaşma konularıdır. Tanzimat dönemi yazarlarının çalışmaları ve ürünleri de incelenmeye devam edilir. Tefik Fikret, Cenap Şehabettin Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit.... incelenen yazarlardan bazılarıdır.

Kitabın birinci bölümü Batıyı Tanıma Yolları başlığını taşır. Batıyı tanımanın yolları:

- 1) Yayın ve Basın
- 2) Azınlıklar ve Yabancılar
- 3) Geziler
- 4) Yurt Dışına Öğrenim
- 5) Dış Görevler

şeklinde toplanmıştır. Yayın ve Basın başlığında, yabancı yazarlar, gazete ve dergiler ele alınır. Özellikle Fransız yazarları ve yayınları o dönemin aydınları arasında oldukça revaçtadır. Azınlıklar ve Yabancılar başlığında İstanbul'da yaşayan Ermeni ve Rumlarla, çeşitli görevler nedeniyle İstanbul'da bulunan diğer yabancılardan bazı vesilelerle bahsedilir. Bu kişilerden romanların kahramanları etkilenmekte, değer yargılarını örnek almaktadırlar. Aydınlarımızın ve üst tabakadan gençlerin, genellikle yurt dışını görme ve bilgi edinme fırsatları yurt dışına öğrenim amacıyla çıkmalarıyla gerçekleşir. Bazen de, yurt dışında, konsolos, ateşe ve çeşitli memurluk görevleri nedeniyle bulunanların izlenimleri yer alır. Bazı romanlarda ise,

yalnızca gezi amacıyla Avrupa'ya gidenlerin sayısı da az değildir. Örneğin, Mehmet Rauf'un **Karanfil ve Yasemin** romanındaki iki çiftin balayı amacıyla Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gittiklerini öğreniyoruz (bkz. s.42, 43).

Kitabın ikinci bölümü, Kültürde Batılılaşma başlığını taşır. Yazar, Batı kültürünü öğrenmede tabii olarak eğitim ve öğretim kurumlarının büyük rolü olduğunu söyler. Hem Batıda öğrenim görenler hem de İstanbul'da Batı tarzı eğitim veren okulların aşağı yukarı yazarın incelediği bütün romanlarda yer alması, Batı kültürünün benimsenmesinde önemli bir noktadır.

Sayın Kavcar, Halid Ziya'nın roman kahramanları için şunları söyler. "Batılı tarzda öğrenim görenler yetişen yazarın, roman kahramanları da genellikle iyi bir öğrenim görmüştür. Bunların başlıcaları doktor, şair, gazeteci, mülkiye mezunu, kolej mezunudurlar. Çoğu Fransızca bilir. Bazıları Avrupa'da tahsil yaparlar. Onun romanlarında yalnız uşaklar okur yazar değildir" (bkz. s. 53)

Konu incelenmeye devam edilirken Sayın Kavcar'ın önemli bir tespiti de Servet-i Fünun romanlarında ve yazarlarında görülen **Arayışlar**'ın Doğu-Batı ikiliğine ve sentez endişesine dayanmadığı, kökten ve toptan Batılılaşma eğilimi taşıdığıdır.

Üçüncü bölüm, Zihniyette Batılılaşma olarak düzenlenmiştir. Bu bölüm şu başlıklar altında toplanır.

- 1) Yeni İnsan Görüşü
- 2) Kadın Görüşü
- 3) Yeni Bir Dünya ve Hayat Görüşü
- 4) Batı Medeniyetinin Üstünlüğü Görüşü

Buraya kadar ele alınan konular Batı medeniyetini üstün görme fikrine dayandırılmaktaydı. Ancak incelenen romanlardan anlaşıldığı üzere, yeni bir insan ve çağdaş bir kadın tipi yaratmak içinde Servet-i Fünun'cular çaba sarfetmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır. Bu kadımlar her bakımdan çağdaş ve erkeklerle eşit koşullardadır.

Batı hakkındaki düşüncelerin gelişimi fikrini ise yazar şöyle yapmaktadır.

"Batıya karşı takındığımız psikolojik tutum, imparatorluğun yükselme devrinde küçümseme ve

yukarıdan bakış şeklinde kendini gösterir. Fakat gerileme devri, bu bakışı, önce hayrete, sonra tak- tir duygusuna, üstün görmeye, hayranlığa çevirir. Ve nihayet sonunda, kendimizi Batı karşısında kü- çük görmeye başlarız..."

Dördüncü bölüm Zevkte Batılılaşmaya ayrıl- mıştır. Bu bölüm, Güzel Sanatlar, Moda ve Mobil- ya başlıkları altında verilir. Güzel Sanatlarda, Müzik ve Resim Sanatı, Modada ise Erkek ve Ka- dın Kıyafetleri ile Tuvalet ve Süs unsurları bütün romanlarda tespit edilmiştir.

Beşinci bölüm, Sosyal Yaşayışta Batılılaşma unsurlarına ayrılmıştır. Ev ve şehir hayatında Batı- lı unsurları Servet-i Fünun romanlarının hemen hepsinde çeşitli vesilelerle görmek mümkündür. Ya- zar bu unsurları da çeşitli gruplara ayırarak ince-lemiştir. Bunlardan birincisi, Evdeki döşeme ve dekorasyonlarla ilgilidir. Halid Ziya'nın bütün ro- manlarında ortak bir özellik olarak Batılı tarzda ev düzeni, döşeme ve dekorasyon merakının bu- lunduğunu öğreniyoruz. **Aşk-ı Memnu** romanında bu merakın ince betimlemelerini bulabiliriz. (s. 178, 181, 182 vd.) Hele aynı romanda Fransız mürebbiyesi Mille de Courton'un Adnan Bey'in ya- lısında düştüğü hayret bu konuda verilmiş iyi bir örnektir. (s. 181)

Ev hayatına yansımış Batılı unsurlardan ikin- cisini sayın Kavcar, Sofra ve Mutfak başlığı altın- da vermiştir. Sofra düzeninde **Karanfil ve Yase- min** romanında görüldüğü üzere "**İsveç Usulü**" pek modadır. (s. 189)

Batılı yaşayış unsurlarından bir diğeri de mürebbiyelerdir. Çocuklara bakan yabancı müreb- biye kadınlar romanların çoğunda vardır. Hatta bu iş üst tabakadan ailelerin özellikle yaptıkları bir- şeydir. (s. 190, 191, 192, 193, 194, 195, vd.) **Fer- di ve Şürekası** adlı romanda ise istisnai bir du- rum, bir Türk kızının mürebbiyeliği görülür. Ya- bancı mürebbiyelerin daha ziyade çocuklara ya- bancı dil ve terbiye öğretmek amacıyla alındığı bilinmektedir.

Alafranga yaşayışta önemli bir müzik aleti olan Piyano ise yazarın ayrı bir başlıkta üzerinde durduğu konulardan bir diğeridir. Romanların ço- ğunda olayların geçtiği evlerde piyano vardır. Ya-

bancı besteler ve besteciler bilinir. Parçalar büyük bir ustalıklı çalınır. Konser ve operetlere gidildiği de görülür.

Şehir hayatında, Batılı anlayışın toplandığı semtlerden, en çok da Beyoğlu'ndan -Beyoğlu bu- gün de bir eğlence ve Batı tarzı yaşam biçimiyle yerini korumaktadır- söz edilir. Beyoğlu sanat, ti- caret ve eğlence hayatı bakımından önemlidir. Be- yoğlu'nun dışında en çok Şişli ve Taksim'den söz edilir. Şehir hayatına giren Batı tarzı tiyatroların başlıcaları da Konkordiya ve Odeon'dur. Servet'i Fünun romanlarında çalgılı kahveler ve gazinolar arasında Luksemburg Kahvesi, Feriköy Birahane- si, Tepebaşı Bahçesi, Maksim Gazinosu, Kristal Palas başlıcalarıdır. Bütün Batılı unsurlara rağmen, yine de alaturka eğlencelerden ve Ramazan gece- leri eğlenilen yerlerden, Tulüat heyetlerinden, son- radan kapatılan Gedik Paşa Tiyatrosu'ndan da söz edilmektedir. Avrupa malı satan dükkanların isim- lerini Eğlence Hayatı, Dans ve Balolar ile Çay Par- tileri'ni ayrı başlıklar altında Sayın Kavcar vermektedir. Gerçekten de o dönemde eğlence ve parti- lerle, Avrupa malı kullanmanın roman kahraman- ları için ne denli önemli olduğu gözden kaçma- maktadır.

Son olarak yazar, bu dönemdeki gezinti yer- lerini, ulaşım araçlarını ve önemli bir konu olan alafranga saat konularını inceler. Sayın Kavcar so- nuç bölümünde konuyu toparlar, tespitler yapar. Bu tespitlerinden bazılarını kısaca özetleyecek olursak;

Türk kültür ve sanat hayatında Batılılaşma hareketleri çok yönlü ve yoğun olarak Tanzimat döneminde başlamış, Servet-i Fünun dönemindeki edebi ürünlerde tam bir Batılı anlayışa ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak Servet-i Fünuncular Batılı teoriyi oluşturmanın yanı sıra, eserlerinde estetik görüşlere de yer vererek modern eserler vermiş- lerdir.

Servet-i Fünuncuların içinde buldukları ortamı ve baskıları da göz ardı etmemek gerek- mektedir. Buna rağmen kısa bir sürede, sayıları kabarık eserler verebilmiş olmaları da nasıl bir çaba içinde olduklarının bir göstergesidir. Yazar ince-

lemelerinde bu ortamı gözönüne alarak değerlendirmeler yapar.

Servet-i Fünun romanlarında ve yazarlarında bir sentez (Doğu-Batı) arayışı görülmez, kuvvetli bir Batı hayranlığı ve üstünlüğü taşınır. Romanlarda Batılı unsurları taşıma hevesi, bilimsel ve felsefi yönleri ile değil, daha çok kültür ve yaşayış unsurlarıyla gerçekleşir. Sözü edilen Avrupa malı kullanma düşkünlüğü, dans ve çay partileri, kılık kıyafet, süs eşyaları, müzik vd. Kavcar'ın bu tespitinin en iyi örnekleridir. Ancak Kavcar iki romanı bu tarzdan ayrı tutar. Bunlardan birincisi, Halid Ziya Uşaklıgil'in **Kırık Hayatlar**, ikincisi Mehmed Rauf'un **Genç Kız Kalbi**'dir.

Bu tespitteki eksik yönleri -Batılı bilimsel ve felsefi düşüncenin gelişmemesini- sayın Kavcar Tanzimat hareketindeki düzensizlik ve sistemsizliğe bağlar. Bu konu ayrı bir bağlamda etraflıca ele alınabilir. Nitekim bu yönde yapılmış çalışmalar vardır.

Sayın Kavcar'ın belirttiği gibi Servet-i Fünuncular Batıya karşı şüphe duymak bir yana inanmış ve bağlanmışlardır. Her şeyin en iyisinin Batıda olduğunu düşünüyorlardı. Batıya karşı alman tavır, beğenme, taktir etme ve örnek alma idi. Ancak bunlara rağmen Batılı olanı benimseyen ve hayranlık duyan romanlara, karşı görüşler de yok değildi. Bazı roman kahramanları bu karşı görüşü temellendirmeye çalışmaktadır. Bunlara ilişkin

pasajları ve örnekleri de Kavcar göstermektedir. Yurtsever roman kahramanları azda olsa karşımıza çıkmaktadırlar.

Servet-i Fünuncular yeni insan tipleri oluşturmuşlardır. Özellikle yeni kadın tipi oluşturma da başarılı olmuşlardır. Bu kadımlar erkeklerle eşit koşullarda, eğitim almış, aydın kadınlardır. Bu yeni insan tipleri, güzel sanatlara ilgi duyan, estetik zevkleri olan kişilerdir. Romanların çoğunda güzel sanatların bir çoğuyla -müzik, resim gibi- meşgul kahramanlar vardır.

Sayın Kavcar son düşüncelerini şu şekilde dile getirir.

"Çok önemli ve çok yönlü millî bir mesele olan çağdaşlaşma konusuna, her şeyden önce bir zihniyet, eğitim ve kadro meselesi gözü ile bakmak, kendimizden kopmadan, kendimize yabancılaşmadan ve eziklik duygusuna kapılmadan bu soruna eğilmek, sanayi ve teknolojiyi ihmal etmeden çağdaş yaşayışa yönelmek, kısacası **Türk kalarak çağdaşlaşmak** temel felsefemiz ve hedefimiz olmalıdır."

Yalın dili ve zengin bibliyografyasıyla iyi sistematize edilmiş olarak, bir dönemin romanlarının tahlilleri okuyucuya sunulmuştur. Birinci baskısı kısa sürede tükenen kitabın gözden geçirilmiş ikinci baskısını hazırladığı için sayın Prof.Dr. Cahit Kavcar'a teşekkür ediyoruz.

"Bizde Âdet Böyledir"

Ali Esat BOZYİĞİT,
**Bizde Âdet Böyledir, Halk
Kültürü Yazıları, Ürün Yayınları,**
Ankara, 1995, 308 sayfa

Fatma Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi Fen-Ed. Fak.
Türk Dili ve Ed. Böl. Öğr. Gör.

Kültür sosyal hayatın ana prensiplerini teşkil eder. Bu sebeptendir ki sosyal hayatın en önemli kısmını oluşturur. Lahbabi, millî kültürü "bir millet tarafından, kendi tarihi boyunca tasavvur edilmiş veya tatbikat sahasına konulmuş maddî, fikrî ve manevî hayat formlarının ve değerlendirilmelerinin tümü⁽¹⁾ olarak tanımlamaktadır. Lahbabi'ye göre, bu kültürler, birbirlerinden ayrılan farkları ne olursa olsun aynı gayeye yönelmişlerdir. Bu gaye ise en iyi şekilde yükselme imkânı verecek, en hakikî vasıflarla onlara bir şahsiyet kazandıracak -bedenî, fikrî ve manevî- en emin istidatlarla donanmaktadır⁽²⁾. Bu süreç esnasında âdetler, örfler, görenek ve gelenekler fertleri, sosyal hayata ve sosyal yapıya intibak ettirmede çok önemli bir yer tutar.

Yıllar boyu sözlü halk kültürü unsurları nesilden nesile geçerek yaşama şansı bulmuştur. Ancak bu geçişler esnasında buz üzerine yazılan yazılar gibi bir kısmı kayba uğramıştır. Bu doğrultuda halk dilinde ve hafızasında yaşayan sözlü kültür unsurlarını, kayda alan eserlerin ehemmiyeti ayrı bir değer taşımaktadır.

Şükrü Hoca'mızdan duyduğumuz Merhum Fuat KÖPRÜLÜ'nün "ilmi nesiller tamamlar" sözü uyarınca, biz de halk kültürü alanında koyulan her bir çakıl taşı bizi bütüne, özelden genele, mahallîden millî alana götürecektir, diyoruz.

Ali Esat Bozyiğit'in halk kültürü yazılarından oluşan "Bizde Âdet Böyledir" adlı kitabı, sözlü kültürümüzün yazıya geçirilmesi ve değerlendirilmesinde önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir kültür neferi olan Ali Esat Bozyiğit'in kitabının adı da, halk kültürüne sahiplenişin iddialı bir tezahürüdür.

Araştırmacının 25 yıllık yazı hayatında yaptığı çalışmaların bir seçmesi olan bu kitap, çeşitli zamanlarda sunulan kongre, sempozyum bildiri metinleri ve makalelerden oluşmaktadır.

Ali Esat Bozyiğit, doğduğu ve yaşadığı yere hizmeti şerefli bir görev addettiği için, Ankara ve

Ankara kültürü üzerine yoğun araştırmalar yapmıştır. Ankara'ya hizmet, Ankara'ya muhabbet duygusu ile yaptığı çalışmalardan;

"Ankara mutfağı",

"Eski Ankara'da Bir Gelenek Zekeriya Sofrası",

"Ankara Seymen Oyunları Üzerine",

"Kalecikli Mirati",

"Ayaşlı Fahri ve Koşmaları" isimli makaleleri dikkate değerdir.

1928 yılında Hayat Mecmuası'nda, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu "Ankaralı Bir Şair"⁽³⁾ adlı makalesinde Ankara için yapılan çalışmaların azlığından bahsederek "Bu İnkılâp merkezinin hars-ı mazisi cidden tenvire muhtaçtır" diyerek Ankara hakkında çalışmaya davet eder.

Ali Esat Bozyiğit de Ankara ile ilgili çalışmaların, yayınların diğer illere oranla çok yetersiz olduğunu ve bu konuda öğretmenlerimize büyük görevlerin düştüğünü söyleyerek onları da göreve çağırılmaktadır. Mahallî kültürün yazıya geçirilmesinin önemi araştırmacının şu cümlelerinde özlü bir şekilde verilmiştir. "Geçmişin kültürünü gelecek kuşaklara aktarmak, ara kuşaklar için insanlık görevidir. Geçmiş kültürler ise derlenerek, toplanarak, belgelcnerek, arşivlenerek gelecek kuşaklara aktarılır, aktarılmalıdır."

Kültür halkasının koparılmaması için yapılan derlemeler ilmi kurallara uygun olarak yapılmalı ve arşivlenmelidir. Araştırmacı, "Anadoluluyum, öyleyse kültürlüyüm" adlı makalesinde de derleme tekniklerinden bahsederek derleme esnasında sorulabilecek belli başlı sorular hakkında bilgi vermektedir.

İnsanın hayatı, duygu ve düşünce ile davranışları kültür tarafından ve sosyal bünye içinde biçimlendirilir. Kültürel faktörler ve onların faaliyetleri bütün insanların hayatlarını kontrol etme kudretine sahip olduklarından sosyal hayat alanına da hakimdirler⁽⁴⁾.

Ali Esat Bozyiğit de, kültürümüzün şahıslar kadrosunu oluşturan, Türk mizahının sembolü,

Güldüren gerçek... vs. diye adlandırdığı Nasrettin Hoca, İncili Çavuş ve onların etrafında oluşan fıkraları "Nasrettin Hoca Fıkralarının Şiir Diliyle Anlatımı" ve "İncili Çavuş Fıkraları Üzerine" adlı yazılarında değerlendirmiştir.

Kitapta bulunan birbirinden değerli yirmi üç yazıdan diğer çalışmaların isimleri ise şunlardır:

- Halk Kültürümüzde Keklik Motifi ve Çukurova'dan Örnekler.

- Kültür İçinde Türk Mutfağının Yeri ve Önemi.

- Halk Kültürümüzde Gökkuşağı.

- Türk Fıkraları İçerisinde Salomon Tiplemesi.

- Gündeşlioğlu.

- Eski İstanbul Semaî Kahvelerinde (Çalgılı Kahvelerde) Söylenen Ayaklı Maniler.

- Esnaf Destanları.

- Halk Şiirimizde Kozanoğlu Olayları.

- Fıkralı Atasözlerimiz.

- Karşılaştırmalı Atasözleri.

- İki Sözcüklü Atasözleri.

- Dügünlerimizde Bayrak Geleneği.

- Dügünlerimizde Güveye Ait Gelenekler ve Güvey Kınası Üzerine Bazı Yörelerdeki Uygulamalar.

- Üniversitelerimizde Yapılan El Sanatları Konulu Tezler Üzerine.

- Nargile.

Ali Esat BOZYİĞİT'e çalışmalarında başarılar diliyoruz.

NOTLAR

¹ Muhammed Aziz LAHBABİ (Çev. Bahaddin YEDİYILDIZ), *Millî Kültürler ve Medeniyet*, İstanbul, 1980, s. 15.

² Age. s. 15-16.

³ Z. Fahri FİNDİKOĞLU, "Ankaralı Bir Şair", *Hayat Mecmuası*, Ağustos 1928, s. 88.

⁴ Nihat NİRÜN, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, İstanbul, 1987, s. 133.

"Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları"

Ömer Faruk YALDIZKAYA,
Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları,
Bayraklı Mtb., İzmir 1992, 117 sayfa.

Araştırmacı yazar Ömer Faruk Yıldızkaya bu ikinci kitabında, daha önce folklorik özelliklerini tanıttığı Emirdağ Yöresinin ağıtlarına yönelmiş. İlk eserinde de 12 adet ağıt metnine yer vermişti (bkz. Yıldızkaya, Ö.F., **Her Yönüyle Emirdağ**, Ankara, 1986, s. 66-76). Bilindiği gibi ağıtlar Türkiye'de, birçok Avrupa ülkesine göre oldukça yaygın ve hâlâ yaşayan bir gelenektir; derlemeciler bu alanda yeni ürünler tespit etmişler ve hâlâ da etmekte. Bir ağıt coğrafyası olarak ülkemiz bu bakımdan ilginç bir araştırma sahası olma özelliğini korumaktadır. Ağıtlar, Türk halk türkülerinin bir alt türü olarak motifçe ve dil açısından çok incelenen grubu oluşturmaktadır.

"Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları" giriş dışında dört bölümden oluşmakta, sözlük, kaynak kişileri gösteren bir liste ve kaynakça eseri tamamlamaktadır. Giriş bölümünde (s. 7-10), Emirdağ yöresinin coğrafi konumu ve tarihi hakkında bilgi verilmiş ve bir harita üzerinde yerleşim bölgeleri gösterilmiştir. İlk üç bölümde değişik ülkelerde ve Türklerde ağıt geleneği üzerine bilgiler verilmiştir. Anadolu'da ve dolayısıyla Emirdağ yöresinde hâlâ günümüzde geleneksel olarak ölümlere ağıt yakılmaktadır. Hatta bu gelenek o denli canlıdır ki, ağıt yakılmayan ölü için "ölüsü garip oldu" denilmektedir (s. 20). Cenazelerde, "hasbî" olarak karşılık beklemeden ağıt yakan ünlü ağıtçı kadımlar vardır. Yıldızkaya'nın anlatımıyla okuduğumuz ağıt yakma şeklini, yaklaşık 90 yıl önce Otto Böckel'in karşılaştırmalı eserinde hemen hemen aynen bulabiliyoruz (bkz. **Psychologie der Volksdichtung, Leipzig 1906, s. 100 ff.**). Bu da bize günümüzdeki ağıt geleneğinin bozulmadan devam ettiğini gösterir. Bir kadın işi olarak görülen ağıt (ağlama) yoluyla acıyı hafifletme olgusu, bir yandan geleneğin devamı olarak görülebilir, ancak diğer yandan bu geleneğin özellikle köylerde pek sorgulanmadan sürdürülmeye çalışıldığı da düşünülebilir. Çünkü ağıt yakamayan, yani gerektiği biçimde ağlayamayan kişi buna yeteneği olmadığını öne süre-

Doç.Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

Selçuk Üni. Fen-Ed. Fakültesi Alman Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

rek, bir ağıtçı tutuyor. Ölünün yakınının ya da akrabasının yetenekli olduğu durumlarda, Yıldızkaya'nın bir örnekle gösterdiği gibi (bkz. s. 20-22) söyleşmeli biçimde ağıt yakma söz konusu olabiliyor. Ağıt - türkü ilişkisi ise III'üncü bölümde ele alınmaktadır.

IV'üncü bölüm ağıt metinlerini kapsamaktadır. Bu metinler konularına göre: Savaşta ölenler için (s. 35-41), kendi eceliyle ölenler için (s. 42-66), düşmanları tarafından öldürülenler için (s. 67-78), kaza sonucu ölenler için (s. 79-96), askerlik görevlerini yaparken ölenler için (s. 97-100), sevdiğinden başkasıyla evlendirilen, daha sonra da çeşitli şekilde (hastalık veya intihar sonucu) ölenler için (s. 106-109) ve nihayet gurbette (özellikle yurt dışında) ölenler için yakılan ağıtlar olmak üzere sekiz gruba ayrılmış. Numaralanan 54 metnin 47'si; Davulga bucağı, Çaykışla, Güveççi (Güvenci) ve Karacalar köyleri ile Emirdağ ilçe merkezinden gelen kaynak kişilerden yeni derleme olup, sekizi başka kaynaklardan alınmıştır (bkz. 52, 51, 41, 33, 23, 4, 2 nolu ağıtlar). Ayrıca I'inci bölümün sonunda, 30 nolu ağıdın bir devamı olan

söyleşmeli ağıt ile birlikte bir de kma türküsüne ve TRT repertuarından Emirdağ yöresine ait dört ağıt - türkünün notasına yer verilmiştir.

Kitap, sözlük (s. 111 vd.), kaynak kişileri gösteren bir liste (s. 113 vd.) ve bibliyografya (s. 115-117) ile son bulmaktadır. Yıldızkaya'nın bu derlemeleri, özellikle insan coğrafyası çok zengin olan Emirdağ yöresindeki Türkmenler arasında yapılmış olması bakımından önemlidir. Son zamanlarda bu ilçeyle ilgili araştırmalara yabancıların da katılması Emirdağ olgusunu çok boyutlu kılmaktadır (bkz. Jak Den Exter, "Türkiye'nin Etnik Yapısı Araştırmalarında Yeni Adımlar", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 112, 1993, s. 61-64). Bu malzemelerin diğer yörelerimizin Türkmen türkü ve ağıtlarıyla karşılaştırılması ilginç olacaktır. Diğer yandan kendisiyle III. Milli Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi (Konya sırasında görüştüğümüz Yıldızkaya, yaptığı derlemeye ait ses kayıtlarını araştırmacıların hizmetine sunabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle adresini burada belirtmeyi yararlı buluyor ve kendisini çalışmalarından ötürü kutluyoruz: 259 Sok. No: 6/1 D: 5 Tara Apt. Bornova - İZMİR).

SARIKAMIŞ'TA

KÖY GEZİLERİ

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi

Yayınları arasında

ÇIKTI

HARPUTA ESKİ TÜRK

İNANÇLARI VE HALK

HEKİMLİĞİ

Rıfat ARAZ

Atatürk Kültür Merkezi

Yayınları arasında

ÇIKTI

"Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk inançları"

Yasar KALAFAT - Ahmet DOĞAN,
Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları, Ecdâd Yay., Ank.,
1995, 62 sayfa (11 adet fotoğraf)

İdris KARAKUŞ

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih
Yüksek Kurumu Şb. Md.

Eserde hayatın doğum, evlilik ve ölüm gibi safhaları ile ilgili inançlara dair bilgi verilirken; Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmen ve Kırmancılar çalışma alanı olarak seçilmiştir. Derlenen malzemenin tahlili yapılırken, Türk dünyasının diğer muhtelif yörelerinde yaşayan benzeri inançlarla bunların karşılaştırmaları yapılmıştır. İnançlar irdelenirken, bunların kadim Türk inançları ile aynilikleri üzerinde durulmaktadır. Eser bitirildiği zaman; Kuzey Irak'taki Kırmancı ve Türkmenlerin halk inançları itibarıyla diğer Türk topluluklarından farklılık göstermediği ve bu benzerliğin, Türk mitolojisinin uzantısı olduğu görülmektedir.

Eserin Sözbaşı bölümünde; "Halk İnançları çalışmalarının kültür milliyetçiliği itibarıyla üç önemli boyutu vardır. Bunlar; Millî Kültürsüz millî kimlik olmaz. Mitolojisiz millî kültür olmayacağı gibi, halk inançları tespit edilmeksizin de mitolojik tespitler yapılamaz. İkinci önemli boyut, Türkler gibi kültür coğrafyasının sınırları, siyasî sınırlarını aşan milletler, akrabalıkların halk inançları ile de belgeleyebilirler." denilmekte ve Atatürk'ün 10. Yıl Nutku'nda Dış Türklere sahip çıkmak için, onlarla manevî köprüler kurmamız gerektiği, bu manevî köprülerden birinin de inanç köprüsü olduğu yolundaki açıklamalarına yer verip, bu deneme ile Atatürk'ün millî vasiyetine uydularını belirtmektedirler.

Üçüncü boyut olarak da, halk inançlarının bid'at, şirk ve hurafe boyutuna kısaca değinilip, yapmak istediklerinin, halk kültürü tespiti olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca Türklerin dinî hayatlarının Müslümanlıktan evvel de İslâmî olduğuna işaret edilmektedir.

Eserde, kısa bir "sözbaşı" ndan sonra "Tarihçe", "Giriş", "Metin" ve "Sonuç" bölümlerine yer verilmiştir. Altısı Kuzey Iraklı Kırmancı ve Türkmen olan yedi kaynak kişi tanıtılmıştır. Bibliyografya bölümünde ise kırk araştırmacımızın elli bir çalışması tanıtılmıştır. Ülkemizde canlı kaynakları zikretme iyi bir uygulama olarak yaygınlaşmakta-

dır. Halk kültürü ile ilgili Kültür Bakanlığında sonra Saim Sakaoğlu ve Gündoğdu Kayaoğlu'nun bibliyografya denemeleri olmuştur. Kalafat ve Doğan'ın bu çalışmaları bibliyografik nitelik de taşımaktadır. Ancak bizim dipnotlarında rastladığımız bazı eserlerin künyesini bibliyografya bölümünde gösteremediğimizi de belirtmek isteriz. Ayrıca, bibliyografyada zikredilen bir kısım kaynağı bu sahada yapılmış yeni çalışmalarla zenginleştirmek mümkündür. Zira, yazarlardan Yaşar Kalafat beyin bu denemeden evvel; Makedonya, Azerbaycan, muhtelif bölgeleri ile Türkistan ve Anadolu'dan halk inançları denemeleri yayınladığı bilinmektedir. Ayrıca, okuyucu bu bibliyografya arasında Kuzey Irak halk inançlarına dair diğer dillerden yapılmış yayınları da görmek isterdi. Nitekim Kuzey Irak halk kültürü üzerine Türk üniversitelerinde yapılmış lisans ve lisansüstü çalışmalara da pek yer verilmemiştir.

Kitapta, takdirle ilgimizi çeken bir husus da "İndeks" bölümünde inançla ilgili terminolojiye de yer verilmiş olmasıdır. Bu tarz indeksler çoğaldıkça, Türk Mitolojisi'nin; sözlü kaynaklarından

hareketle inşası mümkün olabilecektir. Bu yöntem bir metottur ve metodik gelişmeler için lüzumludur. Arayışların başlangıç safhasında, indeksler sağlıklı tasnif edilebilmiş olmayabilirler. Giderek sistemeleşecektir. İnanç muhtevalı indeksler, Türkçe kelimelerin zenginleşmesine de katkıda bulunacak ve ayrıca tefekkürümüzün inkişafına da yardımcı olabilecektir.

Kitaba konulan resimler de şuurlu seçilmiş. Anlaşıyor ki, yazarların bu konuda zengin bir albümleri var. Dinî zeminde taraflar "ay-yıldız"lı tespitlerin yüzlerce yıl evveline ait oluşları birisi Türkmeneli diğeri Türkistan'dan seçilmiş bu iki resim çok manidardır. Keza, Burana ve Gökbörü minareleri, kutsal taşlar, türbe bayrakları ve "beşikli türbe"ler, kitabın metinle yaptığı izahın resimlerle dokümente edilmesiydi. Ayyıldız bayraklı tekke ve tarikat bayrağı Türk Dünyası'nda oldukça yaygındır. Bunlardan birisini Üsküp'de Halveti Tekkesi'nde ve diğeri de Konya Şemsî Tebrizi'nin türbesinde görmek mümkündür.

Araştırmacıları yeni çalışmalar yapmalarını temennisi ile kutluyorum.

EDEBİYAT

BİLİMİNİN

YÖNTEMLERİ

Manon Maren Grisebach (Ter. Yrd. Doç.Dr. Arif ÜNAL)

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları arasında

ÇIKTI

"Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi" Adlı Kitap Üzerine

Oktay BELLİ - İ. Gündoğ
KAYAOĞLU, Anadolu'da Türk
Bakırcılık Sanatının Gelişimi, Bakır
Yatakları, Üretimi ve Atölyeleri,
Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul,
1993, 299 sayfa, 2 adet harita ve
244 resim.

Doç. Dr. Hasan BAHAR

Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Özenle hazırlanmış olan bu kitabın konusu, Selçuklulardan günümüze kadar uzanan 600 yıllık bir zaman dilimi içindeki Türk bakırcılık sanatının gelişimi ve bu gelişmeyi etkileyen faktörlerdir.

Kitabın hazırlanmasında arşiv kaynakları ve yüzey araştırmaları önemli bir yer tutmaktadır. Ortaçağ dönemi ile ilgili olarak Bizans, Lâtin, Ermeni, Süryani, Arap, Fars ve Türk yazılı kaynaklarından faydalanılmıştır. Yeniçağ ile ilgili bilgiler ise, Osmanlı arşiv belgeleriyle İngiliz arşiv belgeleri titiz bir çalışma sonucu incelenerek ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmalarını çok yakından takip ettiğimiz Doç. Dr. Oktay Belli 10 yılı aşkın bir süredir Doğu Anadolu'da madencilik konusunda araştırmalar yapmaktadır. Bu araştırmalarda Asur, Hitit, Hurri, Urartu ve Pers krallıklarına ait çivi yazılı belgelerle Grek, Lâtin ve Bizans kaynaklarının vermiş olduğu bilgilerin yanısıra arkeolojik buluntulara da yer verilmiştir. Bu incelemeler esnasında, yazarın sunuş bölümünde de temas ettiği gibi, yaklaşık 380.000 belge taranmıştır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen diğer yazar İzzet Gündoğ Kayaoğlu bakırcılık mesleğinin içinden gelme bir kişidir. Dede mesleği olan bakırcılık İ. G. Kayaoğlu'nun sadece gönül verdiği bir meslek olmayıp, aynı zamanda 30 yıllık araştırma konusudur. Bu süre içinde bakırcılık sanatı ile ilgili bir çok yayın yapan yazar; bu sanatın daha geniş kitlelere duyurulması için "Anadolu Sanat Yayınları"nı kurmuştur.

Kitabın yazarları hakkında aktardığımız kısa bilgilerden anlaşıldığı gibi; söz konusu kitap, bu işe gönül vermiş uzmanların uzun çalışmaları sonucunda ortaya konmuştur.

Burada üzerinde önemle durulması gereken konulardan bir diğeri ise, Sandoz Ürünleri A.Ş. yetkililerinin katkılarıdır. Batı ülkelerinde sanayi kuruluşlarının bilimsel çalışmalara önem vermeleri, kültür varlıklarının korunmasına ve tanıtılmasına destekleri bilinmektedir. Oysa ki ülkemizde bu katılım umulan oranda değildir. Bilinmelidir ki, Avrupa'nın kalkınmasında en önemli etkenle-

rin başında üniversiteler ve sanayi kuruluşlarının iş birliği gelmektedir. Üzülerek söylemek gerekiyor ki ülkemizde kültür varlıklarını ortaya koymak ve tanıtmak ölü yatırım gibi görülmüştür. İşte burada bütün bu genellemelerin dışında kalarak, Sandoz A.Ş. yetkililerinin böyle bir çalışmaya destek vermeleri sevindiricidir. Sandoz A.Ş. Murahhas Aza ve Genel Müdürü Erman Atasoy'un kitabın ön sözünde söylediği şu sözler, diğer sanayi kuruluşlarına örnek olabileceği gibi, ilerisi için de umut vericidir: **"Şirketimizin kuruluşundan bu yana Genel Müdürlüğünü yapan Dr. Edgar Poffet Türk kültür ve sanat zenginliğini tanıtmayı bir kuruluş ilkesi hâline getirmiştir. Yine aynı sürede Dr. Güzin Poffet - Tamaç bu ilke doğrultusunda pek çok programın mimarı ve uygulayıcısı olmuştur. Kendilerinden devraldığım bu önemli hizmeti bir şirket politikası olarak devam ettirmekten büyük kıvanç duymaktayım."**

Eser 9 bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Ortaçağ'da Anadolu'da işletilen bakır yatakları ele alınmıştır (s. 11-18). Anadolu'daki bakır yataklarından söz eden ortaçağ kaynaklarına başvurularak bölgenin önemli bakır yatakları hakkında bilgiler verilmiştir. Siirt - Madenköy, Kastamonu - Küre, Malatya - Poluşağı maden yatakları resimlerle sunulmuştur (Res., 1-6). Akdeniz bakır ve kalay ticareti üzerinde durularak Venedik, Ceneviz tüccarları ile Selçuklu ve Osmanlı tüccarlarının ticaret ilişkilerine değinilmiştir. Bakır, pirinç ve bronz ticaretinden alınacak gümrük vergileri için ilk kez Doğu Anadolu'da Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kanunlar çıkardığını öğrenmekteyiz (s. 18).

Eserin ikinci bölümü Ortaçağ Anadolu'sunda işletilen çinko yataklarına ayrılmıştır (s. 19-20). Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde zengin çinko yatakları bulunmaktadır. Bu yatakların M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren işletildiği yazılı belgelere dayanılarak verilmiş, ergiyen bakırın içine % 20 oranında çinko katılarak elde edilen pirinçten yapılan eşyaların da yaygın oranda Anadolu'da kullanıldığı belirtilmiştir (s. 19).

Üçüncü bölümde Ortaçağ'da Anadolu'da işletilen civa yataklarına yer verilmektedir (s. 19-28). Civanın tombaklamada kullanıldığını öğrenmekteyiz: **"Bakır ve bakır alaşımlarının "altm-cıva" amalgamı yardımıyla yaldızlanması işleme tombaklama, bu şekilde altm kaplama yapılmış parçalara ise tombak denir"**, açıklaması bize tombaklama ve tombak elde edilmesinin nasıl olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Batı Anadolu ve Beyşehir Gölü çevresinde bol miktarda civa madeninin olduğunu öğrendiğimiz gibi bu madenin El-Biruni'den alınan bilgilerden İran'a ihraç edildiğini de öğreniyoruz.

Dördüncü bölüm Ortaçağ'da Anadolu kalay yatakları sorununa ayrılmıştır (s. 28-30). Ergiyen bakırın içine % 7 ile % 10 oranında kalay katılarak bronz elde edilmiştir. Anadolu'da bakır yatakları çok olmasına rağmen kalay yatakları bulunmamaktadır. Nitekim Eskiçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ yazılı kaynakları kalayın varlığı konusunda bilgiler vermemiştir. Son yıllarda ortaya çıkarılan kalay yataklarının ise Eskiçağ'da işletildiğine dair bir bilginiz yoktur. Bunlardan birisi de Bursa iline bağlı Maden Beleni Tepe'deki kalay yataklarıdır.

Anadolu'nun kalayı elde edebilmesi ithalat şeklinde olmuştur. Bu konuda ilk bilgileri M.Ö. II'nci bin yılı başlarında Asurlu tüccarların Kayseri'nin 21 km. doğusunda yer alan bu günkü Kültepe'deki (Eski Kaneş - Karum) tüccarlara ait binlerce yazılı kil tabletlerinden öğreniyoruz. Asurlu tüccarlar Anadolu'ya kalayı Afganistan'dan getirmekteydiler.

Eskiçağ'daki bu problem devam etmiştir. Ortaçağ'da Anadolu'ya kalay batıdaki İngiltere ve doğudaki Malezya'dan getirilmiştir. İngiltere'deki kalay VIII'nci yüzyılın sonuna kadar Ortadoğu ülkelerinin ihtiyacını karşılamıştır. IX'uncu yüzyıldan XIII'üncü yüzyıla kadar Ortadoğu'daki İslâm ülkelerinin kalayı Malezya'dan sağlanmıştır. XIII'üncü yüzyıldaki Moğol istilası Malezya'dan ithal edilen kalay ticaretini durdurmuştur. Bu dönemden sonra Akdeniz ülkelerine kalay İngiltere'den getirilmeye başlanmıştır. 1571 yılına kadar bu ticareti Venedik ve Ceneviz tüccarlarının yaptığını

öğreniyoruz. 1580 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile bir antlaşma yapan İngiltere bu tarihten itibaren kendi kalayını doğrudan Ortadoğu'da pazarlamaya başlamıştır.

Beşinci bölüm Ortaçağ'da Anadolu'da bakır, bronz ve pirinç üretimi yapan atölyeler hakkında bilgiler vermektedir (s. 31-47). Bu bilgilerden öğrendiğimize göre; İstanbul, Bursa, Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Erzincan, Bayburt, Erzurum, Trabzon, Siirt, Antakya, Mardin, Harran, Hasankeyf, Diyarbakır, Cizre, Malatya ve Harput önemli merkezlerdi.

Altıncı bölümde Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Anadolu'da işletilen bakır yatakları konu edinilmiştir (s. 48-59). Yeniçağ'da yüzbinlerce ton bakırın askeri alanda bronz top dökümü için kullanılması, bakır üretimi ve ihtiyacını daha da artırmıştı. Osmanlı Devleti dönemindeki işletimi yapılmış bakır yataklarını öğrenmek için Osmanlı arşiv belgeleri incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda şu bilgilere ulaşılabilmektedir: Çanak-kale'nin kuzey doğu ve doğusunda geniş bir alana yayılmış bakır yatakları, Sarıyer'deki XVIII'inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren işletilen bakır yatakları, Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki Küre bakır yatakları, Trabzon ve Sivas arasındaki bakır yatakları, Fatsa, Kayı Dağı, Emrudeli, Tokat, İpekli, Elmi Dağları, Nühas, Alanyurdu, Sarıyer, Zara, Milas ve Pazarsu bakır yatakları önemli üretim merkezleridir. Osmanlı arşiv belgelerinden elde edilen bilgilere göre Doğu Anadolu'da şu üretim merkezleri bulunmaktaydı: Murat Dağı, Borgia, Şiro, Tepehan, Gerger, Tefik Madeni, Dojik Dağı, Çabakçur ve özellikle Ergani maden yatakları. Ergani bakır madenleri Doğu Anadolu'nun en zengin bakır yatakları olarak bilinmekte ve M.Ö. VII'nci bin yıldan beri insanlar tarafından işletilmektedir.

Orta Toros Bölgesi ile Kahramanmaraş arasındaki alanda diğer madenlerin yanı sıra bakır madeninin varlığı öğrenilmektedir. Yine Osmanlı arşiv belgelerinden elde edilen bilgilere göre Bozkır, Yahyalı Dağları, Bereketli, Niğde, Göllük Boğazı, Bulgar Dağı, Çamözü, Sis, Kozan Dağı, Kars, Maraş ve Feka Dağı madenleri işletme yapılan maden yataklarıdır.

Anadolu'daki madenlere ek olarak Balkanlarda da bakır üretimi yapılmıştır. Macaristan'dan bol miktarda bakır getirilmiştir. İngiliz tüccarların gemilerle ülkelerinden kalayın yanı sıra bakır getirdikleri öğrenilmektedir.

Yedinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'da bakır, bronz ve pirinç üretimi yapan atölyelere yer verilmiştir (s. 60-284). Bu merkezler İstanbul, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Afyonkarahisar, Kütahya, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Konya, Ankara, Beypazarı, Gerede, Çankırı, Çorum, Amasya, Küre, Kastamonu, Safranbolu, Sivas, Akdağ, Tokat, Kayseri, Erzincan, Bayburt, Erzurum, Trabzon, Giresun, Ordu, Malatya, Harput, Kayseri, Erzincan, Diyarbakır, Siirt, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Mardin'dir. İstanbul atelyelerine kitapta geniş yer verilerek Osmanlı minyatürleri ile Osmanlı madenciliği gözler önüne serilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki atölyelerin resimlerine, Osmanlı bakırcılık sanatına ait en iyi örnekler olması açısından yer verilmiştir. Bu resimler hem Türk bakırcılık sanatının daha geniş kitlelere tanıtılmasını sağlamakta, hem de gelecek kuşaklar için belgesel nitelik kazanmaktadır.

Sekizinci Bölüm Bibliyografyaya ayrılmıştır. Bibliyografya içinde A- Arşiv Kaynakları, 1- Osmanlı Arşiv Kaynakları, 2- İngiliz Arşiv Kaynakları, B- Kaynaklar, C- Modern Kaynaklar verilmiştir.

Dizinde A- Devlet, Topluluk ve Şahıs Adları, B- Yer Adları, C- Metal Kap-Kacak, Eşya ve Silâh Adları, D- Metal Üretimi Atölyeler ve Teknik Deyimler, E- Metal Ticareti ve Kanunlar bulunmaktadır.

Sonuç olarak; kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu eser Anadolu'daki Türk bakırcılık sanatının gelişimini gözler önüne sunmaktadır. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi sanayi kuruluşlarının kültürel çalışmalara katılmaları konusunda güzel bir örnektir. Mükemmel baskısıyla gelecek kuşaklara aktarılan belgesel bir özellik taşımaktadır. Maden araştırmacılarına rehberlik edebilecek olan bu eserin, ayrıca kültürel değerlerimizin bir kesitini dünyanın diğer yerlerinde en iyi şekilde tanıtacağına kuşumuz yoktur. Bu kitabın başka çalışmalara öncülük etmesini dileriz.

"Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar"

Sanat Tarihinde İkonografik
Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan,
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Yay., Armağan Dizisi: 4,
Ankara, 1993, 604 sayfa.

Şebnem ERCEBECİ

Türk Sanatı Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

Bu yayın, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji - Sanat Tarihi Bölümü tarafından 8 - 10 Nisan 1991 tarihinde Merkez Kampüsü "R" Salonu'nda düzenlenen "Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar" konulu seminerde sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Prof. Dr. Sayın Günsel Renda'nın sunuş yazısında belirttiği gibi "Bu seminerde sanata geniş bir kültür yelpazesi içinde bakılmış ve çok farklı sanat dallarında ikonografik araştırmalara yer verilmiştir. 15. yüzyıl Venedik resminden çağdaş sanata, İslâm minyatüründen mimarî bezemeye kadar birçok dalda ikonografik sorunları gündeme getiren bu bildiriler, konu dünyasındaki çeşitliliği belirlerken bu alandaki araştırmalara önderlik edecek kimi görüşleri ortaya koymuştur.

İkonografi, sanat yapıtlarının biçimlerine karşı onların konu veya anlamlarıyla uğraşan bir sanat tarihi dalıdır (E. Panofsky, "İkonografi ve İkonoloji", (Çev: Bedreddin Cömert), **Türk Dili**, Ağustos 1971, s. 348). Ülkemizde ikonografya alanında yapılan ilk bilimsel faaliyet olan bu seminerdeki bildirileri kapsayan kitap, bu konuda söz sahibi olan ve özellikle İslâm Sanatında dinî ikonografya üzerinde çalışmış, 1974 - 1985 yılları arasında aynı bölümde görev yapan Emekli Prof. Dr. Güner İnal'a armağan edilmiştir.

Prof. Dr. Emel Doğramacı ve Prof. Dr. Günsel Renda'nın sunuş yazısından sonra, Prof. Dr. Güner İnal'm özgeçmişi ve yayınlarının yer aldığı bu kitaptaki bildirileri ele alacak olursak;

Hakkı Acun, "Ejder Motifli Kapı Tokmakları ve Değişik Örnekler", s. 1-19, 1 Çizim, 13 Resim. Bu makalede, takvim hayvanı, gezegen ve bulut sembolü olarak tanınmasının yanısıra sihir ve büyü bozmak, nazar kesmek gibi özelliklere de sahip olduğuna inanılan Uzak Doğu'nun tipik hayvanı olan ejder motifi ele alınmıştır. Tanıtılmaya çalışılan ejder motifli eserlerin en önemli özelliği daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmasıdır. Bunlardan 6 tanesi kapı tokmağı, 3 tanesi çeşme, 1 tanesi ocak eşiği, 1 tanesi de taş kabartmadır. En erken tarihlisi XIII. yüzyıl ortasına, en geç tarihli-

si ise, XIX. yüzyıla tarihlendirilen eserleri verecek olursak; Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi dış kapı topkağı, Amasya Mehmet Paşa Camii kapı tokmakları, Bursa Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi kapı tokmakları, Tarsus Ulu Camii kapı tokmağı, Nisan 1987'de Divriği'de bir hurdacıdan alınan kapı tokmağı ve ayrıca Safranbolu, Bursa, Yozgat ve Sivas'taki ejderli örnekler bildirinin konusunu oluşturmaktadır.

Ayda Arel, "18. ve 19. yüzyıl Ege Dünyasında İkonografik İzlek ve Kalıplar", s. 21-34, 9 Resim. Bu makalede, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir kesimi için 18. ve 19. yüzyıllar Batı etkilerine açılmanın sonucu olarak bir üslup dönüşümünü sanat alanında natüralist ve tasvirici bir anlatıma yönelişi ifade etmesinden hareketle gerek Rumeli gerekse, Anadolu'da ağa konaklarında, bey çiftliklerinde ve a'yan ailelerinin yaptıkları çeşitli vakıf eserlerde tasvire de yer veren bir Rokoko süsleme yoğunluğunun dikkati çektiği vurgulanmaktadır. Yazarın üzerinde durduğu en önemli şey, İzmir - Aydın yöresinin kabartmalarının Sakız Adası'nın sanat geleneğinden beslenen bir akım içinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Sakız adası örnekleriyle İzmir - Aydın yöresi örnekleri arasındaki benzerlik resimler yardımıyla gözler önüne serilmiştir.

Serpil Bağcı, "Takdim Minyatürlerinde Farklı Bir Konu: Süleyman Peygamberin Divanı", s. 35-59, 11 Resim. İ.Ö. 10. yüzyılda yaşayan eski ahidin en önemli peygamberlerinden biri olan Süleyman Peygamber, İslâm kültüründe tarihî, edebî ve dinî yayınlarda çoğunlukla yaşamı konu edilen bir kişidir. Taberi'nin Tarihi, Reşideddin'in Cami'üt Tevarih-i, Lokman Aşuri'nin Zübdet ü't Tevarih'i gibi yayınlarda, Süleyman Peygamberin yaşamından kesitler vermesi açısından önemlidir. Bu makalede, İslâm resim sanatı içinde ikonografik anlam açısından özgün ve önemli bir yere sahip olan Süleyman Peygamberin yaşamı ile ilgili minyatürler ele alınmıştır.

Sadi Bayram, "Müht-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri", s. 61-72, 10 Resim. Milli kül-

türümüzde önemli bir yere sahip olan Müht-ü Süleyman'ın kökeni, Kur'andaki sûrelere de bağımlı olarak ele alınmıştır. Yazar, sonuç olarak "Müht-ü Süleyman'a Tanrı sembolü diyebiliriz. Hz. Süleyman'a Allah tarafından verilen ilimden kuvvet ve kudretten bir nasip alma umududur. Tanrı'ya belki de bir yakarıştır Müht-ü Süleyman" demektedir. Makalenin sonunda Müht-ü Süleyman motifinin uygulandığı malzeme ve örnekler resimlerle gösterilmiştir.

Kenan Bilici, "Cizre Ulu Camisi Kapı Tokmaklarının İkonografik ve Kronolojik Değeri Üzerine Bir Etüt", s. 73-86, 11 Resim. Araştırmacılar tarafından 12. yüzyıla veya 13. yüzyılın başlarına tarihlendirilen Cizre Ulu Camisi'nin kapı tokmakları, bir aslan başının iki yanına yerleştirilmiş çifte ejder figüründen oluşmaktadır. İki kapı tokmağın- dan hareketle bu tasvirlerin hangi merkezlerde ve hangi ortamda doğduğu sorularına cevap aramayı amaçlayan bu makalede, benzer ve farklı özellikler diğer örneklerle karşılaştırılmıştır. Çeşitli yorumlara konu olan bu tasvir, Asya kültür çevresinin malı olarak tarih sahnesine çıkmış, tarih boyunca değişik kültür çevrelerinde ve sanat eserlerinde yaşatılmıştır, denilmektedir.

Filiz Çağman, "Sultan Sencer ve Yaşlı Kadın Minyatürlerinin İkonografisi", s. 87-116, 11 Resim. Bu makalede, Nizami'nin Manzen-ül Esrar Mesnevisi'ndeki Sultan Sencer ve yaşlı kadın tasvirlerinin ikonografik değerlendirmesi sonucunda Osmanlı minyatür örneklerinin İslâm dünyasındaki adalet kavramına dayalı hükümdar - halk ilişkisinin önemini ortaya konduğu vurgulanmıştır. Sultan Sencer ve yaşlı kadın öyküsünün Osmanlı dünyası içinde de geçerli olduğu minyatürlerle belgelenmiştir. Bu resimlerde kimi zaman Hristiyan bir ailenin, kimi zaman da bir kadının şikâyetlerini dinleyen adil Osmanlı sultanı canlandırılmaktadır.

Yaşar Çoruhlu, "İslâmiyetten Önceki Türk Sanatında Hayvan Mücadele Sahneleri", s. 117-141, 12 Resim. Bu makalede, hayvan üslubunun özellikleri ortaya çıktığı devirler dile getirilmiştir. "İn-

sanların gücünden dolayı hayvanlara saygı duyması ve onların kalıntılarını kötü ruhlara karşı kullanmaları sanatta hayvan üslûbunun doğuşunu etkileyen en önemli hususlardan biriydi. Bundan hareketle, hayvan biçimine girme ve biçim değiştirdikten sonra bir başka hayvanla mücadele teması oldukça yaygındır. Bildiride ayrıca hayvan mücadele sahneleri örneklerle tanıtılarak, önceki ve sonraki kültürlerle olan ilişkileri vurgulanmıştır.

Aynur Durukan, "Ak Han'ın Süsleme Programı", s. 143-160, 12 Resim, Denizli ili Merkez Bucağına bağlı Akhan Köyü girişinde bulunan Ak Han'ın tanıtıldığı makalede, yapının kısa plân tanıtımı yapıldıktan sonra, süsleme programı üzerinde durulmuştur. Figürlü bezemenin yapının portalinde yer aldığı bir örnek olması açısından önem taşıyan Ak Han'ın süslemeleri teker teker ele alınmış, benzer örneklerle bağlantı kurulmuş, ikonografik çözümlenmesi yapılmıştır. Sonuç olarak; "Ak Han'ın süsleme programı evren simgesi olarak yorumlanabilir" denilmektedir.

Semra Germaner, "XV. Yüzyıl Sonu Venedik Resminde İkonografi: Bir Geçiş Dönemi Sanatçısı Olarak Carpaccio", s. 161-178, 10 Resim. Bu yazıda ünlü İtalyan Ressamı Carpaccio'nun resimlerinin ikonografik çözümlenmesi yapılmıştır.

Reha Günay, "Süleymanname Minyatürlerinde Mekân ve Anlatım Teknikleri", s. 179-195, 6 Resim. Sultan Süleyman Dönemi minyatür sanatı açısından önemli bir yere sahiptir. Minyatürleri incelediğimizde bu dönemin kendine has özelliklerini tesbit etmemiz mümkündür. Bu makalede, minyatürler mekân tanımı, mekân irdeleme, kompozisyon, mimarî anlatım tekniği, çizim, doku başlıkları altında incelenmiştir. Sonuç olarak, kitapta bir imparatorluk sentezi ortaya çıkmış, kendinden sonraki eserleri büyük oranda etkilemiştir. Minyatürlerdeki kompozisyon düzeninin, çizimlerle vurgulanması makaleye ayrı bir hareket katmıştır.

Hamza Gündoğdu, "İkonografik Açından Türk Sanatında Rûmi ve Palmeter". Bu bildiride, mimari süslemenin en önemli motifleri olan rumî ve palmeter köken, uygulama alanları ve örnekler

açısından ele alınarak ikonografik çözümlenmesi yapılmıştır.

Fügen İlter, "Batı Anadolu Azınlık Kiliselerinden İkonografik Belirlemeler ve Kimi İrdelemeler", s. 213-238, 11 Resim. Gökçeada, Ayvalık - Cunda adası Küçük Köydeki Kiliselerdeki tasvirlerin ikonografik açıdan değerlendirmesi yapılmıştır.

Zeynep İnankur, "Pre-Rafaelit Resim Akımında İkonografi", s. 239-247, 4 Resim. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Sembolizm akımının öncüsü sayılan Pre-Rafaelit akımı tanıtılmıştır.

Beyhan Karamağaralı, "İçiçe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında", s. 249-270, 14 Resim. "İçiçe daireler merkezden dışa doğru sekiz ve oniki kollu çubuklar ihtiva eden araba tekerleğine benzeyen yuvarlaklar, içi geometrik ağ ile doldurulmuş madalyonlar, çark-ı felekler, rozaslar fizikötesi bir felsefenin ürünüdürler. "İslâm sanatının strüktüel ve dekoratif elemanlarının sembolik anlamı üzerinde İslâm felsefesini ve kronolojisini bulmak mümkündür diyen araştırmacı, tarihî, sosyal, ebedî belge ve I. derecede kaynak olan mezartaşlarından hareketle bu motifleri yorumlamıştır.

Banu Mahir, "Osmanlı Saz Üslûbu Resimlerinde Ejder İkonografisi", s. 271-294, 10 Resim. Saz üslûbu 16. yüzyıl Osmanlı sanatında çeşitli sanat kollarına uygulanmış bir bezeme üslûbunu açıklayan bir terim olarak 1983 yılından itibaren yapılan araştırmalarla Sanat Tarihi Terminolojisine yerleşmiştir. Bu makalede, saz üslûbu resimindeki ejderlerin ve bu resimlerden etkilenecek çeşitli eşyalar üzerindeki bezemelerdeki ejderlerin ikonografisi ele alınmıştır.

Hans Georg Majer, "Almanya ve Avusturya Koleksiyonlarında Osmanlı Sultanlarının Bazı Portreleri ve İkonografyadaki Yeri", s. 295-323, 10 Resim. Almanya ve Avusturya'daki kütüphane, galeri, müze ve saraylardaki Osmanlı sultanlarına ait minyatür ve tablo halinde 290'dan fazla portre bulunmaktadır. Araştırmacı, portreleri seri ve tek portreler diye iki ayrı gruba ayırarak incelemiştir.

Zeynep Mercangöz, "Ortaçağ Hristiyan Tasvirlerinde Meryem'in Mavi Giysisi Üzerine", s. 325-338, 3. Resim. Meryem tasvirlerinden hareketle Meryem ikonografisinin yapıldığı bir makaledir.

Jürg Meyer Zur Capellen, "Aspects of the Portrayal of Ottoman Sultans in German Prints" (Alman Baskısı Osmanlı Sultan Portreleri), s. 339-362, 15 Figure 16. ve 17. yüzyıllarda Almanya'da basılmış Osmanlı padişahlarına ait portreler (I. Selim, Kanuni Sultan Süleyman) fotoğraflarla tanıtılmıştır.

Semra Ögel, "Osmanlı Minyatürlerinde Zaman - Mekân ve Hareket İlişkileri Üzerine Gözlemler", s. 363-377, 7 Resim. Bu makalede, aynı konulu üç yazmadan hareketle minyatürlerin zaman, mekân ve üslup açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmacı minyatür sanatı için önemli bir konuya değinerek, "Yazık ki oldukça eski bir geçmişini olan kitap sayfelerini dağıtma gibi kötü bir alışkanlıkla müzeler, koleksiyonlara, tek yapılar olarak giren minyatürleri tek başına tablo imişcesine görme tutumu yaygınlaşmıştır. Halbuki bildiği gibi minyatür resmi kitaba bağlıdır ve çok dar bir çevre için hatta bazen tek bir kişi için yapılmıştır." demektedir.

Kaya Özsezgin, "İkonografi Modern Resme Uygulanabilir mi?", s. 379-385. Bu sorudan hareketle çeşitli görüşlere (Ziss, Panofsky, Kennick) yer verilerek, "Çağdaş nitelikli sanat yapıtının ikonografik çözümü, o sanat yapıtı ve sanatçısı hakkında bilmemiz gereken bütün referansları kapsamakta, onun da ötesinde sanatçının ifade ve anlatım dünyasına ilişkin birtakım "kod" ya da "şifre"lerin bilinmesini gerekli kılmaktadır", denilmekte ve asıl önemli olan ve gözden kaçırılmaması gereken noktanın sanat yapıtını ikonografik yönden çözümlerken kullanacağımız yöntemin, büyük ölçüde yorum bilim (Hermeneutique)'e dayalı olduğu gerçeği vurgulanmaktadır.

Ebru Parman, "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", s. 387-412, 19 Resim, IX Levha. Antik çağ inançlarına göre etinin geç çürümesi

nedeniyle ölümsüzlük, güzelliği nedeniyle zenginlik, soyluluk simgesi olan tavus kuşu daha sonra Ortaçağda hristiyan inancı ile dinsel bir ikonografi çerçevesinde yorumlanarak önceleri mezar odalarında, daha sonra ise çeşitli elsanatı örnekleri ve mimari öğeler üzerinde yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Tavuskuşunun bugün Anadolu'da halı, işleme, çeyiz sandıklarında kullanıldığı görülmektedir. Yazar, bunu değişik inançların dinsel sembolizminin değilse de, tarihsel sürekliliğin el sanatlarındaki yorumlanması olarak değerlendirmek de olasıdır.

Nermin Sinemoğlu, "Mısır Sanatı (M.Ö. 3200-0) İkonografyası", s. 413-432, 10 Resim. Örneklerle Mısır Sanatı İkonografyası tanıtılmıştır.

Nermin Şaman, "Konya Sadeddin Konevi Camii, Mihrap Süslemesi", s. 433-456, 8 Resim. Yapının, mihrap nişindeki süslemeler tanıtılarak, benzer örnekleriyle karşılaştırılarak ikonografik çözümlenmesi yapılmıştır. Araştırmacıya göre, Anadolu Selçuklu Dönemi'nin çini mozaik tekniğinde yapılmış özgün ve önemli bir örneği olarak karşımıza çıkan caminin mihrabındaki süslemeler, dönemin ünlü mutasavvıflarından Sadreddin Konevi'nin felsefesine uygun motiflerden oluşmaktadır.

Zeren Tanındı, "Mihr-ü Müşteri Minyatürlerinin İkonografik Çözümlemesi", s. 457-490, 10 Resim, Mihr-ü Müşteri Mesnevisi Mevlânâ Şemseddin Muhammed Assar el Tebrizi tarafından 1377 yılında Farsça yazılmıştır. Mihr, İstahr Şahı'nın, Müşteri de bu Şah'ın vezirinin oğludur. Yaşamları ile ilgili minyatürlerin, araştırmacı tarafından ikonografik yorumu yapılmıştır.

Baha Tanman, "Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı'nın Kubbesinde Zileli Emin'in Yarattığı", Osmanlı Dünyası "Ve Bu Dünyaya Yanışyan Kişiliği", s. 491-522, 9 Resim. Merzifon'da 1666/1667 tarihli Kara Mustafa Paşa Camii'nde şadırvanın kubbesinde Zileli Emin imzası ile 1875 tarihini taşıyan ve geç dönem Osmanlı halk resminde önemli bir yeri olan bir tasvir kuşağı bulunmaktadır. Araştırmacı bu makalede, tasvirlerde

yer alan öğeleri sınıflandırarak yorumlamış ve üslûp özelliklerini göz önüne sermiştir. Yazarın vurgulamak istediği önemli bir nokta, Mevleviler ve Bektaşiler başta olmak üzere Anadolu'daki tarikat ehlinin I. Dünya Savaşını izleyen felâketli yıllarda "Halaskâr" olarak kabul ettikleri Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde toplanarak Milli Mücadele'ye destek vermelerinde Zileli Emin'in resminde gözlenen iyimser bakış açısının önemli bir payı olduğudur. 1875 yılında siyasi, malî ve kültürel buhranlar geçiren Osmanlı Devleti'nin görünüşü hiç de iç açıcı değildi. Oysa Merzifon'daki "Umumi manzarada", güneşin guruba ermesi ve İstanbul'daki yangın dışında hiç bir olumsuzluk görülmemektedir. Bu da müslüman Anadolu halkını birbirine kenetleyen birtakım temel değerlerin canlılığını korumuş olmasından kaynaklanmaktadır.

Uşun Tükel, "Batı Sanatında Maria Magdalena'nın Kimliği Problemi ya da Kutsal Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemesi Zorunluluğu", s. 523-542, 10 Resim. Maria Magdalena (Mecdelli Meryem)'nin nitelikleri ve yaşam öyküsü tanıtılarak, İncil öykülerinin karşılaştırılması yapılmış ve bu temeller üzerinde kimlik problemi tartışılmıştır.

Ayşıl Tükel Yavuz, "Yıldız ve Yıldızlı Haç Tonozlar", s. 543-578, 18 Resim, 13 Şekil. İkonografik yorumları olan yıldız biçiminin Anadolu Selçuklu mimarî eserlerinde, bazı mekân veya birimleri örten tonozlardaki kullanımı ve çeşitleri tanıtılmıştır. Yazara göre, "Genelde yıldız biçiminin, bezemenin her türünde ve her malzemede kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri temel geometrik kurgunun doğal neticesi olmasıdır. Daireyi üçe veya dörde bölmekle başlayan kuruluşların hemen ilk aşamalarında altı kollu veya sekiz kollu yıldızlar kendiliğinden ortaya çıkar. Yıldız, bezemenin parçası olsa da olmasa da geometrik kuruluşun parçasıdır. Geometrik kuruluşun doğal sonucu olan yıldız, olası ikonografik seçimlerle

birleşince, en yaygın kullanılan bezeme öğesi haline gelmektedir."

Filiz Yenişehirlioğlu, "İkonografi, İkonoloji ve Osmanlı Sanatı", s. 579-593. XX. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Avrupa Sanatı tarihî incelemelerine dayalı sanat tarihi kuramları içerisinde iki yöntem ağırlık kazanmıştır. Bunlardan birisi, H. Wölflin'in "Formalist" yöntemi, ikincisi ise E. Panofsky'nin ikonolojik yöntemidir. Araştırmacı, bu iki görüş hakkında bilgiler vererek, Osmanlı sanatının ikonografik ve ikonolojik olarak incelenmesinde bu dönem sanatının kimi özelliklerine dikkat edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bundan hareketle, değişik dönemlerde ele alınan araştırmalar içinde bitkisel, geometrik ve figürlü motif ve kompozisyon şemalarının derlenmeleri, nakkaşların ve diğer süsleme sanatçılarının üslûplarının belirlenmesi, başkent ve taşra üslûplarının ortaya konması bu çalışmaların doğrulanması için gerekli "üslûp ve tipler" tarihinin oluşumuna katkıda bulunması dile getirilmiştir.

Şerare Yetkin, "Bazı Selçuklu ve Beylikler Devri Taş Süslemelerindeki Figürlü Plâstikle İlgili İkonografik Yorumlar", s. 595-604, 5 Resim. İkonografya araştırmaları için en verimli kaynak Anadolu taş süslemelerindeki figürlü plâstiktir. Bu makalede, Selçuklu ve Beylikler devrinin ilginç örnekleri ele alınarak, ikonografik yorumlar yapılmıştır. Bu eserler, Konya Taş Eserler Müzesi'ndeki kanatlı at figürlü taş kabartma, Peçin Ahmet Gazi Medresesi'ndeki aslan kabartması, Obaköy Medresesi'ndeki ejder kabartması, Konya Meram Hamamı'ndaki balık kabartması, Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'ndeki insan figürüdür.

İkonografi konusundaki çalışmaları ve yayınlarıyla bu alana hizmet etmiş olan değerli hocamız Güner İnal'a Armağan edilen bu kitabı bize kazandıranlara teşekkür ediyoruz. Dileğimiz; Sanat Tarihinin önemli bir dalı olan ikonografiyi konu alan bu tür seminerlerin düzenlenmesi ve yayınların çoğaltılarak araştırmacıların dikkatine sunulmasıdır.

"Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri"

Kutlu ÖZEN, Sivas ve Divriği
Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı
Adak Yerleri, Sivas, 1996, 228 sayfa

Yrd. Doç.Dr. Ayşe YÜCEL

G.Ü.G.E.F. Türk Dili ve Ed. Böl. Öğretim Üyesi

Çeşitli inanç, ayrılık, farklılık, noktaları ol-
makla beraber bazen din yanında, dinle
beraber veya dinle karmaşık bir durumda
beliren adak⁽¹⁾ halk arasında niyet, murat, dilek,
istek ve hâcetle aynı anlamda kullanılmaktadır.
Adak yerleri olarak genellikle yatırlar, evliyâlar,
dedeler, İslâmiyet için fetihler yapan gâzi ve şehit-
lerin ziyaretgâh olarak kabul edildiği bilinmekte-
dir. Ancak bu fazilet ve keramet sahibi şahsiyetle-
rin yanı sıra ağaç, taş, kaya, su... gibi nesnelere
de çeşitli sebeplerden dolayı kutsal kabul edildiği
ve adaklar sunulduğuna rastlanmaktadır.

Dünya milletlerinin hemen hepsinde fal, ga-
ipten haber vermekle ilgili inançlar, bazı cisimleri
kutlu tanıma ve bağlılıkla ilgili inançlar görülmek-
tedir. Bunlara bağlı olarak da uğurlu - uğursuz sayı
ve günler, mumlarla, saçlarla, hayaletlerle, üfürük-
çülük vb. şeylerle ilgili birçok inançlar gündelik
hayat içine girmiştir.⁽²⁾

Yaygın bir tesir sahası olan, birçok topluluk-
larda görülen, dinî pratiklerle kaynaşan adak an-
layışının kaynağı eski Türk inançlarına kadar uzan-
maktadır. Şamanların idare ettiği âyinlerde Türk-
lerin mezar veya ağaçlara bezler bağladıkları, or-
man, dağ, su ruhlarına kurban adadıkları bilinmek-
tedir. Müslüman Türklerde ise, bu kültlerin yerini
veliler almıştır.

"İnsanlar arasında dinler kadar eski bir âdet"
olduğu ifade edilen adak yatır, evliya türbeleri, taş,
ağaç, su, mağara vb. yerlere isteklerin kabul ol-
ması için yapılan ziyaretler ve vaatleri ihtiva eder.
Fertlere ait adakların yanı sıra milletçe, topluluk-
lar tarafından yapılan adaklara da rastlanmaktadır.
Bunların başlıca sebepleri salgın hastalıklar, do-
ğal âfetlerden korunmadır.

İslâmiyetle, eski inanç pratiklerinin zaman
içinde kaynaşması, ihtiyaçların gerçekleşmesi im-
kansızlığı neticesinde farklı şekiller göstermiştir.
İnsanlar kendinden güçlü, isteklerine cevap vere-
cek şahıs (sağ - ölü) veya nesnelere yönelerek adak-
lar sunmuşlardır. Muhtelif şekillerde tezahür eden
bu pratikler, İslâmî bilginin noksanlığı ile ilgili
olduğu gibi geleneklerle de bağlantılı olabilmek-

tedir. Kişi niyetinin karşılığını mübarek bildiği şahsa (türbe) ya da kutsallığına inanılan nesnelere (taş, su, ağaç...) sunduğu armağanlarla ödemeye çalışır. Adağını yerine getiremediği zaman kendini borçlu hisseder, bir daha niyetlenemeyecek kadar suçluluk duyar.

İnsan birçok yönüyle muhtelif ilimlere malzeme olmuştur. Sosyoloji, dinler tarihi, din psikolojisi, halk bilimi açısından dikkate değer olan "adak" ve "adak yerleri" hakkında yapılan çalışmalardan biri de, Kutlu Özen tarafından hazırlanmıştır. Sivas ve Divriği yöresindeki adak yerlerinin ele alındığı çalışma, adak yerleri ve bunlara bağlı olarak tezahür eden inanç ve pratiklerden oluşmaktadır. Çalışma "Giriş" ve "Üç Bölüm" den müteşekkildir. Araştırmacı "Giriş" bahsinde, "Eski Türk İnançlarına Genel Bir Bakış" başlığı altında konu ile ilgili kaynaklardan hareketle yer - su (dağ kültü, taş / kaya kültü, ağaç / orman kültü), atalar kültü, Gök Tanrı inancı ve şamanlık hakkında kısa bilgiler verilmiştir. "Adak ve Adak Yerleri Hakkında Genel Bilgi" başlığı altında adak, adak yeri ve fonksiyon yönünden adak yerlerinden bahsedilerek zaman zaman okuyucuya uyarıcı bilgiler (kitabımızı okuyanlar adak yerlerindeki bazı uygulamaları yanlış yorumlayabilirler... s. 23) verilmiştir.

"Birinci Bölüm" Türk İnanç Sistemi Açısından Sivas ve Divriği'ndeki Adak Yerleri ana başlığı altında, yer - su kültürüne bağlı olan adak yerlerinden dağ, taş, kaya, ağaç ve su kültürüyle, ilgili inançlar ve uygulamalardan bahsedilmiştir. Evliya kültü ile bunların adak yeri olarak kullanılan türbe ve çevrelerinde oluşan uygulamalar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca mezar veya türbe olduğu kesin olmayan ancak bir ulu yadır gibi telâkki edilip kutsal sayılan düşekler hakkında da bilgiler verilerek bunların civarındaki uygulamalardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın "İkinci Bölüm" ü Sivas Yöresindeki Adak Yerleri başlığı altında Sivas il merkezi ve Merkez ilçeye bağlı adak yerleri hakkında bilgiler verilerek ziyaret yerleri tanıtılmıştır. Bu böl-

lümün sonunda bir de "Bibliyografya" yer almaktadır.

"Üçüncü Bölüm" Divriği Yöresi ana başlığını taşımaktadır. Alt başlıklarla yörenin tarihi ve coğrafi durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Eski bir yerleşim merkezi olan Divriği'deki mahalleler XVI. yy'dan başlamak suretiyle sıralanarak buradaki adak yerleri ve yapılan pratiklerden bahsedilerek bazı adak yerleri ile ilgili söylenen menkıbe, kıssa ve efsaneler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca Divriği İlçe Merkezine bağlı köylerde bulunan adak yerlerinin listesi çıkarılarak buralarda yapılan uygulamalardan bahsedilmiştir. Yadır, türbe ve muhtelif ziyaret yerleriyle ilgili menkıbe, rivâyet ve yaşandığı kabul edilen olaylar anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca Arıkbaşı, Gedikbaşı, Mursal ve Sincan bucaklarına bağlı köyler hakkında bilgiler verilerek o bölgelerdeki adak yerleri tanıtılmış ve yapılan uygulamalardan bahsedilmiştir.

Araştırmacı, çalışmanın esasını oluşturan üç bölümün sonuna kelime - deyim ve terimlerin yer aldığı kısa bir "Sözlük" eklemiştir. Faydalanılan eserlerin "Bibliyografya"sı ve takiben etüdde verilen adak yerlerinin "İndeks"i verilmiştir. Çalışmanın sonunda Sivas ve Divriği yöresinde bulunan bazı yadır, düşek ve adak yerlerinin fotoğrafları yer almaktadır.

Sivas ve Divriği yöresinde yıllardır uygulanan ve günümüzde de rastlanılan adakla ilgili inanç ve uygulamaların teferruatlı olarak verildiği çalışma için Kutlu Özen'e teşekkür ederiz. Bu kabil çalışmaların muhtelif şehirlerin de gözden geçirilmesi sonucu inançların kaynağı, mahiyeti, psikolojik yönü... vb'nin açıklığa kavuşmasına ışık tutaacağı kanaatindeyiz.

NOTLAR

¹ Dr. Hikmet TANYU, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, 1967, s. 1

² Dr. Hikmet TANYU, *a.g.e.*, s. 40.

Makedonya'dan Bir Dost Ses

Dr. Ömer TURAN

1980'li yılların sonunda-Doğu blokunun yıkılıp dağılması ile birlikte gözlerimize ve gönüllerimize çekilmek istenen perdelerin de birer birer indiğini gördük. Bu meyanda eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nin parçalanması neticesinde, 8 Eylül 1991 tarihinde Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Meğer bu Makedonya'da yaşayan toplam nüfusun en az yarısı daha 80 yıl öncesine kadar Osmanlı vilayet salnamelerinden tek kelime ile İslâm hanesinde gösterilen insanlardan teşekkül ediyormuş! Bunların da 100.000'den fazlası ise, Türkçe konuşan Anadolu kökenli Türklermiş!

Makedonya Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı aziz dost Erdoğan Saraç'm gülerak-üzülerek ifade ettiği gibi Türkiye'ye geldiklerinde bir takım insanlarımız kendilerine "Türkçeyi ne zaman öğrendiniz" diye sorsalar da, onlar Türklüklerinden vazgeçmemişler! 1946'dan beri haftada üç gün çıkan Birlik gazetesini, uzun yıllardır yayın hayatını sürdüren edebî ağırlıklı üç aylık Sesler dergisini, 1986'da iki ayda bir yayınlanmaya başlayan dinî-millî konularda yazılara yer veren Hilal dergisini, yine yıllardır düzenli olarak neşriyatını sürdüren çocuklara yönelik Tomurcuk dergisini ve yeni çıkmaya başlayan Vardar dergisini çıkarıyorlarmış! Şimdilik ders kitaplarının dışında Türkçe şiir kitapları ve edebî eserler basmışlar! Yusuf Hamza, Hamdi Hasan, Mehmed İbrahimgil, Fadıl Hoca, Arif Ago, Avni Engüllü, Suat Engüllü, Fahri Kaya gibi eserler vermiş ilim adamları yetiştirmişler!

Makedonya Türkleri arasından yetişen ilim adamlarından biri olan Yusuf Hamza Üsküp'te Pedagoji Akademisi'nde profesör. Doğduğu Raptıştah köyünde ilkokul öğretmenliği yaparak başladığı eğitimcilik mesleğini Üsküp "Tefeyyüz" Türk Okulunda müdürlük, liselerde Türk Dili ve Edebi-

yatı hocalığı yaparak sürdüren Hamza, daha sonra Üsküp ve Priştine üniversitelerinde öğretim üyeliği yapmış. Yüzlerce Türk çocuğunu-gencini yetiştirmiş. Türk dili ve Türk tarihi ile ilgili pek çok çalışmaya imza atmış. "Tarih Boyunca Makedonya'da Türk varlığı" ve "Osmanlı İmparatorluğu'nda Makedonya ve Azınlıklar Meselesi" konularında araştırmaları ilk akla gelenler. Kendisi aynı zamanda Makenodya'daki Türk topluluğunun ileri gelenlerinden.

Değerli hocamızın en son olarak "Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in İlanı" isimli kitabı, 1995 yılında Üsküp'te Makedonca ve Türkçe olarak basıldı. Eser Makedonya Türklerinin Türkçe olarak son 50 yılda bu coğrafyada yayınladıkları ilmi eserlerin ilki değilse ilklerinden biri. Eserin hazırlanmasında eski Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı Diploması Arşivi, Sırbistan Arşivi, Fransa Savunma Bakanlığı Arşivi, Makedonya Tarih Enstitüsü ve Osmanlı arşivlerinden çalışılmış. Ayrıca yayınlanmış Türk, Avusturya, Fransız, Rus, Bulgar, Sırp ve Makedon belgelerinden de istifade edilmiş. Başta İttihat ve Terakki ileri gelenleri olmak üzere konu ve dönem ile ilgili Türkçe ve Makedonca hatırat işlenmiş. Başlıca İstanbul ve Üsküp'te çıkmış dönemin Türkçe ve Makedonca gazete ve dergileri görülmüş. Zengin bir bibliyografya kullanılmış.

Eser esasen yazarın doktora tezinin -tahmini-mizce- ilavelerle ortaya çıkan son şekli. Türkçe bir giriş ve teşekkürden sonra esas başlığın muhteviyatı Makedonca olarak kaleme alınmış. Bunu İngilizce bir özet takib ediyor. Daha sonra Balkan Savaşları ve Makedonya Türkleri ara başlığı ile bir Türkçe bölüm konmuş. Türkçe bir özet kitabın en son kısmını oluşturuyor. Ekler kısmında önemli belgelerin örnekleri ile fotoğraflar yer alıyor. Bunların arasında 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başların-

da Genç Türklerin yayınladıkları önemli gazetele-
rin listesi, isimleri, çıktıkları şehirler, yayın yılları
ve dilleri olarak verilmiş. Son olarak kitaba çok
kullanışlı Makedonca, Türkçe ve İngilizce bir in-
deks konulmuş.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in
İlânı isimli eserin muhtevası, bu başlığın sınırları-
nı zorluyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20.
yüzyılda ekonomik, sosyal ve siyasî durumu, İtti-
hat ve Terakki Partisi'nin kurulması, siyasî prog-
ram ve faaliyetleri, partinin 1902-1912 yılları ara-
sında toplanan kongreleri ve II. Meşrutiyet'in ila-
nında oynadığı rol, 1889-1912 yılları arasında
Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İttihat ve Terak-
ki'nin genel politikası, dönemin bir diğer partisi
Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'-
nin siyasî maksat ve programının yanısıra II. Meş-
rutiyet'in ilânından sonra kurulan partiler, dernek-
ler, klüpler, 1908 ve 1912 parlamento seçimleri,
31 Mart olayı ve bunun bastırılmasında Hareket
Ordusu'nun rolü, 1909 Anayasa düzlemleri, Mus-
tafa Kemal'in Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet
Cemiyeti ve bu cemiyetin Selanik Osmanlı Cemi-
yeti ile birleşmesi, Mustafa Kemal'in Osmanlı İm-
paratorluğu'nun tasfiyesi ve Türk milletinin kur-
uluşu gibi konularda İttihat ve Terakki liderleri
ile fikir ayrılığına düşmesi, ayrıca yüzlerce yıl üze-
rinde yaşadıkları topraklardan kovulup Anadolu'-
ya sığınmak zorunda bırakılan Rumeli muhacirle-
ri, Makedonya meselesi, Balkan Savaşları, bu sa-
vaşlarda Türklere yapılan mezalim ve o dönemde
milletin kurtuluşu için ileri sürülen Osmanlıcılık,
Batıcılık ve Türkçülük gibi fikir akımları kitapta
ele alınıyor.

Yazarımızın hem tarihçi, hem de edebiyatçı
olmasının getirdiği bir avantajla ele aldığı II. Meş-

rutiyet hareketinin Türk Edebiyatındaki yeri kıs-
mı, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin
Yurdakul, Mehmet Âkif Ersoy, Halit Ziya Uşaklı-
gil, Halide Edip Adıvar, Tevfik Fikret ve Ahmet
Hikmet Müftüoğlu gibi Türk şair ve yazarlarının
eserlerinden örneklerle ilginç bir bölüm oluşturu-
muş.

Bu kadar zengin bir malzeme ile bu kadar
giriift ve geniş konuları ele almanın kaçınılmaz
mahzurlarını bu eserde de görerek, keşke konu-
nun sınırlandırılmasında daha disiplinli davra-
nılabileseydi diye düşünüyorum. Yine "Türk or-
dusu, Birinci Balkan Savaşı'na yüksek moralle
giriyordu. Çünkü, yaklaşık 2200 yıl savaş kay-
betmemişti." (s.445) gibi ifadeler araştırmacı-
nın bulunduğu çevrenin, Makedonya Türklüğü-
nün hissiyatını, tarihimize yansıtmakla birlikte,
aynı zamanda çok ciddi bir emek ve çalışma
mahsulü olan eser için önemli bir handikap teş-
kil ediyor. Ancak eser nasıl daha mükemmel bir
hâle getirilebilir babında serdettiğimiz bu fikir-
ler, maksadını aşan bir anlaşılmaya meydan ver-
memeli. Ehli gayet iyi bilir ki, Makedonya ori-
jinli diyebileceğimiz Jön Türkler ve II. Meşruti-
yet'in ilânı gibi bir konunun ilk defa olarak Ma-
keden ve Slav kökenli Balkan milletlerinin ar-
şivlerinden istifade ederek hazırlanması bile tek
başına eserin ehemmiyetini ortaya koymaya ye-
ter artar.

Değerli Yusuf Hamza'yı bu kıymetli çalışma-
sından dolayı tebrik ederken, tamamı XII + 642
sahife olan eserin yukarıda işaret edilen noktalar-
dan yeniden gözden geçirilip gerek konu ve gerek
hacim itibarıyla sınırlandırılarak, bu sefer tamamı
Türkçe olarak ve inşallah Türkiye'de basılmasını
temenni ediyoruz.

Ders Kitapları Üzerine Birkaç Söz

Eğitim çalışmalarının genel maksadı yetiştirmekte olan kuşakların topluma sağlıklı ve verimli bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olmaktır. Bu amacın gerçekleşebilmesi için de bazı eğitim araç ve gereçlerinde ders kitabının ayrı bir yeri vardır. "Kitap, yazılı ve basılı gereçler grubunda yer alan ve öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden çalışma gereçlerinden biridir. Gerek öğrenci çalışma gereçleri arasında gerekse öğretme-öğrenme süreçlerinde kullanılan öğretim gereçleri arasında kitap temel bir araç olarak özel bir önem taşımaktadır"⁽¹⁾.

Eğitim faaliyetlerinde nesiller boyunca kitabın yerini hiçbir ders araç, gereci tutamamıştır. Kitaplar eğitim programlarında yer alan ünite ve konularla ilgili bütünlük arzeden bilgileri öğrencilerin hizmetine sunması, onlara tekrar, pekiştirme, sınava hazırlanma ve kendi seviyesine uygun olarak çalışma imkânı sağlaması sebebiyle kullanışlı ve ekonomik bir araç durumundadırlar. Bu sebeptendir ki ders kitabı Türkiye'de eğitim öğretim faaliyetlerinin her kademesinde en çok başvuru kaynak durumundadır. Okuma alışkanlığının okul sıralarında zorla okutulan birkaç kitapla sınırlı olduğu bir memlekette ders kitabı bu açığı kapatmak için "az zamanda çok iş yapmak" gibi ağır bir görevi de yüklenir.

Her devlet, yetiştirdiği insanların kendi düzenine bağlı, kurum ve kuruluşlarını geliştirip yükseltecek nitelikte olmasını ister. Nitekim 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde "Türk Millî Eğitimi'nin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini Atatürk inkılâp ve ilkelere ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk millî yetçiliğine bağlı, Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline

Mehmet KILIÇ

Bilim Uzmanı

getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek(tir)"⁽²⁾ denilerek bu husus teyid edilmektedir. Yine aynı kanunun 52. maddesinde "eğitim araç ve gereçleri, eğitim kurumlarında kullanılacak ders kitapları ile öğretmen ve öğrencilere kaynak ve yardımcı olacak basılı eğitim malzemesini, Millî Eğitim'in genel amaçlarını gerçekleştirmesine yararlı olacak diğer eserler ve eğitim araç ve gereçlerini kapsar" denildikten sonra 53. maddede "MEB kendisine bağlı eğitim kurumlarının eğitim araç ve gereçlerini, gelişen eğitim teknolojisine, program ve metotlarına uygun olarak sağlamak, geliştirmek, yenileştirmek, standartlaştırmak, kullanılma süresini, telif haklarını ve ders kitabı fiyatlarını tespit etmek, paralı ve parasız olarak ilgililerin yararlanmasına sunmakla görevlidir" şeklinde ifade edilmektedir.

MEB Ders Kitapları Yönetmeliği orta dereceli okullarda okutulacak ders kitapları ile ilgili esasları belirtmiştir. Değişik tarihlerde güncellenilerek yeniden yayımlanan Ders Kitapları Yönetmeliği'nin⁽³⁾ amacı "... örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak ders kitabı, temel ders kitabı ise, iş ve işlem yapıları ile öğretmen kılavuz kitaplarının Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak hazırlanmasıyla ilgili esasları düzenlemektir." Bu yönetmeliğin 5. maddesi de ders kitaplarının hazırlanmasında uyulması gereken ilkeleri ihtiva etmektedir. Buna göre:

a) Kitaplar ders programlarına uygun olarak hazırlanır. Bunun için:

1. Konular, mümkün olduğu ölçüde günlük hayatla bağlantılı olarak ilmi, tabii, sosyal, estetik ve ekonomik boyutları içinde ele alınır. Öğrencilerin, sınıf seviyelerine göre ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara günlük hayatlarında uygulama imkânları sağlayan canlı konular ve üniteler hâlinde işlenir.

2. Her konu (ünite), bilimsel metodun gerektirdiği problemleri belirtme, problem etrafında araştırma, inceleme ve gözlem yolu ile sıralama,

gerekli deneyleri yapma, bu deneylerden sonuç çıkarma ve bu sonuçları kontrol ederek genel fikre varma şeklinde sıralanan bilimsel düşünme metodunu kuvvetlendirecek şekilde işlenir.

3. Kitaplarda, öğrencilerin gelişim basamakları dikkate alınarak yaş ve olgunluk seviyelerine uygun dil ve ifade kullanılır.

4. Kazandırılacak bilgiler gerek bilimsel yönünden, gerek açıklamalar bakımından doğru olur.

b) Kitaplarda, konular sistemli bir şekilde işlenir. Bunun için:

1. Dersin özelliğine göre bölümler veya ünitelerde konular arasında, hacim bakımından, makul ve programa uygun bir denge kurulur. Kitapların forma sayısı, dersin özelliğine ve sınıf seviyesine göre ayarlanır.

2. Konuların tertip ve düzeninde öğrencilerin ilgi yetenek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulur.

3. Basitten karmaşığa ve yakından uzağa ilkesine uyulur.

4. Kazandırılacak esas bilgiler, mümkün olduğu kadar sınıf seviyesine göre kurallardan ve örneklerden hareket edilerek verilir. Temel bilgileri kazandırmak için açıklamalara gerek duyulursa, bu bilgilerin açılanmasına yetecek kadar ayrıntılara yer verilir. Gereksiz bilgilerden kaçınılır.

5. İşlenen konuların, aynı sınıfta okutulan diğer derslerle münasebeti göz önünde bulundurulur. Önceki sınıfların konularıyla bilgi, kavram, ilke ve beceri bakımından bağlantı kurulur. Bunların tamamlanmasına çalışılır. Ayrıca sonraki sınıflara hazırlayıcı özellikler bulunur.

6. Konularla ilgili hazırlık çalışmaları, gözlem, deney, araştırma ve ödevler arasında ilişki ve uygunluk sağlanır.

7. Metinlerde doğru, açık, anlaşılır bir dil ve ifade kullanılır. Cümlelerdeki kelime sayısı, sınıf seviyesi dikkate alınarak belirtilir.

c) Kitaplarda, konular, öğretime yardımcı unsurlarla beslenerek daha anlaşılır hâle getirilir. Bunun için:

1. Kitaplarda, öğrencileri çalışmaya, araştırmaya, gözlem ve deney yapmaya ve düşünmeye özendirici hazırlık soruları, araştırmalar, deneyler ve işlemler yer alır. Ayrıca her bölüm veya ünite sonunda, dersin özelliğine göre değişik ölçme araçlarının kullanıldığı değerlendirme sorularına yer verilir.

2. Kitaplarda, konuları açıklayıcı resim, tablo, grafik, şema, plân, harita ve benzeri unsurlar bulunur. Bunlar, metinlerin kolay kavranmasını sağlayacak biçimde uygun yerlere konulur ve gerekli açıklamalar yapılır. Kitaplarda öğrencilerin millî duygularını besleyici ve ilgili ders konularını sevdirecek okuma parçalarına yer verilir.

3. Her kitabın başında "içindekiler" sonunda ise, açıklaması gerekli kelime ve terimleri belirten alfabetik bir sözlük (lûgatçe) ile sınıf seviyesine uygun olan ve yararlanılan eserleri gösteren bir "kaynakça" kısmı bulunur.

4. Aynen yazılması gereken yabancı kelimelerin yanlarında ve parantez içinde Türkçe okunuşları gösterilir.

d) Kitaplar, estetik akımdan yeterli ve göz sağlığına uygun olur. Bunun için:

1. Kitaplar, mümkün olduğu kadar kaliteli kâğıda basılır.

2. Dizgide, aşağıda belirtilen punto büyüklüklerine uyulur:

6-7 yaş için	24 punto
7-8 yaş için	18 punto
8-9 yaş için	12 punto
10-11 yaş için	11 punto
12 yaş ve yukarısı için	10 punto

3. Resim, grafik, şema, plân, harita ve benzeri unsurların oluşturulmasında görünümün yanı sıra eğitici ve öğretici vasfına da önem verilir. Baskıların açık ve anlaşılır olması gerekir.

4. Kullanılabilir ve korunabilir nitelikte hazırlanır.

MEB Ders Kitapları Yönetmeliği'nin 3. bölümünde kitapların üretilmesi ve hizmete sunulması ile alakalı hususlar açıklanmıştır. Üç farklı yöntemle (yarışma, sipariş, satın alma) temin edi-

len kitaplar incelenerek Bakanlıkça uygun görülenlerin okullarda okutulmasına karar veriliyor. Burada şu hususu hemen belirtmekte fayda var. Orta dereceli okullarımızda okutulan ders kitaplarını incelediğimiz zaman pek çoğunun muhteva, anlatım, dil, dizgi, punto büyüklüğü vs. gibi açılardan MEB Ders Kitapları Yönetmeliği'nde belirtilen hususlara uyulmadığını görüyoruz.⁽⁴⁾ Bu problemin en önemli sebebi devletin ders kitaplarının hazırlanması, bastırılması, satışı gibi hususlarda hâlâ merkez olarak yer almasıdır. "Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan ders kitaplarından başka hiç bir eser ders kitabı olarak öğrencilere aldırılamaz. Ders kitabı bulunmaması hâlinde Bakanlıkça tavsiye edilen kitaplardan hangilerinin ders kitabı yerine okutulacağı hususu, Kurul tarafından kararlaştırılır ve Tebliğler Dergisi'nde ilgililere duyurulur"⁽⁵⁾ hükmünün temelinde millî değerlerden uzak, vatan, millet sevgisini benliğinde hissetmeyen yıkıcı ve bölücü kişi ve zihniyetleri okullara ders kitapları vasıtasıyla sokmamak düşüncesi vardır. Bu haklı endişeye katılmamak mümkün değildir. Zaten bugün çektiğimiz pek çok sıkıntı geçmiş yıllarda öğretmenlere verilen insiyatifin kötü amaçlarla kullanılması neticesinde ortaya çıkmıştır. Meselâ 1957 yılında yayımlanan Türk Dili ve Edebiyatı Müfredat Programı'nda⁽⁶⁾ yer alan "öğretmenin programı yer yer serbestçe tamamlamasına imkân bırakmak" hükmü kötü niyetli kişilerin elinde tehlikeli bir silah olarak yer almış, Türk çocukları milletimiz, devletimiz için mücadele etmiş, ömrünü devlete hizmete adanmış Türk büyüklerinin, devlet adamlarının, komutanların fikir ve sanat erbâbının duvarlardaki tablolarından bile rahatsız olur hâle getirilmek istenmiştir.

Yaşanan acı hadiseler bu hususta daha dikkatli olunmasını gerekli kılmaktadır.

Devletin öğretmenine güvenmemesi olarak değerlendirilmemesi gereken bu durumu geçmişte yaşanan acı olaylardan, bazı öğretmenleri kullanarak masum öğrencileri devleti yıkmaya yönelik çabalarında kullanılacak birer maşa hâline getirme girişimlerinden sonra "sütten ağzı yanan yo-

ğurdu üfleyerek yermiş" şeklinde değerlendirmek gerekir. "Güven kontrole mâni değildir" ilkesinden hareketle MEB her dersin çerçeve programını çizmeli ve bu çerçeve içinde öğretmeni insiyatif sahibi yaparak bunun nasıl kullanıldığını da mutlak kontrol etmelidir.

Yukarıda belirttiğimiz "Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmayan kitaplar ders kitabı olamaz" şeklindeki hüküm zararlı düşünce ve fikirleri kontrol etme açısından önemli bir görev taşımaktadır. Ancak bu kararlar Talim Terbiye Kurulu büyük bir bürokratik yükün de altına sokulmuştur. Bu kurum ders kitabı kontrol etmekten başka bir iş yapamaz hâle gelmiş, aslî görevi olan program geliştirme, müfredat programları yapma ve Türkiye'yi 2000'li yıllara taşıyacak eğitim programları hazırlama görevini ihmal etmiştir.

Orta öğretim kurumlarındaki ders kitabı problemi Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliği'nin uygulanmaya başlamasıyla daha da belirginleşmiştir. Öğretmen, sınıf, kitap ihtiyacının tam olarak karşılanmadan bu sisteme geçilmesi uygulamada pek çok aksaklığı da beraberinde getirmiştir. Bu sisteme göre ihtiyaç duyulan pek çok kitap hazır olmadığı için bu ihtiyaç ticarî amaçlarla alelacele hazırlanmış kitaplarla giderilmeye çalışılmıştır. Sonuçta işlemeyen bu sistem kaldırılmak zorunda kalmıştır.

Devletin ders kitaplarının basımı, yayımı gibi önemli ve ağır bir işi teknik imkanlarının ve maddî kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle yürütmesi mümkün görünmemektedir. Özel sektörün çok daha kaliteli kitapları, biraz pahalı da olsa hazırlayarak öğrenciye sunabildiğini görüyoruz. Millî eğitim ve kültür meselelerinde devlet "kâr etme" prensibini gözönünde tutmamalıdır. Ancak ders kitaplarındaki sübvansiyonun da amacına ulaşmadığını düşünüyoruz. Ders kitaplarının basımı, dağıtımı, satışı için harcanan paranın eğitim, öğretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere okul, spor salonu, teknik malzeme alımı v.s. gibi alanlara harcanması daha faydalı olacaktır. Ders kitabının temini hususunda öğrenci ve veliler tamamen özel yayın evle-

rinin insafına terk edilmemeli, Talim Terbiye Kurulu her ders için hazırladığı müfredat programını kamuoyuna duyurmalıdır. Bu program çerçeve olmak üzere kitap yazarı metodunu kendisi belirlemek şartıyla istediği şekilde kitabını yazabilmelidir. Rekabet ortamının geliştirilmesi daha kaliteli ve ucuz kitapların öğrenciye ulaşmasını sağlayacaktır. MEB Ders Kitapları Yönetmeliği'nde yer alan "Özel kesimce yayımlanan kitapların satışlarında uygulanacak birim fiyatları bir komisyonca belirlenir... Kitaplara, komisyonca uygun görülen forma birim fiyatlarının üstünde fiyat verilemez. Komisyonun belirleyeceği fiyatlar Bakanlık makamınca onaylandıktan sonra yürürlüğe girer" hükmü de bürokratik işlerin uzamasına sebep olacak ve fiyat kargaşasını önleyemeyecektir. Talim Terbiye Kurulu'nun kitabın basımında kullanılan malzemenin cinsi, baskı tekniği, forma sayısı v.s. maliyeti doğrudan etkileyen unsurları göz önünde tutarak altı ayda bir fiyat listesi yayımlaması ve Tebliğler Dergisi ile bunun bütün okullara duyurması fiyatlardaki karmaşayı önleyecektir. Her öğretmen kendi okuttuğu kitabın fiyatını bileceği için öğrenciyi de bu yönde bilgilendirecektir. Dolayısıyla öğretmen, veli dayanışması bir otokontrolü de beraberinde getirecektir.

Sonuç olarak MEB gerek millî eğitimimiz, gerekse memleketimiz için hayati bir problem teşkil eden ders kitabı sorununa en kısa zamanda bir çözüm bulmak zorundadır. Bu problemin halli için:

1. Talim Terbiye Kurulu'nun yeniden düzenlenmesi ve orada görevlendirilecek personelin görevin niteliğine uygun eğitim ve tecrübeye sahip araştırmacı, proje üretebilecek kişilerden seçilmesi gereklidir.

2. Talim Terbiye Kurulu ders kitabı hususunda taraf olmaktan vazgeçerek, aldığı kararlarla bu sektörü yönlendiren, kontrol eden, caydırıcı gücü yüksek bir üst kurum niteliğine kavuşturulmalıdır.

3. Günün ihtiyaçlarına ve ileride ortaya çıkacak ihtiyaçlara cevap verecek eğitim öğretim plânları hazırlamalı, projeler üretmeli ve eğitimin en

üst seviyeye ulaşması için program geliştirme çalışmalarını artırarak sürdürmelidir.

4. Her ders için ifrat ve tefrite kaçmayacak muhteva ile müfredat programları hazırlamalı, bu programı esas alan kaliteli, amaca uygun kitapların yazılması için rekabet ortamı yaratılmalıdır.

5. Öğretmenlerin müfredat programına uygun kitaplardan istediklerini seçmeleri sağlanmalıdır. Müfredat programına uygun olmayan kitapların okullarda kesinlikle okutulamayacağı dolayısıyla bu kitabı basan kitabevinin zarar edeceği, okutan öğretmenin de suç işlemiş olacağı sık sık vurgulanmalıdır.

6. Eğitim öğretim faaliyetleri ve müfredat programı ile ilgili olarak alınan her karar, yapılan her düzenleme gerekçeleri ile kamuoyuna ve öğretmenlere mutlaka duyurulmalıdır. Bu uygulama pek çok sakıncayı ortadan kaldıracaktır.

7. Ders kitapları ile ilgili olarak alınacak bütün kararlardan önce bu konu ile alakalı bütün tarafların (yazar, yayıncı, öğretmen, öğrenci, veli) fikirleri alınmalıdır. Özellikle öğretmen ve veliler bu konuda aktif hale getirilerek Talim Terbiye ile işbirliği yapmaya teşvik edilmelidir.

8. Çıkarılacak Telif Hakları Kanunu ile yazarların mağduriyeti önlenmeli ve daha kaliteli kitaplar yazmaları teşvik edilmelidir.

9. Ders kitaplarının fiyatları altı ayda bir maliyeti etkileyen bütün unsurlar gözönünde tutularak tesbit edilmeli ve başta öğretmen ve veliler olmak üzere kamuoyuna duyurulmalıdır.

10. Ders kitapları ile alakalı olarak orta öğretim kurumlarından düzenli raporlar alınmalı, bu

raporlar üniversitelerde görevli konunun uzmanı akademisyenlerin de yer alacağı bir komisyon tarafından değerlendirilerek uygulamada doğan aksaklıklar giderilmeye çalışılmalıdır.

11. Sık sık müfredat programları değiştirilmemelidir. Uzun araştırma ve çalışmalar sonucu hazırlanan programların uygulandıkça ortaya çıkan aksak yönleri küçük değişikliklerle düzenlenmelidir.

12. Ders kitaplarının yazımında dil ve imlâ birliği sağlanmalıdır.

Ders kitapları ile ilgili problemlerin acilen ele alınarak çözülmesi gerekmektedir. MEB yetkililerinin yazar ve yayıncılarla bu konuyu sürekli ele alarak olumlu yönde gelişmelere katkı sağlamaları eğitimimizin nitelik ve nicelik olarak gelişmesi açısından çok önemlidir. Ders kitapları ile ilgili problemlerin çözümü mevcut pek çok problemin de çözümüne katkıda bulunacaktır.

DİPNOTLAR

- 1 Doç. Dr. Cevat Alkan, *Eğitim Ortamları*, Ankara, 1979, s. 244.
- 2 TC. Kanunları-1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu , C. 8, s. 8598-8599.
- 3 Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği, Resmi Gazete, 29 Mayıs 1995, Sayı: 22297
- 4 Ders kitaplarında bulunan hatalarla ilgili olarak Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe'nin Eğitimi Öğretimi Ana Bilim Dalı'nda yapılan çeşitli tezlere bakılabilir.
- 5 Resmi Gazete, MEB Ders Kitapları Yönetmeliği
- 6 7.10.1957 tarih ve 976 sayılı Tebliğler Dergisi.

"Prens İle Çoban"

Ünver ORAL,
Prens İle Çoban, Kültür Bakanlığı
Yayımları, Çocuk - Tiyatro
Dizisi: 137-85
Gezerler Matbaacılık, Ankara, 1993,
48 Sayfa.

Ülkemizde çocuk edebiyatına verilen önem, gün geçtikçe artmakta ve bu maksatla birçok eser yazılıp yayımlanmaktadır. Çocuk dünyasına uygun olarak yazılan bu tür eserlerin çoğunda çocukları eğitmek, onların hayâl ve his dünyalarını zenginleştirmek temel amaç olmuştur. Bu amacı gerçekleştiren eserler, resmî kurumların desteğini görek basılı hâle gelmiş ve muhatabına sunulmuştur. Bu eserlerden biri de, Ünver Oral'ın kaleme aldığı Prens ile Çoban adlı tek perdelik oyundur.

Kâğıt, Baskı ve Tertip Kalitesi:

Kitap 75 gramlık birinci hamur kâğıda basılmıştır. Kitabın kapağı Amerikan bristol kâğıttır. Kapak üzerinde renkli çizgi resim, tiyatro serisinden olduğunu belirleyen bir simge, kitabın ve yazarın adı ile yayın evi adı ve simgesi vardır.

Kitapta vasat bir baskı kullanıldığı ilk bakışta dikkati çekmektedir.

Kitap, iplik dikişli ve tek cilt hâlinde, kapak yapıştırma yoluyla ciltlenmiştir.

Muhtevanın Resimle Desteklenmesi:

Kitabın kapağında bulunan resim muhtevaya çok uygun olmamakla birlikte anlatılan konuyu desteklemektedir.

Kitapta başka resim kullanılmamıştır.

Kitabın Ebatları ve Dizgisi:

Kitabın ebadı, 13.5 x 19.5 cm'dir. Yazıların satır uzunluğu 10 cm'dir. Harfler; Times Fontta 9 puntoludur. Dizgi hataları oldukça fazladır.

Dil ve Anlatım Özellikleri:

Oyunda kullanılan dili sade ve anlaşılır olup, 7 - 12 yaş grubu çocukların dil gelişimlerine uygun bir üslup kullanılmıştır.

"Oyun" türünde kaleme alındığı için cümlelerin çoğu kısa konuşma cümleleridir. Kitapta batı dillerinden Türkçemize giren lazer, elektronik, kauçuk gibi birçok kelime yer almaktadır.

Sentaks yönünden hata bulunmamaktadır.

Mesiha TOSUN

Bilim Uzmanı

İmlâ ve noktalama bakımından oldukça fazla hata vardır: 1. sayfada "(Perde Yarım Açılırken...)" ibaresinde gereksiz büyük harf kullanılmış, yine aynı sayfada ve kitabın çoğu sayfalarında "dönüş - dururmuş" gibi zarf fiiller ile çekimli fiiller arasına kısa çizgi işareti konulmuş, 2. sayfada; "göz-yaşlarını" kelimesi birleşik yazılmış, "hali" kelimesine ise düzeltme işareti (^) konulmamıştır.

Kitabın genelinde "bugün", "farkettirmek", "gökyüzü", "akarsular", "herşey", "terkedip", "yoketmek", "dansetmek", "yirmiüçüncü", "göktaş" kelimeleri ayrı yazılması gerekirken birleşik yazılarak imlâ hatası yapılmıştır.

"Haline", "ilaç", "selam", "lamba", "plastik", "tabii", "layık", "suni" kelimeleri ise, düzeltme işareti kullanılmadan yazılmış, ayrıca gereksiz düzeltme işareti kullanımı da görüldüğü için -rüyâ kelimesinde olduğu gibi- imlâda bir tezat söz konusudur denilebilir.

Ayrıca 43. sayfada "şey, ağzımdan kaçtı güzelim! artık idam yok..." cümlelerinde ünlem işaretinden sonra küçük harfle başlanarak noktalama hatası da yapılmıştır.

"Sakal - bıyık", "arayan - soran", "yer - içerdim" gibi dilimizde tekrar gurubu olarak adlandırılan ikilemler arasında gereksiz yere kısa çizgi işareti konulmuştur.

48 sayfalık kitapta yapılan imlâ ve noktalama hatası, 100 civarındadır.

Bu kadar yaygın olan bu hataların bu yaş grubundaki çocukların dil gelişimine olumsuz etkiler yapacağı tarafımızdan düşünülmektedir.

Oyunun Konusu ve Ana Fikri:

Gelecek zamanda Dünya'da kurulan demokratik bir krallıkta yaşayan bir prensesin mutsuzluğu ve bu prensesin mutlu olabilmesi, gülmesi için çevresindeki insanların çabaları oyun boyunca ele alman konudur.

Prensese, çok mutsuzdur. Mutsuzluğunun sebebi ise; Dünyasındaki bütün tabii güzelliklerin

yok olup yerini makinelerin almasıdır. Sarayın müzesinden bulunduğu eski bir kitabı okuyarak Dünya'nın eski güzelliklerini öğrenen prensese, mutsuzluğuna çare bulacak bir dost, tabiat güzelliklerini yeniden tabii hâlleriyle yaşayacağı bir çevre özlemiyle gülmeyi unutmamıştır. Kral, kraliçe, başvezir, soytarı gibi çevresinde bulunan kişiler onu mutlu edebilecek değişik makineler yapmak ve değişik eğlenceler düzenlemek için her çareye başvurmaktadırlar.

Prensese, kendisine sunulan hiçbir şeyden mutlu olmaz. Sonunda saraya gelen bir çobanın ona gizli kalmış bir köyün tabii güzelliklerini anlatması, makinelerden uzak bir hayata götürmeyi teklif etmesi ile prensese mutlu olur ve gülümser. Çoban ile prensese, çevre kirliliğinden ve makinelerden uzak bu köyde mutlu bir hayat sürerler.

Oyunun ana fikri; yaşadığımız dünyayı en yakın çevremizden başlayarak çevre kirliliğinden korumalı, tabiat güzelliklerinin bir mutluluk kaynağı olduğunu bilmeliyiz.

Sonuç:

Çocuk edebiyatına kazandırılacak her eser, hem edebiyatımız, hem dilimiz, hem de çocuk eğitimi açısından çok önemlidir.

Çocuk denilince her verileri aynen almaya hazır bir birey akla gelmelidir. Özellikle bu yaş grubundaki çocuklar, okuduklarını, izlediklerini, yaşadıklarını bir sünger gibi emerler ve bunlar çocukların birikimi hâline gelirler. Üstelik bu birikimlerini de hayatlarına geçirmeye çalışırlar. Şimdi bütün bunları niçin söyledik? Bu eserde, 42. sayfaya kadar fevkalâde devam eden oyun, birdenbire çocuğun seviyesine uygun olmayan bir meryemaya çekilmiş hatta çirkin, olumsuz ve hatalı gördüğümüz ifadeler sergilenmiştir. Bu bölümü aynen vererek yorumu okuyuculara bırakmayı uygun bulduk.

"KRAL - Neyiniz var olur mu güzelim? Neyim yok ki... Her şeyim var işte!

KRALİÇE - (Taklit ederek) Var da, bu gün bir tuhafınız?

KRAL - İstersen artık sen kral ol, ben de kraliçe? Aman içimden hep oturmak geliyor. (Oturur).

KRALİÇE - Ne demek?.. (Yanma oturur.)

KRAL - Ayyy sorduğun şeye bak güzelim? Hekimbaşı söylemişti, ilâçlar vermişti de inanmamıştım körolasıcaya...Gördün mü, tahtımda da artık rahat oturamam... Ay rezil olacağım tatlım! Hormonlu etleri, hormonlu domatesleri yiye yiye... (Durduğu yerde duramayıp kalkar, kırtıp - kıvırtarak) Ayol devlet başkanları içinde sağlam bir ben kalmıştım. Bu cinslere bereket geldi. Ayy, gel de artık yeme!... Sakal bıyık da kalmadı, her yerim yumuşadı.

KRALİÇE - (Fırsattan istifade sertleşerek) Şimdi anladım nüfusumuz neden azalıyor, erkekler evlenmiyor! Hormonsuz yiyecek - içecek mi kaldı! Ya ben neler çekiyorum? Her saat bacaklarımdaki kılları, hele bıyıklarımı sakallarımı lazerle temizlemekten başka iş yapamaz oldum.

KRAL - Ayol beni güldürmeyin, zaten başka ne işiniz vardı ki?

KRALİÇE - Beni de hormonlu hıyarlara alıştıran sen değil misin? Aklıma geldikçe canım çekiyor.

KRAL - Ayyy, hemen kızma tatlım, bak güzelliğin bozuluyor! Emir ver bütün hıyarları idam etsinler! (Kraliçe ters ters bakınca) Şey, ağzımdan kaçtı güzelim! artık idam yok... Ben her şeyi, herkesi seviyorum.

KRALİÇE - Belli oluyor!

KRAL - Ayol artık olan oldu, üzölmekle düzelir mi? Neyse... Kızımız çabuk gelse de ben gidip Başvezirle mi olur, Başkomutanla mı olur biraz ülkenin sosyo hormonal işlerini görüşsem!

(Hizmetçi kapıyı açar, Prenses ve Çoban el ele girerler. Prensesin neşesi yerine gelmiştir. Kraliçenin ve yeniden oturan Kralın iki yanında dururlar. Soyтары da gelip yerini alır. Kral ve Kraliçe sevinçlidir. Prenses, gelen çiçeklerden kendine ve Çoban'a taç yapmıştır)."

Dikkat buyurunuz: Bu kitap Kültür Bakanlığı tarafından çocuklar için basılmıştır. Çocuk kitabı yazan, yazdıran ve bastırılanların idrak ve hedefleri yoksa, karşınıza daima taşlanacak bir şeytan çıkar.

Özel yayın evlerinin idrak ve hedef sapmalarını göstermesi bir dereceye kadar makul sayılabilirse, milletin verdiği vergileriyle oluşan bütçe ile yönetilen Kültür Bakanlığının böyle türden bir yayın çıkarması aklı zorlar. Kaldı ki bu Bakanlık bir de Kültür Bakanlığıdır.

HASİBE MAZIOĞLU

FUZULİ - HAFİZ

AKM Yayını

ÇIKTI

HER RENGDEN

DÜNENDEN

BUGÜNE

Hamid Nutki Aytan

AKM Yayını

ÇIKTI

Bir Çocuk Edebiyatçısı: İbrahim Alâettin GÖVSA

Yrd. Doç.Dr. Zeki GÜREL,
İbrahim Alaettin Gövsa,
Kültür Bakanlığı Yay., Türk Büyükleri
Dizisi, Kültür Bakanlığı Millî
Kütüphane Bas., Ank., 1995,
307 sayfa.

Nesrin ZENGİN

Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Okutmanı

Çocuğun istiklal ve istikbal demek olduğu gerçeği geç kalınmadan kabul edilmeli ve bu yönde harekete geçilmelidir. Çocuğa yönelik hizmetler içerisinde Çocuk Edebiyatının küçümsenemeyecek bir yeri vardır. "Edebiyat hayatı içerisinde çocukların hatırı sayılır bir okuyucu zümresi olduğu bilinen bir gerçektir."⁽¹⁾ diyen Zeki Gürel, çalışmalarını Çocuk Edebiyatı konusunda yoğunlaştırmıştır.

Çocuk Edebiyatı kavramına da şöyle yaklaşmaktadır: "Malzemesi dile dayanan bir sanat faaliyeti olarak edebiyat, sosyal bir müessese olarak, kendisi de bir sosyal varlık olan insan üzerinde özel bir tesire sahiptir. Yazar veya okuyucu olarak edebi faaliyetin içinde bulunan insan, edebiyatın büyüleyici dünyasından çocuğunu mahrum etmeyecektir.

Çocuk Edebiyatı, çocuktan bahseden edebiyat mı? Çocukların meydana getirdiği edebiyat mı veya çocuklar için edebiyat mı yoksa edebiyat mı?

Bu sorular etrafında yoğunlaşmış kavram tartışmalarının hâlâ devam ettiği günümüzde, çocuk edebiyatı kavramı içerisinde, edebiyat alanından çocukların ruhi özelliklerine göre seçilmiş sanat değeri taşıyan eserler yer almaktadır. Edebî değeri olan eserlerden çocuğun dünyasına girebilenleri çocuk edebiyatı olarak kabul ediyoruz. Yazarın hedeflediği okuyucu kitlesi olmasa bile, eserin muhatabı çocuklar olabiliyorsa, çocuklar tarafından zevkle okunuyorsa, o çocuk edebiyatıdır. Konusu çocuk olan veya şahıslar kadrosu çocuklardan oluşan edebî eserler, çocuğun büyüdü dünyasında yer alabildiği oranda çocuk edebiyatıdır. Büyükler için yazılıp da çocuklar tarafından zevkle okunan eserlerden başka büyükler için yazıldığı hâlde sonradan değişik yaş grupları için uyarlanan eserler de çocuk edebiyatıdır.⁽²⁾

Yrd. Doç.Dr. Zeki Gürel'in Çocuk Edebiyatı hususundaki çok yönlü çalışmaları hâlâ devam etmektedir. Çocuk edebiyatı sempozyumları onun şahsî gayretlerinin bir ürünüdür.

Çocuk edebiyatı kavramı ve çocuk edebiyatımızın meseleleriyle ilgili olarak bugün de üzerin-

de dikkatle durulması gereken görüşleri olan İbrahim Alaettin Gövsa,⁽³⁾ Zeki Gürel'in çalışmaları-
nın mihenk noktası olmuştur. Bir eğitimci ve çocuk edebiyatçısı olan İ.A. Gövsa üzerinde Prof.Dr. Sadık Tural yönetiminde doktora çalışması yapılmıştır. Kültür Bakanlığı tarafından neşredilen İbrahim Alaettin Gövsa adlı eseri de bu çalışmaların neticesidir.

Zeki Gürel, eserin önsözünde bir çocuk edebiyatçısı olan İ.A. Gövsa'yı şöyle tanıtmaktadır: "İ.A. Gövsa, eğitimci kişiliği, mizah ustalığı ve kırka yakın eseriyle, eğitim ve edebiyat hayatımızda önemli bir yere sahip olmalıdır. Bilhassa çocuk edebiyatımız açısından önemli bir isimdir. Çocuk eğitimi, çocuk psikolojisi ve çocuk edebiyatı üzerine yapmış olduğu araştırmalar ile çocuklar için yayınlanmış eserlerin bulunması onu bu sahanın önemli kişilerinden saymamıza yetecektir."

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde beş ayrı başlık altında, İ.A. Gövsa'nın hayatı ile edebiyatçı ve eğitimci kişiliği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde önce memlekete fikir ve kalem adamı yetiştirmiş olan "Filibelizade" ailesine mensup ve 1889-1949 tarihleri arasında yaşamış; hayatını "Şair Mehmed Akif Sokağı" adlı yazısını yazarken masa başında geçirdiği kalp krizi sonucu kaybetmiş, "İ.A. Gövsa'nın Resmî ve Hususi Hayatı" adlı kısım ele alınmıştır.

"İbrahim Alaettin Gövsa'nın Fizik ve Moral Tarifi" adlı kısımda Gövsa'nın değişik kaynaklarda yer alan fiziki ve ruhi portresi detaylı bir şekilde ele alınarak ortaya konmuştur.

Gövsa'nın fiziki portresi şu şekilde anlatılmaktadır: "O, ufak gövdesi üstünde daha büyük baş ile dikkati çekiyordu. Bu büyük başta en dikkat çeken uzvu ise burnuydu, bu büyükçe sayılabilecek burnu daima bir bıyıkla gizlemek ister gibiydi. Bıyıklarını bazen Ömer Seyfettin gibi bırakır ve uçlarını kıvırır, bazan da onu badem bıyığıyla görürdünüz. Çoğu zaman ortadan ikiye ayırdığı saçlarını bazan arkaya taramayı severdi. Altmışındayken öldüğünde ise saçları henüz tamamen

ağarmamıştı, ama gözleri ile kulakları ona genç yaşta ihanet etmişlerdi. Ama bu sağırlıktan, biraz hüzün hissetmekle beraber fazla şikayetçi görünmüyordu. Bu suretle lüzumsuz lakırtıları duymaktan kurtulduğunu ve daha kuvvetle çalışma imkanına sahip olduğunu söylerdi"

Ruhî portresi de ana hatlarıyla şöyle anlatılmıştır: "İbrahim Alaettin, terbiye, nezaket, ahlak, çalışkanlık timsali idi. Sevimli siması, mütevazı ahvali ile herkese hürmet telkin ederdi. Tam anlamıyla efendi bir insandı. Muhatabını incitmemek için konuşurken seçtiği kelimelerin manalarından seslerine kadar itina ederdi. Çok ince ruhlu ve duygulu bir insandı. İyi bir dost ve vefalı bir arkadaştı. Meziyetlerinden biri belki de birincisi vefakarlığıdır.

İnsanları sevmek ve insanlara kendisini sevdirmek onun hasletlerinin başında gelir. Memlekete ve millete hizmet etmiş şahsiyetlerin arkasından onlar hakkında yazı kaleme almak alışkanlığı bu sevginin açık delilidir.

Çocukları çok severdi onlarla alâkadar olur ve şakalaşır. Eğitimin değişik kademelerinde görev yapmış bir insan olarak eserlerinin bir kısmını özellikle çocuklar için hazırlamış olması bu sevginin bir neticesidir.

Onu, sağlığında ve ölümünden sonra gönülden ananların duygularını iki hece ile ifade etmek mümkündür: Sevgi ...

İnsanları tanımasını, sevmesini ve affetmesini bilen eşsiz bir insandır. İnsan zaafına karşı çok müsamahakardı. Olgun bir insandı.

Şakacı nazik ve ürkek mizaçlı idi. Boş zamanlarında koleksiyon yapar fırsat buldukça da sporla uğraşır. En çok korktuğu şey kan, en çok kızdığı şey ise kütüphanesinin karıştırılması idi. Kütüphaneme el sürülünce dimağım karıştırılmış gibi oluyorum derdi. Çok çalışıp çok yazan bir insandı.

Memleket sevgisi onu ölüme koşturacak derecede coşkundu. Türk irfanına milli bir çerçeve içinde hizmet etmesini bilen bir kalem ehli idi.

Milliyet davasını demogojiden tamamen ayırmış ve ona müsbet bir istikamet vermişti.

İbrahim Alâettin, okullar için ders kitapları, lügatlar, ansiklopediler, biyografik eserler, fıkralar ve makaleler yazan çok yönlü bir kalem olarak bilinir. Bütün bu yazı ve eserlerin de hatta konuşma ve sohbetlerinde müşterek fikir daima milliyetçilik olmuştur.

Dünyanın bütün şöhretlerini, Türk meşhurlarını, Türk büyüklerini, kaşifler ve mucitleri, edebiyatımızın güzide şahsiyetlerini, yazmış olduğu eserlerin sayfalarında "basubadelmevte" uğratmaya çalışan İbrahim Alaettin Gösa için değişik şahsiyetlerin adamıdır diyebiliriz.

İbrahim Alaettin Gösa'nın Edebi Kişiliği, Edebi ve Sosyal Muhiti adlı üçüncü kısımda Gösa'nın edebiyata babasının kütüphanesindeki eserlerin tesiriyle başladığı ifade edilmektedir. İlk manzum yazısı babasının tashihiyle çocukluğunda Musavver Terakki'de çıkmıştır. Rübab-ı Şikeste ve Servet-i Fünun tesiriyle yazdığı şiirlerini Güft-u Gu adlı eserinde yayınlamıştır. Bu yıllarda Hukuk Fakültesinde öğrenciyken "Her Bahçeden Bir Çiçek" adıyla ve el yazısıyla bir mecmua çıkarmaya başlamıştır. Bu tek nüshalık mecmua on bir sayı devam etmiştir.

Bu dergi çıkartma teşebbüsü, onun edebiyatçılarla tanışıp yeni dostluklar kurmasını sağlamıştır. İkdam gazetesinde baş yazılar yazmaya başlamıştır. Bir kısım yazılarının dikantik mahiyette olmasında Mehmet Akif'in tesirleri vardır.

Kısa bir süre Fecr-i Ati topluluğuna katılmış fakat, "sanat sanat içindir" görüşünü tamamiyle haklı bulmadığı için ayrılmıştır.

Cemiyet için edebiyat fikri İ.A. Gövsa'nın sanatında ve yazı hayatında en önemli hareket noktası olmuştur. onun şiirlerinde, hikâyelerinde, mi-zahi yazılarında içtimaî hadiseleri ustalıkla karikatürize eden zeki bir görüş ve mutlaka nezih ve edebi bir değer vardır.

Başlangıçta Divan edebiyatının nazım şekillerini ve üslubunu kullanan Gösa, Tanzimat nes-

linden bir hayli etkilenmiştir. onun asıl edebi hayatı Servet-i Fünun'da neşrettiği şiirlerle başlamıştır. Kısa bir süre Fecr-i Ati teşekkülünde de çalışmış, sonra Millî Edebiyat cereyanına sempati göstermiştir. Görülüyor ki Gösa kendi anlayışına ve düşüncelerine tabi olmuştur.

İlk şiirlerinde aruzu kullanan Gövsa, sonraları hece veznini tercih etmiştir. Fakat aruzla yazdığı şiirlerinde daha başarılıdır.

Şiirlerinde fazla değişik bir durum göstermesine rağmen, zamanına göre sade bir dil ve üslup göze çarpan Gösa son devrin fikir ve sanat hareketinde önemli bir yere sahiptir.

Gövsa, millî, vatani, dini insanî duygularını dile getirdiği yazılarını terbiyevî ve sosyal gayelerle canlı ve samimi terennümler olarak çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Şiirlerinin büyük bir kısmı kitap hâlinde de neşredilen Gövsa, ekserisi gazete, dergi sayfalarında kalan nesirleriyle tanınacaktır. Sosyal, pedagojik ve tarihi bilgiyle gözlemlere dayanan yarı popüler nesirleri zamanında çok geniş bir okuyucu kitlesi tarafından derin ve devamlı bir ilgiyle karşılanmıştır. O, bu yazılarıyla okuyucusunu bilgilendirme ve kültürlendirme vazifesini yaparken memleketin fikir hayatı üzerinde olumlu ve faydalı tesirler bırakmıştır.

İbrahim Alâettin Nasıl ve Niçin Çalışırdı başlıklı kısım da bu sorunun cevabını şu şekilde buluyoruz, İbrahim Alâettin, Anadolu içindeki gençliğin geniş okuma ihtiyacını sezmiş onlara çeşitli konularda yazılar ve eserler yetiştirmekle ne büyük bir memleket hizmeti götüreceğini yakından kavramıştı. Yedi Gün Dergisinde bu maksatla yazdığı makalelerinde yeryüzünde ilim, fen, sanat ve hadise adına ne varsa hepsine vukufu temas etmişti. Onun bu yazıları Anadolu'nun umumi kültüre susamış uzak köşelerinde çok büyük yankılar uandırmıştır.

İbrahim Alâettin'in Süreli Yayınlardaki Yayın Faaliyetleri ve Takma Adları kısmıyla birinci bölüm sona ermektedir. Gövsa'nın çok çalışıp çok yazan ama güzel yazan bir yazar olduğunu görü-

yoruz. Pek çok dergi ve gazetede epeyce yazısı yayınlanmıştır.

Kullandığı takma isimleri; Alem mizah dergisinde Çelebi, Akbaba'da Kıvılcım, Zümrüd Anka adlı mizah gazetesinde Kıvılcım, Yedi Gün'de Karınca.

Ömrünün son yıllarında Hürriyet Gazetesi'nde "Günün Düşüncesi" adlı sütunda yazar.

İkinci bölümde İbrahim Alâettin Gövsa'nın eserleri tek tek incelenmiştir. Bunu yaparken eserleri yaym yıllarına göre sıralamak suretiyle yazarın eğitimci ve sanatçı kişiliğindeki gelişmeleri okuyucuya takip ettirmek amaçlanmıştır.

Eserleri: Çocuk şiirleri: Çocuğa ulaşabilmek endişesiyle çocuğun hissini ve zevkini okşarken zamanına göre sade bir Türkçe kullanmıştır. Güft u Gû: Gençlik şiirlerinin bir araya toplandığı bir şiir kitabıdır. İlk Gençlik: İlk gençlik hakkındaki ruhiyat ve terbiye tetkiklerinden oluşan bir eser. Sulh ve Harp: Savaş aleyhtarı barış yanlısı düşüncecinin hakim olduğu bir piyes. Bedii Terbiye: Bu eserde bugünü hakkıyla yaşamak ve istikbali kurmak isteyenlere seslenirken, bilhassa "Çocuk Edebiyatı" başlığı altında çok mühim konulardan bahsediyor. Sevimli Alfabe: Çocuklara büyük bir haz ile ve katiyyen yormadan iki ay zarfında Türkçeyi okutmak ve yazdırmak hedeflenmiştir. Çanak kale İzleri: Bu kitapta on yedi şiirle Türk milletini anlatırken önce savaş vahşetini, sonra vatan müdafasında müslüman Türk'ün neler yapabileceğini göstermektedir. Şen Yazılar: Mizahi hikayeler ve latifeler bulunmaktadır. Victon Hugo'nun edebi, siyasi kişiliğiyle mücadeleleri ve başarıları anlatılmaktadır. Nabi: Hayatı, eserleri anlatılmaktadır. Nedim: Hayatı, muhiti eserlerinden seçmeler anlatılmaktadır. Ömer Hayyam: Hayatı, muhiti, fikirleri, şiirinin özellikleri, eserlerinden seçmeler yer almaktadır. Elli Türk Büyüğü: Orta öğrenim gençliği ve halk için hazırlanan bu eserde elli Türk büyüğü tanıtılmaktadır. Sabatay Sevi: izmir'li sahate mesih hakkında tarihi ve içtimai ilk tetkik tecrübesidir. Çocuk psikolojisi: daha önce Çocuk Ruhı adıyla yayınlanan bu eser çocuk psikoloji-

sinden söz etmektedir. Acılar: Başta Mustafa Kemal'in ölümü üzerine yazılan Tavaf mersiyesini ve o müstesna insana ait bazı hatıraları ve nihayet memlekete çeşitli sahalarda hizmet etmiş insanlar için kaleme alınmış olan yazıları ihtiva etmesi bakımından önemli bir eserdir. Söz oyunları: Söz, sanat ve fikir oyunlarından teşekkül ediyor. Yeni Talebe Lügati: Bu eser yazarın sözlük çalışmalarından biridir. Türk Meşhurları Ansiklopedisi: Edebiyatta, sanatta, ilimde, politikada ve her sahada şöhret kazanmış Türklerin hayatları ve eserleri yer alıyor. Resimli yeni Lügat ve Ansiklopedi: Türkçede kullanılan yeni, eski bütün kelimeler ve Fransızca karşılıkları, yeni terimler, eskileri ve Fransızcayla birlikte Türkiye ve dünya tarihine, mitolojisine, bibliyografyasına ve coğrafyasına ait bütün adlar ve haklarında esaslı bilgiler, tarihi kelimeler, dünya abideleri, dilimizin ve dünya edebiyatının başlıca şaheserleri, mesel olmuş yabancı sözler, ve eski mısralarıyla resim, fotoğraf, harita ve tablolarıyla tam bir ansiklopedik sözlüktür.

Üçüncü bölümü İbrahim Alâettin Gövsa'nın eserlerinden seçilmiş örnekler oluşturmaktadır. Bibliyografya kısmında ise İbrahim Alâettin Gövsa'nın yazdıklarıyla hakkında yazılanların künyeleri verilmiştir.

Zeki Gürel'in de ifadesiyle ümit ederiz ki bu çalışma, edebiyat tarihimizi yazacak olanlara, özellikle eğitimci ve çocuk edebiyatçılarına bir pencere açacak ve İbrahim Alaettin Gösa, eğitimci ve edebiyatçı kişiliğiyle okuyan insanımızın dünyasına girecektir.

DİPNOTLAR

- ¹ Gürel, Zeki: "Cumhuriyet Dönemi Çocuk Edebiyatımız" *Kültür Gençlik, Kültür Bakanlığı, Ekim 1993, S. 25, s. 4.*
- ² Gürel, Zeki: "Çocuk Edebiyatı Kavramı Üzerine" *Milli Eğitim, Mart 1995, S. 126, s. 46.*
- ³ Gürel, Zeki: "İbrahim Alaettin Gövsa'nın Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı Kavramları Etrafındaki Düşünceleri", *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi, Ekim 1995, S. 2, s. 36.*

"Türkçe Bitki Adları Sözlüğü"

Prof. Dr. Turhan BAYTOP,
TÜRKÇE BİTKİ ADLARI
SÖZLÜĞÜ, TDK Yay., Ank., 1994,
508 sayfa (+500 renkli fotoğraf)

Müjgan ÜÇER

Araştırmacı - Yazar

Istanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğretim üyelerinden hocamız Prof. Dr. Turhan Baytop, sadece dilimiz açısından değil, botanik alanında da önemli bir hizmet olan bu eserinin Önsöz (1-3)'ünde, Türkiye'de yetişen bitki türlerinin üçte birinin Türkçe adının olmasının, halkın bitkilere karşı yakın ilgisini açıkça gösterdiğini belirtmiş, ülkemizdeki bitkilerin yöresel adlarını bir araya toplayan bir sözlük hazırlama fikrini de 1980 yılından beri yoğunlaştırdığını kaydetmiştir. Prof. Dr. Turhan Baytop, kitabında, bitkinin tam olarak tanınmasını (bilimsel adını) sağlayacak Lâtincede adı saptamaya özen göstermiştir. Örnek ve yöresel ad toplama çalışmalarına yardımcı olan dost ve meslektaşlarına, bitki örneklerini tayin ederek destek sağlamış olan Prof. Dr. Asuman Baytop'a ve bu sözlük'ün basılması için kendisini teşvik eden, Doç. Dr. Osman F. Sertkaya'ya da teşekkür eden Prof. Dr. Turhan Baytop, bu bölümü, Orta Çağ'ın ünlü bilginlerinden İbn an-Nefs (Ölümü 1288)'in bir kitabı için söylemiş olduğu şu cümle ile tamamlamıştır.

"Eğer yazdıklarımın bundan bin sene sonra da geçerli olabileceğini bilmeseydim bunları yazmazdım."

Prof. Dr. Turhan Baytop, kitabın 1-Giriş (5-16) bölümünde, Anadolu'da yaptığı araştırma gezileri sırasında, daha önce bir liste hâlinde tespit etmiş olduğu Türkçe bitki adlarını halkın tanımadığını, aksine halkın kullandığı yöresel adların kendi listesinde bulunmadığını ve halkın kullandığı adların botanik kitaplarında yer almadığını tespit ederek, Türkiye'de 9.000 kadar olan yabancı bitki türünün bilindiğini, buna karşılık Derleme Sözlüğü'nde 3.000 kadar Türkçe bitki adı bulunduğunu, hazırladığı listede gıda, baharat, ilaç, boyar madde ve süs bitkisi olarak kullanılan 1.300 kadar bitki türünün Lâtincede adı bulunduğunu kaydederek, 4.000 kadar da Türkçe bitki adı tespit etmiştir. Halkın, yenen, ilaç olarak kullanılan, boyar madde elde edilen, güzel kokulu ve zehirli bitkileri iyi tanıdığını ve bunlara özel adlar verdiğini kaydeden Prof. Dr. Turhan Baytop, gezilerde toplanan bitki örneklerinin tümünün, Prof. Dr. Asuman Baytop tarafından tayin edildiğini belirtmiştir. Kitapta, Türkçe bitki adları ile ilgili olarak

ilk bilgilerin XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış olan ve dilimizin ilk sözlüğü Divanü lûgat-it Türk'te bulunduğu belirtilerek, Osmanlı döneminde bitki adlarını veren ilk kitabın, İshak bin Murad tarafından 1390 yılında Gerede'de yazılmış olan Edviye-i Müfrede olduğu, bu kitapta bulunan bitki adlarının tümünün bu gün Anadolu'da da kullanıldığı kaydedilmiştir. Türkçe bitki adlarını ihtiva eden diğer eserlere de yer veren Prof. Dr. T. Baytop, Türkiye'de yetişen yabancı bitkileri kullanılış ve özelliklerine göre, aşağıdaki beş büyük bölüm altında toplamıştır.

- 1- Gıda olarak kullanılan bitkiler.
 - A- Çiğ olarak yeneler.
 - B- Pişirilerek yeneler
 - C- Kurutulduktan sonra kullanılan bitkiler
- 2- İlaç olarak kullanılan bitkiler
- 3- Zehirli bitkiler
- 4- Boyar madde olarak kullanılan bitkiler
- 5- Süs bitkileri.

Kitabın, **II - Türkçe Bitki Adları** (17-294) bölümünde, bitki adları, alfabetik olarak yer almıştır. Kitaptan vermiş olduğumuz aşağıdaki bir örnekte, **gelincik** bitkisinin çeşitli adları bulunmaktadır ki, bu bilgilerin, sadece botanik bakımından değil, dil açısından da ne kadar önem taşıdığı açıktır (Sahife: 113).

"**GELİNCİK** - Bir yıllık Papaver (Papaveraceae) türlerine verilen genel ad. 60 cm. kadar yükselabilen, kırmızı çiçekli, bir yıllık ve otsu bitkilerdir. Çiçekleri öksürük kesici, yaprakları ise sebze olarak kullanılır. Batı Anadolu pazarlarında satılır. Çiğ olarak salata hâlinde, veya yağ ve yumurta ile kavru olarak yenir. Bk. Haşhaş.

Eş anl. Alvala, Arıgülü, Aş otu (Gaziantep), Börek otu, Çaplançanak, Düğmeli ot, Gagaç, Gelincik mancarı, Gelineli (Düziçi - Adana), Gelin güllü, Gelin kadın, Gelin otu, Gündüz güllü, Güllü, Hüddüdü (Dörtöl), İbiççe, İbibiççe, İbificce, Kahma, Kahmacık, Kakma, Kangılız, Kapçık, Kapçık otu, Kapmcak, Kapırcak, Kapurçak, Karagöz, Karakazancık, Köpeklololu, Malaşa, Mümüülü, Titregizim, Tultuk, Vıccı vıccı, Yordanlı.

Özellikle aşağıdaki türler kullanılır:

Papaver dubium L. - Kapsülü silindir biçiminde.

P. lacerum Popov - Kara gelincik (Kemah - Erzincan).

P. rhoeas L. - Kapsül az çok küre biçiminde."

Kitabın, 86. sahifesinde, halkın, **Çanakçatlatan** ve **Çanakkıran** adlarını verdiği gelincik türünün, **Boynuzlu gelincik** olduğu belirtilmiştir. Bu yöresel söyleyişlerden Çanakçatlatan'ın Kayseri'de, Çanakkıran adının da Sivas yöresinde kullanıldığını biliyoruz.

Kitabın, **III. Latince Bitki Adları** (295-320) bölümünde, bitki adları, alfabetik olarak verilmiş, takip eden bölümde, **IV- Renkli Resimler** (321-500) yer almıştır. Prof. Dr. Turhan Baytop, bitkilerin renkli resimlerinin 1950 yılından beri çekildiğini, yaptığı inceleme gezileri sonucunda 5.000 kadar resim elde ettiğini ve bu sözlüğe konmuş olan 500 renkli fotoğrafın bu koleksiyondan seçildiğini belirtmiştir. Renkli resimler, bitkinin özelliklerini belirtecek tarzda, sanatkârane ve son derece güzel baskısı ile kitapta yer almıştır. Bitki türünün tanınmasında kolaylık sağlayacak kısımlara (çiçek, meyve, tohum gibi) bu resimlerde yer verilmiştir. Numaralanmış bu resimler, bitkinin Latince bilimsel adının alfabe sırasına göre yer almış, bitkinin yetiştiği yer (resmin çekildiği yer) de belirtilmiştir. Resimleri konmuş türlere ait kurutulmuş bitki örneklerinin, hâlen İstanbul Eczacılık Fakültesi Herbaryumu (ISTE)'nda muhafaza edildiği, bitki türünün yetiştiği yerin, herbaryumdaki kayıtlar yardımıyla kesin olarak saptanabileceği ve arzu edilirse, bitkinin yaşadığı alanda canlı olarak görülebileceği de kaydedilmiştir.

Kitabın, **V- Kaynaklar** bölümünde, zengin bibliyografya yer almış olup, 125 adet kitap ve makalenin künyesi bulunmaktadır.

Hocamız Prof. Dr. Turhan Baytop, **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü** ile, yalnız Türkiye'de yabancı olarak yetişen değil, memleketimizde nadir olarak bulunan ve bir kullanılışı olan bazı kültür bitkilerine de yer vermek suretiyle, yıllardır yapmış olduğu geniş araştırma ve çalışmasıyla, dilimiz ve botanik alanında büyük bir boşluğu doldurmuş ve bu önemli eserini bilim dünyasına kazandırmıştır.

Türk Dünyasına Yönelik Yeni Bir Süreli Yayın: *BİLİG*

Hidayet ÖZCAN

Gazi Üni. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.
Öğretim Görevlisi

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde dünya, Osmanlı Devleti'nin dağıtılmasıyla meşgul olmuştu; son çeyreğinde ise, varlığını komünizm ütopyasına borçlu olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla meşgul. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını, bir medeniyetin, Türk-İslam medeniyetinin de çöküşü olarak değerlendirmek lazım. Bir başka ifade ile Türkler, Selçuklu tecrübesinden sonra, kurdukları Osmanlı Devleti'nin şahsında, bir Türk-İslam medeniyeti vücuda getirdiler. Türk-İslam medeniyeti zirveye ulaştığı sırada, Batı da kendi medeniyetini kurma sancılarını yaşıyordu. Osmanlı, kurduğu medeniyete yeni açılımlar kazandıramadı ve krize yakalandı. 19. yüzyıl, hem Batı, hem de Osmanlı için, arayışlar yüzyılı oldu. Osmanlı, yakalandığı medeniyet krizinden kurtulma, Batı ise kurduğu medeniyetin müesseselerini ikmâl yollarını aradı. Komünizm, Batı medeniyetinin bulunduğu cevaplardan biri idi. Osmanlı aydınınının cevabı ise "Meşrutiyet"te odaklandı. Osmanlı, meşrutiyeti ikinci defa ilan ettiğinde, Batı medeniyeti, bütün gövdesiyle ortaya çıkmıştı. Batı medeniyetinden kendilerine de pay çıkarmak isteyen Ruslar, önlerinde büyük bir engel gibi gördükleri Çarlık rejiminden kurtulmak için, komünizme sarıldılar. Komünizm, Rusları önce dağılmaktan kurtardı, sonra da imparatorluk sahibi yaptı. Meşrutiyetin gücü ise Osmanlıyı kurtarmaya yetmedi. Osmanlı, bir devlet olmaktan ziyade bir medeniyet idi. Batı medeniyetinin iki ucunda, biri olarak değerlendirilebilecek olan komünizm, Rusları büyük bir imparatorluk yaparken de, yıkılıp giderken de, Türk dünyasını çok yakından ilgilendirdi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, başta Türkistan olmak üzere, Balkanlara kadar uzanan kuzey yarım kürenin hemen yarısı sayılabilecek bir alanda Türkler, bağımsız devletlerini, özerk cumhuriyetlerini ve otonom bölgelerini oluşturdular ve sahiplendiler. Türk devlet ve topluluklarıyla Türkiye arasında başlayan sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkiler -her gün bir yenisi eklenmek suretiyle- iyi bir çizgide devam ediyor. Bu ilişkilerin en önemli bölümünü şüphesiz bilimsel ve kültürel faaliyetler oluşturmaktadır.

Kazakistan'ın Türkistan şehrinde 1992 yılında kurulan Türk-Kazak ortak "Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi", bu manada zikredilmesi gereken önemli bir öğretim kurumudur. Kurulduğu tarihten beri lisans öğretimini başta Türkistan olmak üzere birkaç şehirde yürüten Üniversite, kendi öğretim üyesini yetiştirmek üzere bir üst öğretim kurumu olan Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü 1995-1996 öğretim yılında Ankara'da faaliyete geçirdi. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'ni doğrudan ilgilendiren bir başka gelişme ise üniversitenin faaliyetlerini desteklemek üzere kurulan vakıf oldu. "Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı" adıyla 1995 yılında kurulan vakıf, kuruluş amacına uygun faaliyetleri yanında, ilk sayısı henüz elimize geçen BİLİG adıyla bir dergiyi yayınlamaya başladı. "Bahar, Güz, Sonbahar ve Kış" olmak üzere yılda dört sayı yayınlanacak olan Bilig'in sahibi Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı Adına Namık Kemal Zeybek.

19.5 x 27,5 ebadında yayınlanan derginin bu sayısı 266 sayfadır. Bilig'in Yazı Kurulu şu isimlerden oluşmaktadır: Hilal Oytun Arslan, Naci Bos-

tancı, Mustafa İsen, Ayşe Öztekin ve Ayhan Pala; Yayın Danışma Kurulu'nda ise: Bener Cordan, Gülçin Çandarlıoğlu, A. Bican Ercilasun, Hürriyet Ersoy, Reşat Genç, Yusuf Halacoğlu, Nevzat Köseoğlu, Oktay Sinanoğlu, Uygur Tazebay, Sadık Tural ve Namık Kemal Zeybek yer almaktadır. "Çıkarık" başlıklı takdim yazısında 'Bilig'in neşir amacı:

"Niyeti, Yesevi anlayışı çerçevesi içinde Türk dünyasının meselelerinin çözümüne karınca karınca katkıda bulunmaktır. Üç ayda bir yani yılda dört sayı olarak yayınlanacak olan Bilig, Türk Dünyası'nın müşterek problemlerine bilimsel yaklaşan her türlü yazıya sayfalarında yer verecektir. Bir başka ifade ile Türk dünyasının kültürel, sosyal, edebi, siyasi, iktisadi, dini,tarihi, coğrafi ve sanatla ilgili gelişmelerini ele alan her türlü inceleme, araştırma ve değerlendirmeye dergi sayfaları açık tutulacaktır. Bu faaliyetlerimiz sırasında yurt içi ve yurt dışındaki benzer kuruluşlarla işbirliği yapmak; bilgi ve malzeme değişimi sağlamak niyetindeyiz. Türk dünyası üzerine yayınlanmış yeni çalışmaları tanıtmak da derginin önde gelen görevlerinden biri olacaktır." cümleleriyle açıklanmaktadır.

Bilig'in ilk sayısında yirmi dokuz bilimsel yazı yer almış. Şeref Ateş'in "Hesse'nin masalları: Motifler, Otobiyografik Unsurlar" yazısı dışındakilerin tamamı Türk dünyasının ve Türk kültür coğrafyasının çeşitli bilim ve kültür meselelerini aydınlatan yazılardır. İlgileneceklere kolaylık olması açısından bu sayıda yer alan yazı başlıklarını vermek istiyoruz:

Köprülüzade M. Fuad (Çev. Ferhat Tamir), *Türk-Moğol Şamanizminin Tasavvufî İslam Tarikatları Üzerine Tesiri*, (s.1); Rıdvan Canım, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi'de Tasavvuf Düşüncesi* (s.9); Mustafa İsen, *Orta Asya Türk Edebi Dilinin Anadolu Türk Edebi Diline Etkisi ve Ahmet Yesevi* (s.13); M. Öcal Oğuz, *Dede Korkut Destanlarından "Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyı"nın Tahlili* (s.

17); Filiz Kılıç, *Aşık Çelebi Divanında Atasözü ve Deyimler* (s. 24); Nezahat Özcan, *Yahya Kemal Beyatlı'nın Elçilik Yılları ve Diğer Resmi Vazifeleri* (s.31); Mehmet Önal, *Tahkiyeli Eserleri Tahlil Planı Hakkında Bir Deneme* (s.39); Rahmankul Berdiyev, *Ebedi Yaşayacak Miraslar* (s.46); İbrahim Dilek, *Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar* (s.51); Ali Abas Çınar, *Orta Asya Türk Kültüründe İşanlık Geleneği* (s. 55); Timur Sili, *Bir Orta Asya Geleneği Koç-Koyun Heykel Mezartaşları* (s.60); Zeyneş İsmail, *Kazaklarda Aile Yapısı* (s.66); Hasan Köksal, *Türk Düğünlerinde "Saçı" Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler* (s.75); Amangül Durdueva, *Türkenen Moncugatıları* (s. 82); Nihat Boydaş, *Senin Yazın Benimkinden Güzel mi?* (s.91); Mehmet Demirci, *Yesevi Türbesi ve Yazıları* (s.98); Abdulkadir Baharççek, *Yeni Dünya Düzeni: Barış ve İşbirliği mi, Çatışma ve Düzensizlik mi?* (s.101); Osman Demir, *Marksizmin Ardından* (s.106); Oya Akgönenç Mughisuddin, *Bosna Hersek'te Güvenilmez Barış ve Dayton Anlaşması Sonrası* (s.116); Ahmet Kocaoğlu, *Ortadoğu'da Su Sorunları ve Türkiye'nin İkilemleri* (s.125); Altay Suroy Recepoğlu, *Prizren ve Türk Dünyası* (s.143); Adem Uzun *Türk Devlet ve Toplulukları ile İlgili Eğitim Faaliyetlerimiz* (s.147); Orhan Gökçe, *Kamuoyu ve Kitle İletişim Araçları* (s.163); Yalçın Özkan, *Karar Destek Sistemlerinin Makro Düzeyde Uygulanması: Hükümetin Ekonomi Kararlarına Yönelik Bir Sistem Önerisi* (s.172); Ayşe Öztekin, *Yönetim ve Liderlik* (s.183); İsa Özkan, *Türk Boylarının Folklorlarıyla İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Üzerine* (s.195); Fatma Özkan, *Nevayi Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat* (s. 198); Şeref Ateş, *Hesse'nin Masalları: Motifler, Otobiyografik Unsurlar* (s.244); Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, *İstanbul'da Bir Nakşi Şeyhi: Seyyid Emir Buhari ve Türkçe Şiirleri* (s.250-265).

Bilig'in Yayın İlkeleri ise şöyle:

• Dergiye gönderilen yazıların başka bir yerde yayınlanmış veya yayınlanmak üzere gönderilmiş

ya da daha önce kongrede tebliğ ve özeti sunulmuş çalışmalar olması durumunda, belirtilmek koşulu ile yayınlanabilir.

• Gönderilen yazılar standart daktilo kağıdının bir yüzüne iki satır aralıklı olarak daktilo ile yazılmalı ve sayfanın iki yanından 3'er cm. boşluk bırakılmalıdır. Yazıların diskette verilmesi tercih edilir. Elde yazılmış yazılar kabul edilmez.

• Gönderilen yazılar mümkünse latin harfleriyle ve Türkiye Türkçesiyle yazılmalıdır. Değişik alfabe ve dillerde (Kiril, Arapça, Farsça vb.) gönderilen yazılar latin harflerine ve Yazı Kurulu gerekli görürse Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.

• Şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazarının adı, şekil numarası, başlığı, varsa alt yazısı yazılarak ayrı bir zarf içinde gönderilmelidir.

• Yazı kurulu bütün yazıların redaksiyonunu ve gerek gördüğünde yazıdaki fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltulmasını yapabilir.

• Dergi yayın ilkelerine uygun gönderilmeyen yazılar Yayın Kurulunca dikkate alınmayacaktır.

• Dergide yayınlanacak her makalenin yazarına telif ücreti ödenir ve ayrıca 2 adet ücretsiz dergi gönderilir.

• Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın yazarına geri verilmez.

• Dergide yayınlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

• Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bilgisayar denen söz dinlemez aletin yayın dünyasında kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkan bazı azizliklerden Bilig'de nasibini almış. Nezahat Özcan, Mehmet Önal, İsa Özkan, Cemal Kurmaz - Mustafa Tatçı'nın yazılarında meydana gelen atlama ve karışıklıklar, ilk bakışta görebildikleri-

miz. Bu tür karışıklıkların tekrarlanmayacağına inanıyoruz. Ancak, görebildiğimiz eksiklikleri de burada zikretmek istiyoruz.

1. Yazı başlığı-kısaltılarak veya aynen vermek suretiyle-yazının bittiği sayfaya kadar, sayfanın üst kısmında verilebilir.

2. Yazarın veya çevirenin adı ve çalışmakta olduğu kurum adı -derginin geniş bir coğrafyaya hitabetmesi hedeflendiğine göre- açık olarak yazılmalı.

3. Dipnotlar yazı sonuna taşınmak yerine ilgili sayfanın alt kısmında verilebilir.

4. Yazı başlıkları, alt başlıklar, dipnot ve rakamlar için bir karakter standardı belirlenmeli ve bu hususa dikkat edilmeli.

5. Okuyucuya zorluk çıkarmayacak bir punto kullanılmalı.

6. Başta **Bilig** olmak üzere, Türk dünyasına yönelik yapılan süreli yayınlar, Avrupa'da yaşayan insanımıza, elçilikler ve sivil kuruluşlar aracılığıyla ulaştırılmalı. 'İşçi' olmaktan başka vasıfları da kazanmak için büyük gayret gösteren ikinci ve üçüncü neslin, gerek moral değerler kazanmasında, gerekse bir parçası olduğu Türk dünyasını tanımada, onlara yardımcı olmak için yollar araştırılmalı. Gerekirse bu tür yayınlarda onlara ayrıca bir bölüm açılmalı. Avrupa ve Amerika'da yaşayan akademisyen Türklerle bu vesile ile irtibat kurulmalı ve onların da katkıları sağlanmalı.

Türk dünyası'nı coğrafya olduğu kadar Türk varlığı olarak da düşünmek zorundayız.

Bilge'nin bu sayısında Fatih Kirişçioğlu'nun tanıttığı **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**'ne de, **Bilig** Bilim ve Edebiyat Dergisi'ne de hoş geldiniz diyor, emeği geçenleri kutluyor ve ilgilenecekler için Bilig'in adresini veriyoruz.

Taşkent Cad. 10. Sokak. Nu: 30

Bahçelievler - ANKARA

Tel: (0-312) 215 22 06 (3 Hat)

Faks: (0-312) 215 22 09

Türk Dünyasına Açılan Ortak Yeni Bir Pencere

Yrd. Doç. Dr. Fatih KIRIŞÇIOĞLU

G.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

Araştırmacıların bildiği gibi 1990 öncesi ne kadar Türk Dünyasıyla ilgili bilgi ve haber akışı ne yazık ki çok azdı ve bunların kamuoyuna duyurulması ise **Türk Kültürü, Kardeş Edebiyatlar, Türk Dünyası Araştırmaları, Türkoloji** gibi kendi kendini zor finanse eden dergiler aracılığıyla yapılıyordu. Sovyetler Birliği'ndeki Türk topluluklarının "Açıklık" ve "Yeni-den Yapılanma" politikaları sonucu biraz daha rahat nefes almasıyla beraber haber ve bilgi akışı da kolaylaştı. Bu tarihten sonra **Millî Folklor** gibi ilmi dergilerle, **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Yesevi, İpekyolu** gibi popüler dergiler yayımlanmaya başladı. İlmî dergiler halkasına son olarak **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi** eklenmiştir.

TDK tarafından yayımlanan bu dergiye hacim olarak (275 s.) dergi demek, biraz hakkını yemek olacak. Bir kitap görünümünde ve Belleten şeklinde yayımlanan dergi, Türk Dünyası'nı Sibiryadan Avrupa'nın içlerine kadar kucaklamış. Şimdi dolu dolu yayın hayatına atılan bu dergideki makalelere bir göz atalım:

Doç. Dr. Timur Kocaoğlu'nun "Çağdaş Özbek Şiiri" adlı makalesi (s. 3-53) daha önce Ertuğrul YAMAN tarafından yazılan "Çağdaş Özbek Şiiri" adlı makaleyi tamamlayıcı nitelikte. Her iki makaleden ve sonuç kısmından anladığımıza göre Özbek şiirindeki 1930 - 90 yıllarının yeniden ele alınması ve tasniflerin millî bir değerlendirmeye yapılması gerekmektedir. Ayrıca yazara sormak gerekir: Mâdem Türkiye'de yayımlanan Özbek Şiir Antolojileri değersizdir. Neden bu konuyla ilgili

Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK Yayını, S. 1, Bahar 1996, 275 sayfa.

nen ilim adamları bir araya gelip yeni ve ilmî bir "Özbek Şiiri Antolojisi" ortaya koymuyorsunuz?

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali'nin "Sovyet Türk Edebiyatı" adlı makalesi (s. 54-64), Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altındaki Türk topraklarında nasıl tek tip, ideolojik bir edebiyat geliştirildiğini ve bunda başarılı olduğunu gösteriyor. Temennimiz bu makalenin örneklerle ve bibliyografayla geliştirilerek bir kitap haline getirilmesidir.

Prof. Dr. Fikret Türkmen'in "M. Emin Resulzade'nin Özel Defterindeki Türk Şâirlerinden Seçtiği Şiirler" adlı makalesi (s. 67-75), Resulzade'nin Türk şâirlerinden seçtiği 34 şiir hakkında bilgi vermektedir.

Dr. Yusuf Olgun'un "Doğumunun 90. yılında Azerbaycan'ın Ünlü Halk Şairi Osman SARIVELLİ" adlı incelemesi (s. 78 - 84), şâirin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermektedir.

Erol Öztürk'ün "Kumuk Şair Şeyit Hanım Alişeva ve Yolda Yır" adlı makalesi (s. 85-89), Kumuk Türkçesiyle kaleme alınan 38 şiir ve 10 bölümlük destanî mahiyette bir yırdan ibaret olan 60 sayfalık eseri tanıtmaktadır. Bu çalışmanın tamamının yayımlanması elimizde bulunan Kumuk Türkçesiyle ilgili malzemeye katkıda bulunacaktır.

Mustafa Öner'in "Abay Kunanbayulı ve Tabiat Şiirlerinden Seçmeler" adlı araştırması (s. 90-106), geçtiğimiz yıl doğumunun 150. yılını kutladığımız ünlü Kazak Şairi Abay'ın tabiat şiirlerinden dördünü örnek olarak vermektedir. Öner, transkripsiyonlu metnin karşısında aktarmayı da vermesinin yanısıra "Sözlük" başlığı altında ayrıca

gramatikal indeks vermiştir. Metodu beğenmemize rağmen Türkiye Türkçesiyle mana ve şekilce aynı olan adam, ak, at, bak-, bil-, et, iz, kar, kal gibi kelimeleri vermek bizce gereksizdir.

107. ve 120. sayfalar arasında Türkiye'de az bilinen bir lehçeyle ilgili güzel bir çalışmavar. İbrahim Dilek'in "Altay Türklerinin Ata Sözlere" başlıklı araştırması, Altay atasözleri hakkında bir bilgi ve tasniften sonra örneklerle son buluyor. İşte tarihin derinliklerinden geçip, kilometreleri birleştiren atasözlerinden birkaç örnek:

Kıymıktangan kiji kır ajar "İlerleyen kişi kır aşar"

T'oktunun iji kaçan da küç "Fakirin işi her zaman zor"

Börinin balazı da börü bolor "Kurtun yavrusu da kurt olur"

Bal tutkan barmagın yalar "Bal tutan parmağını yalar".

Genç araştırmacıyı kutluyor ve bu çalışmanın bir an önce Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılabilir bir eser haline getirilmesini diliyoruz.

Yrd. Doç. Dr. Metin Ergun'un "Hakas Haycılar" adlı makalesi (s. 121-129) daha önce yayımlanan "Hakas Haycılar ve Haycılık Sanatı" (Millî Folklor, sayı 19, Ankara 1993, s. 23-26) adlı makalesini tamamlayıcı nitelikte olup, 12 Hakas haycısını tanıtmaktadır.

Prof. Dr. Muzaffer Turan'ın "Makedonya Türk Edebiyatına Damgasını Vuran Şair" başlıklı makalesi (s. 130-133), 1988 yılında kaybettiğimiz Makedonya ve Yugoslavya'da tanınan Üsküplü şair Necati Zekeriya'yı ve çalışmalarını tanıtmaktadır.

Fahri Kaya'nın "Boşnak Edebiyatı - I" adlı uzun çalışması (s. 133-156), bu güne kadar siyasi yönden ilgilendiğimiz Boşnakların bir başka yönünü gözler önüne seriyor. Dikkatle okuduğumuz bu makalenin II. hatta III. kısımlarını da bekliyoruz.

157 - 172. sayfalar arasında Türkiye'de Uluğ Bey'in Hazinesi ve Köhne Dünya adlı tarihi romanlarının tercümeleriyle tanıdığımız Çağdaş Özbek yazarlarından Adil Yakuboğlu'nun "Buzkaymak (Dondurma)" adlı bir anısı var. Bu güzel anı-

yı Nizamiddin Mahmudov ve Emel Kefeli aktarmışlar.

173 - 218. sayfalar arasında Boris Çindokov'un 1982 yılında kaleme aldığı ve gerçek hayat hikâyesinden aktarılan "Çitin Üstündeki Böğürtlenler" adlı 3 bölümlük dramı bulunmaktadır. Metin Yılmaz'ın aktarımıyla Türkiye Türkçesi'ne kazandırılan bu dram Çuvaş Türkçesi'nden ilk ve geniş aktarma olmasıyla da dikkate değer.

Prof. Dr. Çoban Hıdır Haydar'ın "Irak - Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler" (s. 219-224) ve Cengiz Alyılmaz'ın aktardığı "Hüsâm'ın Geciken Armağanı" (s. 225-231), adlı makaleler ilgilenenler için okumaya değer.

Levent Doğan'ın "Türkmen Türkçesi'nde Uzun Ünlüler İle İlgili Hususlar" adlı çalışması (s.232-238) önemli olmasına rağmen gerek yazının gerekse Yazı Kurulu'nun gözünden kaçan bir husus var. Bu konuda S. Kürenov'un "Türkmen Dilinin Uzm ve Gısğa Çekimlileri" (Aşgabat 1971) adlı kitabıyla, Yusuf Azmun'un "Türkmencede Aslı ve Dolaylı Uzun Ünlüler, (Journal et Turkish Studies - Türklük Bilgisi Araştırmaları, 1990, s. 75-94) adlı geniş örnekli çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar da dikkate alınır ve farklı sonuçlar ortaya konabilirse makale daha verimkâr olacaktır.

Yusuf Gedikli'nin "Azerbaycan, Uygur ve Türkmen Türkçelerinde Yeni Kelime Yapımı" adlı makalesi (s. 239-244), soydaşlarımızın yeni kelime yapımı konusunda attıkları adımları göstermesi yönünden önemli.

245-256. sayfalar arasında yeralan Çen-Zong-Cen'in kaleme aldığı ve Erkin Emet'in çevirdiği "Ana Çizgileriyle Sarı Uygurca-I" adlı çalışma, artık asimile olmuş Sarı Uygurlar ve dilleri hakkında bilgi vermektedir. Derginin son kısmında ise "Değerlendirmeler" ve "Haberler" yer almaktadır.

Sonuç olarak; yayın hayatına yeni başlayan bu dergiye emeği geçenleri kutlar, derginin dizgi ve tashih hatalarını en aza indirerek seviyeli bir şekilde çıkmasını temenni ederiz.

Bulgaristan'da Bir Atılım Daha: ÜMİT

Doç.Dr. Hüseyin HACIOĞLU

93 Savaşından, yani 1878'den günümüze kadar geçen yaklaşık 117 yıllık bir dönemde Bulgaristan Türklerinin yayınladıkları gazete ve dergilerin sayısı ön ve kesin olmayan araştırmalara göre 146'yı bulmaktadır. Daha titiz bir araştırma bu sayının çok daha yüksek olduğunu gösterecektir. Araştırmalarımız bu hususta gerekli verilerin bulunduğu izlenimi bırakmışlardır. Türkçe çıkan kitapların sayısı ise binlercedir. Konumuz kitaplar değil, gazeteler ve dergilerdir. Bununla beraber ayrıntılara girmeden genel bir tablo çizmekle yetineceğiz. Bu sayıdan 11'i eğitim - öğretim, din ve çocuk dünyası konularını işleyen dergilerdir. Diğerleri daha fazla kısa ömürlü gazetelerdir. Bunun nedeni mali imkânların yetersizliği ve daha fazla Bulgar hükümetlerinin politikasıyla çelişkiye girmeleridir.

Bunların yurt içinde dağılımları bir yandan Türklerin eğitim - kültür merkezlerinin nerelerde odaklaştıklarını gösterirken, öte yandan da başkentten uzak olma eğilimleri sergilemektedir. Şöyle ki; Sofya'da 51, Filibe'de (Plovdiv) 38, Kırcalı'de 11, Şumnu'da (Şumen) 9, Rusçuk'ta (Ruse) 9, Razgrad'da 5, Kızanlık'ta (Kazanlık) 4, Eski Cuma'da (Tırgovişte) 3, Varna'da 3, İslimye'de (Sliven), Rahova'da (Oryahovo), Plevne'de (Pleven), Yanbolu'da (Yambol), Eğridere'de (Ardino) ve Vidin'de ikişer, Lom ve Osman Pazarı'nda (Omurtag) birer gazete yayınlanmıştır. Bu yerleşim yerleri o dönemlerde Türklerin yoğun oldukları yerlerdi. Çarlık döneminde, özellikle Sofya, Filibe, Şumnu, Kırcalı, Rusçuk, Razgrad, Kızanlık, Eski Cuma, Varna, Vidin gazete ve kitap yayınları, kitaplıkları, okulları, dernekleri vb. ile Türk ahalinin kültür merkezleriyken, Şumnu "Nüvvab" okulu ise ülkede bir mini Cami-ul-Ezher hizmeti vermiş, din görevlileri ve öğretmenler yetiştirmiştir. Gerek çarlık, gerekse komünistler döneminde büyük yerleşim yerlerinin Türklerden arındırılmaları sonucu

Şumnu, Razgrad ve Kırcalı şehirleri merkez olma niteliklerini yitirmemişlerdir.

Komünistler, Türklerin ısrarlı isteklerine cevap olarak geleceğe yönelik sinsi plânları doğrultusunda, Şumnu, Razgrad, Rusçuk, Kırcalı vb. yerleşim yerlerinde sayıları 26'ya varan Türk gimnazyalı (liseleri) ve öğretmen okulları açtılar. Şumnu, Eski Zağra (Stara Zagora), Sofya, Kırcalı öğretmen okullarında, Sofya Ünivesitesinin Türkojji bölümünde, Tarih ve Matematik fakültelerinin geçici süre için Türk gençlerine tahsis ettikleri bölümlerde, Şumnu, Haskovo ve Kırcalı yarıyüksek öğretmen enstitülerinde ve bunların daha sonraları fakültelelere dönüştürülen bölümlerinde yetişen öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu hâlen Edirne'den Erzurum ve Van'a kadar uzanan geniş bir alana yayılmış yerleşim yerlerinde hizmet vermektedir. Bu aydınlar topluluğu içerisinde öğrenimlerini Bulgar öğretmen okullarında ve başka fakültelerde Bulgarca olarak yapan öğretmenlerin de var olduklarını belirtmeden geçemeyiz.

Özgürlük ve eşitlik sloganlarıyla ve Rus işgal güçlerinin etkin desteğiyle iktidar olan komünist düzen totaliter bir düzene dönüşmezden önce Türkler lehine gerçekleştirilen bunlar ve çok yönlü benzeri kültürel atımlar, Bulgarların beklediklerine ters düşen sonuçlar vermeye başlayınca, bazı demografik sakıncaları ön plâna çıkararak önce Türklere karşı yoğun bir kamu oyu kampanyası başlattılar. O zamana kadar Türklere hatta yasalarıyla hak ve özgürlükleri, eşitlikleri ve tüm kazanımları sıfırladılar. 1984 / 85 yıllarında da senelerce gizli tuttıkları sinsi Bulgarlaştırma plânlarını uygulamaya koydular.

Evdeki hesap çarşıya uymadı. 1989 baharında ülke çapında patlak veren ve Türk azınlığının 117 yıllık tarihinde eşî görülmemiş ayaklanma ve yürüyüşler totaliter düzenin temellerini sarstı ve

iktidar muhalifleri bulanık suda balık avladılar: Jivkov'u ve yönetimini kolayca alaşağı ettiler. Tek bir Bulgarın burnu kanamazken, Türklerin verdikleri kurbanlar, sayıları henüz kesinlikle saptanmış olmasa da, yüzlerce denilecek kadar çoktur.

Bu gün Türkiye'nin değişik yörelerinde hizmet veren, sayıları binleri aşan ve yukarıda sözünü ettiğimiz bu Bulgaristanlı aydınlar topluluğu zorunlu göç uygulamasıyla oradan kovulan soydaşlarımızdan oluşan bir aydınlar topluluğudur. Onlar, hâlâ, orada hizmet veren aydınlarımızla beraber o tarihsel olayların mimarlarıdır. Onların Bilge dergisinin 6.1995 sayısında Prof. Dr. M. İsen'in BAY dergisini tanıtan yazında yer alan yersiz mukayeseyi hakettiklerini sanmıyoruz. Biz, Prizrenlileri ve yeni Yugoslavya'daki soydaşlarımızı kutluyor ve BAY dergisine uzun ömürler ve başarılar temenni ediyoruz. Ancak mukayeseye gitmiyoruz. Bu bilinen ve yakın geçmişte yaşanmış gerçekler karşısında "Bulgaristan'da ... bu oranda canlı bir aydınlar topluluğunun bulunmaması, ... Türkçe yayın organlarının olmaması..." gibi görüşlere katılmak, en azından Bulgarın çağdaş savaş tekniğine karşı göğüslerini gere gere yürüyen ve can veren yüzlerce soydaşımızın anılarına saygısızlık olur. Sözü edilen "yokluklar" koşullarında bu çapta olaylara ve özveriye tanık olunabilir miydi?

Eski ve yeni Yugoslavya Türkleri ile Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları toplumsal - ekonomik, politik ve kültürel koşullar her zaman farklı olmuşlardır. Konumları da her zaman farklı olmuştur. Farklı koşullarda gelişen olaylar mukayese edildiklerinde öznel görüş ve saptamalardan öte gidilemez. Konuya sadece edebiyat yönünden yaklaşılacak olursa, ayrıntılara girmeden Bulgaristan'da I. Tatarh'nın yayınladığı iki antolojiyi, Türkiye'de M. Çavuş'un yayınladığı iki araştırma karakterli iki antolojiyi anımsatmak, hatta Prof. N. Hafız'ın da bu konuya el attığını söylemekle yetiniyor, bu kounlarla yayınlanan derlemeleri anmaya gerek duymuyoruz.

Bulgaristan'da Türkçe basın, zaman zaman değişik nedenlerle aralıklı da olsa hiç kesilmemiştir. Ancak en uzun ömürlü ve Komünist Parti tara-

findan yayınlanan Yeni Işık gazetesi ve Yeni Hayat dergisi Bulgarlaştırma kampanyası öncesinde başlayan ve totaliter düzenin yıkıldığı Kasım 1989'a kadar yarı Bulgarca ve yarı yapay Bulgaristan Türkçesiyle çıkmaya devam etmişlerdir.

Kasım 1989'dan birkaç ay sonra geçen kısa bir örgütlenme süresinde Şumnu, Rusçuk, Kırçali ve başka yerleşim yerlerinde dinsel ağırlıklı liseler, üniversite bölümleri ve Sofya'da bir Yüksek İslâm Enstitüsü eğitime açılmıştır. Bu arada Türklerin ağırlıklı olduğu Hak ve Özgürlükler Hareketinin yayına soktuğu Hak ve Özgürlük gazetesi Türkçe ve Bulgarca olarak iki ayrı gazete hâlinde hizmet vermeye devam ediyor. Onu eski Yeni Işık gazetesinin bazı elemanlarıyla Arzu Tahirova Vakfı'nın girişimleriyle yayına girmiş ve yarı Türkçe ve yarı Bulgarca çıkan Güven gazetesi izliyor. Hak ve Özgürlük gazetesi çocuklara bir de süreli ek gazete yayınlıyor. İki yılı aşkın bir süredir Balon başlıklı bir çocuk dergisinin yayında olduğunu görüyoruz. Bunlara Haziran 1995'te bir yenisi daha ekleniyor: **Ümit** dergisi onurlu bir yere koşuyor izlenimleriyle yayına girmiş bulunuyor. Tüm bu kazanımlar, çoğunluğunun Türkiye'de hizmet verdiği o canlı aydınlar topluluğunun Bulgaristan'da kalan çok az bir kesiminin özverisiyle gerçekleşmiş ve gerçekleşen kazammlardır. Kuşkusuz atılımlar basın - yayın işlerinin diğer alanlarında da sürdürülmektedir.

Dergi 19.5/28 cm. boyutlarında olup 48 sayfadır. Balkanlar Eğitim ve Kültür Merkezi adına sahibi İsmail Canbazov, yazı işleri müdürü Yusuf Kerim'dir. Yazı işleri kurulunda da; I. Canbazov, Yusuf Kerim, Kâzım Memiş, Ufuk Civelek ve Ahmet Timiş gibi deneyimli gazeteciler yer almaktadırlar. Yazışma adresi de: 1000, Sofya, Sok. Denkoğlu, Nu. 1, tel./faks: 882881 olarak verilmektedir.

İlk sayıda derginin karakterini belirleyen herhangi bir kayıt görülemiyor. Ancak ikinci sayıda "Aylık kültür ve eğitim dergisi" olarak belirleniyor. İncelemeye aldığımız birinci sayının içerdiği yazılara bakılırsa, çizilen bu çerçevenin çok daha dışına çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. "Varlığın gür solukları", "Bayram düşünceleri", "Düş-

tük yollara" başlıkları yazılar dinsel yanlarıyla dikkat çekmektedirler. "Günler bahara kayarken" yazısı da mecaz ve sembollerle İslâmî bir mistisizm izlenimi veriyor. "Keyfe bağlılık" yazısı her ne kadar "bu günkü işini yarma bırakma" anlamında işlenmiş de olsa, değerlendirmeler dinsel görüşlere dayalıdır. "Çilesi ve ızdırabıyla büyük doğuş" yazısında mecazlar ve sembollerle özlenen bir İslâmî doğuştan söz ediliyor. "Yazma Kur'an" sergisi Türklerin geleneksel hat (yazı) sanatını tanıtmaya bakımdan isabetlidir. İleride de bu tür yazıların dergide yer alacağına inanıyoruz. "Kitap okuma ve biz" başlıklı yazı gerçi güncel, ancak karamsarlık, vaaz ve telkin havası estiriyor. Yüzyılların özlemi "Ölüme çare bulunacak mı?" konusu İslâmî açıdan işlenmiştir. "Güzel söz" konu olarak küçümsenemez. Ne var ki, dinsel kavramlarla çağımızın gerilerde bıraktığı bir dille yazılmıştır. "Edebiyat deyince" yazısı çok bireysel bir anlayış sergiliyor. "Nuhun gemisi" yazısında uzay biliminde katkılı bir kişinin bilimle çelişkiye düşen duyguları İslâmî propagandaya alet ediliyor.

"Değerli bir hatıra" hocamız merhum O. Kesioğlu'na (Osman Seyfullah, Osman Sungur) adanmış bir yazıdır. Derginin ikinci sayısına da taşan bu yazı onun verdiği hizmete ışık tutacak kadar uzun sayılmaz. "Zulmet çözülüyor" şiiri pırıl pırıl bir yarma, özgürlüğe ışık tutacak Ümit'in atılım doğrultusuna denk düşüyor. "Alternatif tarım" kırsal kesim okuyanlarının yararlanabilecekleri pratiğe yönelik bilgiler içeren bir yazıdır. "Bali Efendi" yazısını bir Bulgarın kaleme alması kültür değerlerinde etnik ön yargıların az da olsalar, Bulgarların da aşabildiklerini kanıtlaması bakımından çok önemlidir. Bunu vurgulayarak söylememiz, elbette ki bir mesaj! Sanat ve edebiyat konusu ne kadar da iyi işlenmiş! Mutlulukların, özlemlerin, sevgilerin, hasretin, yaşam tutkusunun adeta şiirleşmiş bir sesleniş!

Dergide "Başmüftülük sorunu" yazısı Bulgaristan Müslümanlarını yakından ilgilendiren bir konudur. Çok sömürülen, sorunlar yaratan, anlamsız olduğu kadar da gereksiz çekişmelere, hatta didişmelere yol açan bu konu kronolojik bakımdan iyi işlenmiş, ancak olayların nedenlerine inilememiş, müftü olarak sunulan son üç müftü din açısından

başmüftü olma niteliklerine sahip olup olmadıkları titizlikle ele alınamamıştır.

Dergide yer alıp da değinmediğimiz diğer yazılar her dergiye alman ve okuyanların hoşgörüsü ile karşıladıkları yazılardır. Bazı yazıların dergilerden alındıkları söylenmekte, fakat hangi dergilerden alındıkları açıklanmıyor. Yazarların sadece adlarının verilmesini yeterli bulmuyoruz. Birkaç sözcükle tanıtılmaları gerektiğine de inanıyoruz.

Çeçenistan olaylarının dergiye yansması çok doğal. Derginin Çeçen kardeşlerimizin özgürlük ve bağımsızlık savaşına yabancı kalmaları düşünülemez. Yazıda sergilenen yaklaşım, Rus yanlısı Bulgar siyasetine ters düşse de, Ümit yazarlarının böyle bir yazıyı yayınlamakla gösterdikleri medeni cesareten dolayı kendilerini kutlarız. Ne yazık ki yakın geçmişte, Paris'te bir temsilci böyle bir cesaret gösterememişti.

Yazıların yaklaşık % 60'ı dinsel görüşlere yer veren, ya da konuları dinsel açıdan işlenen yazılardır. İslâmın Avrupa'da taşınmasına karşı duvar olduklarını iddia eden Bulgarların bunu gözden çıkaracaklarını pek sanmıyoruz. Daha dengeli bir oran, derginin de yararına olacaktır, kanısındayız.

Genelde Ümit dergisi Bulgaristan'da Türk Basın - Yayın işlerine görüldüğüne yepyeni bir soluk getirecek, hep ilklere imza atacak yazarları basma kazandıracak, olumsuzlukları didik didik edecek kadroya sahip bir dergi olacaktır. Buna inanıyoruz. Onu kutluyoruz, destekliyoruz. Güçlüklerle dolu yolunda giderek doruklara açılmasını sabırsızlıkla bekliyoruz.

KAYNAKÇA

- ¹ İsmail Hakkı Tevfik Okday (Emekli başkonsolos ve kurmay yarbay), eski Filibe başkonsolosu: *Bulgaristan'da Türk Basını, Hürriyet Ofs. Matb. ve Gazete A.Ş. Tarihsiz.*
- ² Adem Ruhi Karagöz, *Bulgaristan'da Türk Basını, 1945*
- ³ İbrahim Tatarlı, *Antolojiya, Sofya, 1960*
- ⁴ İbrahim Tatarlı, *Antoloji, 1964*
- ⁵ Mehmet Çavuş, *Bulgaristan'dan Sesler, Şiirler, İstanbul, 1985*
- ⁶ Mehmet Çavuş, *20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri, Antoloji, İstanbul, 1988.*

Türkiye İş Bankası, Kültür ve Sanat Dergisi

Türkiye İş Bankası'nın Türk Kültürüne ve sanatına hizmet ederek katkı sağlayan önemli bir yayını olan Kültür ve Sanat Dergisi bu sayısını Diyarbakır Şehrine ayırmıştır.

Dergide yer alan 28 makale Diyarbakır'ın tarihi, sanat eserleri, önemli kişileri, folkloru, el sanatları gibi konuları ele almaktadır.

Türk Kültür ve Sanat tarihinin geçmişteki izlerine bugün bile aynı özellikte rastladığımız bu önemli şehrimizi tanıtan makaleleri sırasıyla ele alacak olursak;

"Diyarbakır Sayımız ve Diyarbakır'da Türk Mührü" başlığı altındaki yazıda; Bin yıla yakın bir süreden beri Türklüğün büyük merkezlerinden birini oluşturan, Türk bilim, kültür ve sanat dünyasında dikkati çeken bir yeri olan Diyarbakır şehrinin yeri ve önemi vurgulanarak "Dünü bugüne getiren modern şehir" tanımlaması yapılmaktadır.

Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakır Tarihine Genel Bir Bakış", s. 5-9, 6 Fotoğraf. Zengin bir tarihe sahip olan Diyarbakır Milattan Önce, Roma Döneminde birçok uygarlığa sahne olmuştur. Hurriler, Mitanniler, Asurlular, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Romalılar bunların başında gelmektedir. Genel görünümü ile bir kalkan balığını andırdığı dile getirilen Kalenin iç ve dış olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, A. Gabriel'in bir sözüne değinilmiştir. Ünlü araştırmacı, "Diyarbakır surları tek başına bir kitabeler müzesi sayılabilir" diyerek kaledeki kitabelerin ne kadar çok olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra ise İslâm devirleri ve Türk dönemi tanıtılmıştır. XVI. yüzyılda Diyarbakır'ın Osmanlı yönetiminde parlak bir dönem yaşadığı şehrin âdeta yeniden inşa edildiği ifade edilmiştir. Şehri baştan sona kuşatan dünyaca ünlü surlar dışında kentte 16'sı minareli olmak üzere 27 cami, 42 mescit, 7 medrese, 6 tekke, 2 han ve 6 hamam vardır. Diyarbakır'ın ilçeleri olan Eğil, Silvan, Lice, Ergani ve Çermik de sanat eserlerini sinesinde barındıran yerlerdir. Kısaca; Diyarbakır tarih sahnesinde önemli bir role

Şebnem ERCEBECİ

AKM Türk Sanatı Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

sahip olan özellikle tarihi eserleriyle zengin bir kültür merkezi özelliğini gösteren bir şehrimiz olarak dikkati çekmektedir.

Metin Sözen, "Diyarbakır'da Türk Mimari- si", s. 10-11, 3 Fotoğraf. Diyarbakır'ın Artukoğulları ve Akkoyunlular gibi iki Türk devletine başkentlik ettiği, mimari anıtları, Türk mimarlığının geleneksel öğelerini yüzyıllar boyu sürdürdüğü sayın araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Metin Sözen "Diyarbakır'da Türk Mimarisinin ürünleri ayrıntılı bir incelemeye konu olduğunda bazı sorunlar gün ışığına çıkmaktadır. Türklerin Anadolu'ya ilk ayak bastıkları bu topraklar üzerinde çeşitli dönemlerden kalan birçok yapı vardır. Bu yapılar bir yandan dönemin özelliklerini ortaya koymakta, öbür yandan da değişik etkileri yansıtmaktadır." denilmektedir. Ayrıca, şehrin Artukoğulları, Akkoyunlular ve Osmanlılar döneminde çeşitli denemelere sahne olduğu vurgulanmaktadır. Yazar, Diyarbakır'dan alınacak bir kesit belirli ölçüde Artukoğulların, Akkoyunluların ve Osmanlıların ürettiği mimariyi ortaya koyacak güçtedir diyen değerli araştırmacı bir konuya değinerek Artukoğulları yapılarının incelenmesine rağmen Akkoyunlu eserlerinin yeterince araştırılmadığına dikkati çekmektedir. Ayrıca Akkoyunlu yapılarının XV. ve XVI. yüzyıllar Osmanlı mimarisiyle biçim açısından benzerlikler göstermesi karşılıklı ilişkilerinin varlığını ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. "Bu yüzden Anadolu ve İran'daki Akkoyunlu yapılarını incelemek gerekmektedir. Bu incelemeye de Diyarbakır'dan başlanmalıdır. Çünkü yörede önemli örnekler bulunmaktadır." denilmektedir. Artuklular döneminden Osmanlı dönemine kadar birçok yapıya sahip olan Diyarbakır'da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun özelliklerini gözlememiz mümkündür. Anadolu'da kentlerin birçoğu orijinal özelliklerini yitirmeye yüz tutmuştur. Diyarbakır ise geçmişimizi nispeten koruyabilen çeşitli özelliklerini günümüzde de yaşatabilen bir dokuya sahip şehir olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli amaçlarla kullanılan Safa Camii, 1984 yılından beri

otel olarak işletilmektedir. Yapıda dikkati çeken bir diğer özellik öteki şehir içi hanlarında görmeye pek alışık olmadığımız iki renk taş kullanımıdır. İnşâ kitabesi olmamasına karşılık Hüsrev Paşa tarafından 1527 yılında inşa ettirildiği bilinmektedir. Bu yüzden Hüsrev Paşa Hanı olarak da anılmaktadır.

Şevket Beysanoğlu, "Bilim, Kültür ve Sanat Dünyamızda Diyarbakır", s. 24-28, 6 Fotoğraf. İlkçağlardan en eski yerleşim başlığı altında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü ile Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün işbirliği ile yürüttüğü Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi gereği 1963 yılından beri Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Hilar Köyü yakınındaki Çayönü Tepesi'ndeki yapılan kazılarda ele geçen çakmaktaşı buluntular anlatılmaktadır. "Bir Bilim ve Kültür Merkezi" başlığında ise IV. yüzyıldan günümüze kadar Diyarbakır'dan yetişen bilim ve sanat adamlarının sayısının 421 olduğu bunlardan 174'ünün bilim adamı, 228'inin şair ve yazar, 5'inin hattat, 8'inin bestekâr, 6'sının ressam olduğu belirtilmektedir. Oğuzlar, Akkoyunlular ve Osmanlı döneminde Diyarbakır hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Günümüzde Sezai Karakoç, Orhan Asena, Cahit Uçuk, Prof. Dr. Cemal Yıldırım, Prof. Dr. Celâl Yıldırım, Prof. Dr. Kemal Eraslan, Prof. Dr. Mahir Pamukçu, Prof. Dr. Sedat Arıtürk, Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer, Doç. Dr. Kaya Özsegin, Doç. Dr. Mehdi İlhan gibi bilim adamlarının isimlerine rastlamaktayız. Daha sonra kısaca Diyarbakır'ın dokuma ve kuyumculuğu hakkında bilgiler verilmiştir. "Cumhuriyet döneminde kalkınma faaliyetlerine sahne olan Diyarbakır şimdi eski tarihî kimliğine kavuşma çabası içindedir" denilmektedir.

Sayfa 29'da "Diyarbakır Evinde" adlı Yusuf Delikışı'nin bir şiirine yer verilmiştir.

Mehmet Çınarlı, "Süleyman Nazif, Fâik Ali ve Munis Fâik Ozansoy", s. 30-31, 3 Fotoğraf.

Diyarbakırlı bir aileden gelen tanınmış üç şairin biyografisinin verildiği bir makaledir. Sait Paşa ailesinden gelen bu değerli şairlerin ortak noktalarının dile ve edebiyata bağlılıklarının yanında dürüstlük ve vatanseverlik olduğu vurgulanmaktadır.

Sayfa 32'de Munis Fâik Ozansoy'un "Diyarbakır" adlı şiiri verilmektedir.

Sayfa 33'de "Atatürk Diyarbakır'da" başlığı altında Mehmet Önder'in Türkiye İş Bankası'nın Kültür Yayınları'nca 1975'te yayımlanan **Atatürk'ün Yurt Gezileri** adlı kitabından alınan bir geziye dikkatimiz çekilmektedir. 1916 yılı Mart'ında 1937 yılının 16 Kasım'ında Atatürk'ün Diyarbakır'a gelişleri fotoğraflarla anlatılmaktadır.

15 Kasım 1937'de Diyarbakır Halkevi'nde yaptığı konuşmada Atatürk "Yirmi yıl sonra tekrar Diyarbakır'da bulunuyorum. Beşeriyetin medenî bir halka huzurunda, halkın bu evinde, duyduğum bu zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz" demiştir.

İsmail Parlatur, "Ali Emiri Efendi", s. 35-37. Türk dilinin en büyük hazinesini keşfeden 1857-1924 yıllarında yaşayan Ali Emiri Efendi tanıtılmaktadır.

Sayfa 37'de Prof. Dr. Sedat Arıttürk tarafından Dicle Üniversitesi hakkında bilgiler verilmektedir.

Nail Tan, "Diyarbakırlı Ünlü Düşünür Sosyolog, Folklorcu, Şair Ziya Gökalp", s. 38-39, 3 Fotoğraf. 1875-1924 yıllarında yaşamış bu ünlü düşünce ve fikir adamımızın hayat hikâyesi anlatılmaktadır.

Ş. Mollamehmetoğlu, "Çağdaş Düşünce Tarihimizde Ziya Gökalp", s. 40-41, 2 Fotoğraf. Türk fikir hayatına Batılı anlamda sistemi ve bilimsel düşünceyi getiren ve Diyarbakırlı olan Ziya Gökalp'in görüşleri dile getirilmektedir. Ölümünün 71. yıldönümünde saygıyla anılan Ziya Gökalp, kısa süre içinde yaşadığı toplumu etkilemiş ve içinde bulunulan bunalımlardan çıkış ve kurtuluş yollarını gösteren bir bilim adamıdır.

Gültekin Samanoğlu, "Diyarbakırlı Bir Şair Cahit Sıtkı Tarancı", s. 42-43, 1 Fotoğraf. Makalede ünlü şairimizin biyografisi ve şiirleri anlatılmaktadır. Sayfa 44'te ise onun ünlü "Otuz Beş Yaş" şiirine yer verilmektedir.

Saim Sakaoğlu, "Diyarbakır Üstüne Efsaneler Söylenirdi", S. 45-47, 3 Fotoğraf. Sayın Sakaoğlu, "Efsaneler bir milletin zengin kültüründen hayal gücünden kaynaklanan folklor malzemeleridir. Efsane deyip geçmeyelim. Onları yüzyıllar yığurmuş günümüze getirmiştir. Ben u Sen Efsanesi, Karacadağ, Çermik'in Şifalı Suları, Gelincik Dağı, Kore Savaşı'nda Bir Veli gibi efsaneler tanıtılmaktadır.

Mehmet Önder, "Diyarbakır Tarih - Kültür - Sanat Şehri", S. 48-49, 1 Fotoğraf. Yazarın Doğu'nun aslan yürekli, demir bilekli yiğidi, Türk Kültürünün temel taşlarından biri olarak nitelendirdiği Diyarbakır şehrinin tarih sahasındaki yeri ve önemine değinilmektedir.

İrfan Ünver Nasrattmoğlu, "Diyarbakırlı Halk Ozanları", s. 50-51. Oğuzların Diyarbakır'a ozanlık geleneğini getirdiği bu geleneğin zamanla yaygınlaştığı ve çeşitli ozanların bu topraklarda yetiştirdiği vurgulanmaktadır. Sahî, Ahû, Civan, Hâdidî, Hasretî, Cedidî, Şirin, Dirîğî, İsmail, Kul Mahmud, Kahtî, Hacı Civan, Mâhir, Mansur, Şahverî, Mah Turna, Haydarî adlı ozanlar kısaca tanıtılmıştır.

Kaya Özsezgin, "Çağdaş Resmimize Katkısıyla Diyarbakır", s. 52-54, 5 Fotoğraf. Yazar, "İstanbul üzerinde yoğunlaşan gezi edebiyatının sayılı örnekler dışında güneydoğu yöresine fazlaca kaymamış olması, Diyarbakır'ın ise Anadolu toprağı içinde uzak bir belde olarak merkezle bağlantılarının hep yönetici kesimle ilişkiler düzeyinde kalması, merkez - taşra etkileşiminin giderek hareketlendiği yakın dönemlere kadar Diyarbakır'ı kendi içine kapalı tutmuştur. Bu durumun olumsuz etkileri de bulunsa, Diyarbakır yöresinde zengin bir edebiyat geleneğinin kök salmış olduğunu,

özellikle Divan şiiri çerçevesinde büyük şairlerin yettiğini biliyoruz. Ancak sözlü ve yazılı edebiyatın bu kadar rağbet görmesi yanında, görsel sanatlarda, buna paralel bir gelişime tanık olmuyoruz." demektedir. Ressam Tahsin, Haşmet Akal, Turan Erol, Nuri Abaç, Cemal Güvenç., Nazan Sönmez, Mehmet Başbuğ gibi ressamların Diyarbakır konulu resimleri örneklerle tanıtılmıştır.

Hayrettin İvgin, "Diyarbakır Halk Oyunları", s. 55-56. Halay bölgesi olarak anılan Diyarbakır'ın halk oyunları anlatılmaktadır.

Necet İnal, "Diyarbakır Müzeleri", S. 57-59, 5 Fotoğraf. Diyarbakır Arkeoloji Müzesi, Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi, Ziya Gökalp Müzesi, Komutan Atatürk Müze ve Kütüphanesi, Atatürk Müzesi tanıtılmıştır.

Alev Pirinççi, "Evliya Çelebi'de Diyarbakır", Evliya Çelebi 350 yıl önce Diyarbakır'a gelen seyahat Diyarbakır hakkında anılarını yazmaktadır. "Diyarbakır halkı sağlam bünyeli, gösterişli adamlardır. En kısa ömürleri yetmiş seksendir. Hepsi zarif nüktedan, fazilet örneği insanlardır. Türkçe'yi güzel ve düzgün konuşurlar. Diyarbakır'ın yapısı, meşhur kavunu, mesire yerleri ve halkı hakkında verdiği bilgilere değinilmektedir. Bu makalede ayrıca 200 yıl önce Diyarbakır ve Kalesini gösteren Jules Laurans'dan alınan bir gravürle, Matrakçı Nasuh'un 16. yüzyılda Diyarbakır ve Kalesini resmeden bir minyatüre yer verilmektedir.

İlhan Akbulut, "Diyarbakır'ın Görkemli Evleri ve Kapı Tokmakları", S. 62-64, 5 Fotoğraf. Sanat tarihi ve mimari değerler açısından güneydoğunun en zengin kenti olan Diyarbakır'da çeşitli uygarlık izlerini görebiliriz. Diyarbakır'daki kapı tokmakları tanıtılmıştır. En çok uygulananlar "Kuş" ya da "hanımeli" şeklinde yapılmış olanlarıdır.

Doğu Cansın, "Diyarbakır El Sanatları", s. 65-66, 3 Fotoğraf. Bakırcılık ve oya gibi en önemli el sanatları anlatılmıştır. Dokumacılık, kuyumculuk hakkında da kısaca bilgiler verilmiştir.

S. Keleş, "Sivil Mimarinin Müzelik Örnekleri, Diyarbakır Evleri", En az beşbin yıllık bir geçmişe sahip olan Diyarbakır Evleri tanıtılmaktadır.

Taşkın Vural, "Diyarbakır Halk Kültüründe Giyim - Kuşam", s. 69-70, 3 Fotoğraf. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlığını sürdüren kadın ve erkek giyim kuşamı anlatılmaktadır.

Kültür ve Sanat Dergisi'nin arkasında bütün makalelerin İngilizce özetlerine de yer verilmiştir.

Yayın hayatını şimdiye kadar başarıyla sürdüren Türkiye İş Bankası'nın tanıttığımız bu dergisinin kültür ve sanatımıza önemli katkıları olduğunu ifade ediyor ve gerek baskı gerekse bilgileri bakımından mükemmelliği açısından böyle bir yayını bizlere ulaştıran ve emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz.

ERDEM
AYDIN SAYILI
ÖZEL SAYISI
ÜÇ CİLT OLARAK ÇIKTI

Bir Eleştiri Dolayısıyla

Yayın dünyasının merkezileştiği büyük kentlerimizin dışında kitap yayımlamanın oldukça sıkıntı verici bir iş olduğu, konuyla ilgili herkes tarafından kabul edilir. Sayın Doç. Dr. Ali Osman Öztürk'ün **BİLGE** dergisinin Kış - 7, 1995 sayısının 18-19. sayfalarında "*Ne Bilimin Şekeri, Ne Kitabın Yüzü*" başlığı ile yazdığı "Türk Halkbilimi İncelemeleri - Balıkesir 1994" adlı kitabıma yönelik eleştirileri, değindiğim gerçeği hiç göz önünde bulundurmayan bir olumsuzluk avcılığıdır.

Eski mezunlarımızdan bir edebiyat meraklısı tarafından çok kısıtlı maddi imkânlarla kurulmuş olan Alem Kitabevi'ni desteklemek (Karşılığında hiçbir maddi çıkar gözetmeden) yardımcı olmak amacı ile yazılarımın kitaplaşması teklifini kabul etmişim. Öte yandan çeşitli formaliteler gereği sık sık. eski çalışmalarımızın yönetim tarafından (veya başka amaçlara yönelik olarak) istendiği de, üniversiteler çevresinde bilinen bir gerçektir. Yazılarımdan bazılarının öğrencilerimize yardımcı olabileceğine inandığım ve çevremize ulaşmayı istediğimden bu kitabın yayımını kabul ettim. Yoksa Öztürk'ün dediği gibi "... halkın hafızasını tazelemeyi..." düşünmemişim.

Kitabın baskı düzeltmelerinde Balıkesir'de bulunmayışım ve bu işlerin yetersiz kişiler tarafından yapılması, kuşkusuz sorumluluğumu azaltmaz. Ancak, bu durumu gördüğümde, kitabın satış ve dağıtımını durdurduğumu, burada herkes bilmektedir. Tanıdıklarımıza (Sayın Öztürk de dahil) gönderdiklerimiz ise, maalesef yanlışlıkları da taşıdılar.

Bu kitabıma ilişkin Sayın Doç. Dr. Ali Osman Öztürk'ün yukarıda belirttiğim, -satırlarını çoğaltmak gayesiyle özel bir çaba harcadığı belli olan- eleştirisindeki bazı yargılara ilişkin görüşlerimi açıklamamın yararlı olacağını düşünüyorum:

1. Kitaptaki tüm teknik düzeltme hatalarının varlığı, yeniden baskıyı gerektirecek kadar çoktur. Bu konudaki eleştiriler, yerden göğe haklıdır. Bu yüzdendir ki, kitabın dağıtımını, satışı tarafımdan (çoktan) durdurulmuştur.

Doç. Dr. Metin KARADAĞ

Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyat Bölümü
Öğretim Üyesi

2. Yazılardan bazılarının araştırma teknik ve yöntemlerine uymadığı da doğrudur. Ancak yirmi yıl öncesinde, henüz mezun olmuş, hiç bir akademik eğitim görmemiş birinin ilk denemelerinin yöntem - teknik açısından yerilmesi, sert bir yaklaşımdır. Yayınlanmış **ilk yazım** olan *Türk Halk Hikâyelerindeki Türkülerin Teknikleri* adlı yazıma satırlar dolusu yergileri de, doğrusu iyi niyetle bağdaştıramıyorum. Alanımızdaki değerli bilgilerin çoğunun buna benzer (bir - iki sayfalık) yazıları vardır. Bu da son derece normaldir. Kimse bilim adamı olarak, gökten zembille inmedi!

3. Batı dilleri kaynaklı bazı araştırmaları esas alan yazılarım, asıl kaynaklar tüm künyeleriyle açıkça belirtilerek hazırlanmıştır. Sn. Öztürk bu kaynakları, eleştirisinde satırlarca sıralayarak sanki bir şeyler keşfetmiş(!) havasını vermektedir. Bu tür çalışmalar da, her bilim dalında yapılmaktadır; bunun saklanacak, utanılacak bir yanı yoktur. Benzer uygulamaları, Sn. Öztürk'ün kitabında da görmekteyiz. İşin garibi, benim açıkça belirttiğim hususların eleştiri konusu yapılmasıdır. Yazara bu konudaki dikkatini diğer eski - yeni çalışmalara yöneltmesini öneriyorum.

4. Özellikle yabancı adların yazımında düzeltme hatalarının çokluğu, tarafımızdan da üzüntüyle karşılanmıştı. İlk yayımlandıklarında bulunmayan birçok hatanın kitapta görülmesi, benim için bir şanssızlıktı. Ancak Öztürk, Amerikalı gezgin - diplomat Schuyler'in adının Schiller olarak İslâm Ansiklopedisi'nde yanlış yazılmasını belirttiğimi anlayamamış galiba ve yanlış bana mal etmiş! Sanıyorum bu örnek de arkadaşımın iyi niyetinden kaynaklanmıştır!

5. "Halk Şiirinde Lirizm" bir seminer konuşmasıydı. Halk şiirinde "**coşku**"yu konu alan bir yazıda coşku sözcüğünün çok kullanılmasının

eleştirilmesini anlamsız buluyorum. Yeni bazı sözcükler bulduysa, ola ki haberimiz olmamıştır.

6. "*Elazığ-Diyarbakır Türkülerindeki Bazı Ortak Motifler*" başlıklı araştırmamı; "*folklor araştırmalarının handikaplarını ve bilim dallarındaki kavram kargaşasını gösteren güzel bir örnek*" gibi havalı ve temelsiz bir yaklaşımla değerlendirmek, en hafif deyimle ard niyetlilik gösterisidir. Bu incelememde "motif" sözcüğünün nasıl algılandığını, temel anlamından biraz uzak kullanımının sebepleri açıklanmıştır. Formel teriminin tashih hatası olarak formül biçiminde çıktığını, bölümlerimizin birinci sınıf öğrencileri bile anlayabilir. Elazığ Fırat Üniversitesi'ndeki bir sempozyumda, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun başkanlığındaki oturumda sunduğum bu bildiriden sonra merhum Prof. Dr. Bahaeddin Ögel söz alarak, çalışmamdan ötürü beni tebrik etmiş, yerindeliğini vurgulamıştı. Bu sözden sonra, Sayın Hocam Sakaoğlu'nun sözlerini de, Sayın Öztürk, yakınlıkları dolayısıyla kolayca öğrenebilir. "Uzmanlık" sırf eleştirmek için çabalamayı gerektirmez diye öğrettiler bize!

Türk Folklor Araştırmaları Kurumu'nun "İhsan Hınçer 1995 Folklor Hizmet Ödülü"nü aldığım törende şunları söylemiştim: "... Bu ödülü daha olgun, düzeyli çalışmalar yapmam için bir teşvik unsuru olarak algılıyorum..." Yanlış, eksikliği olmayan araştırmacı azdır, sanıyorum. Özel çabalarla, basım evlerinin nokta, virgül hataları üzerine sayfalar doldurmanın da yapıcılıkla, uyarıcılıkla ilgisi olduğuna inanmıyorum. Arkadaşım Sayın Öztürk'e Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri (Karşı Yayınları - Ankara) ile bu günlerde çıkan Erzurumlu Emrah (Ayyıldız Yayınları - Ankara) adlı kitaplarımı okumasını öneriyor, tutarlı, uyarıcı önerilerini bekliyorum.

Umarım "biraz şeker, biraz da yüz" bulabilecektir...

Zorunlu Bir Cevap

Bilge Dergisinin Kış 7/1995 sayısında Tunçer Baykara imzasıyla "Türk Tarihçiliğinde Yeni Sansürcülerden Bir Örnek" (s. 13-14) başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazı, **Er-dem**'de çıkan Erkan Serçe'nin İzmir kütüphaneleriyle ilgili makalesini⁽¹⁾ eleştiren bir içerik taşımakla birlikte daha geniş bir kitleyi hedef almaktadır. Bu bakımdan, Baykara'nın yazısının taraflarından biri olarak kısa bir açıklama yapmayı gerekli görüyorum. Konu nedir? Önce onu ortaya koyalım: Erkan Serçe, danışmanlığım altında İzmir'de kitapçılığı inceleyen ve tek bir sözcükle "mükemmel" olan bir yüksek lisans tezi yapmıştır⁽²⁾. **Er-dem**'de çıkan araştırması ise, bu tezin bir yan ürünüdür. Baykara, yazısında işte bu yazıyı esas alarak, kendi kitabından yararlanmadığını vurgulamakta ve bu arada bu gibi tezleri yöneten ve öğrencileri yönlendirenleri de "sansürcülük"le suçlamaktadır. Hatta bu yazıyı bilimsel bulmadığını da yanına koymuş olduğu bir soru işaretiyle dile getirmektedir. İkinci bir nokta, Baykara'nın amacı üzüm yemek değil bağcıyı dövmek olduğu için, Erkan'ı öne çıkararak, "İzmir'deki bazı meslektaşları gibi", "İzmir'deki bazı 'tarihçiler'" ibarelerini kullanarak, sözde bizim kendi çalışmalarına karşı bir çeşit sansürcülük yaptığımızı, dolayısıyla yetiştirdiğimiz öğrencilere doğru yolu göstermediğimizi ima etmektedir.

Önce şunu belirteyim ki Erkan, asıl tezinde Baykara'nın **İzmir Şehri ve Tarihi**'ni kullanmış ve bibliyografyada göstermiştir. Sadece Erkan'ın tezinde değil, benim yönettiğim bütün yüksek lisans ve doktora tezlerinde ilgisi ölçüsünde Baykara'nın çalışmaları herhangi bir "sansür"e takılmaksızın kullanılmıştır. Bu tezler incelenebilir, kaynaklarına bakılabilir. Erkan'ın eleştirilen makalesinde ise, Baykara'nın kitabını kullanmasına gerek olup olmadığı tartışılabilir ise de, kullanılmamış olması o kadar "vahim" bir hatâ değildir. Çünkü Baykara'nın bu konuda yararlandığı kaynağa, yani İzmir salnamesine zaten ulaşılmış ve buradaki bilgiler değerlendirilmiştir. Bu nedenle Baykara'nın bu çalışmanın sansürcü bir zihniyetin eseri olduğunu söylemesi, olsa olsa konuya sağlıksız ve

Prof.Dr. Zeki ARIKAN

E.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Böl.
Öğretim Üyesi

kasıtlı yaklaşımının bir sonucudur. Acaba Baykara, kitabının kullanılıp kullanılmadığının çetelesini mi tutuyor? Hele hele Baykara'nın eski Sovyetler Birliği'ndeki tarihçilerin Z. Velidi Togan'a vaktiyle sansür uyguladıklarını söylemesi ve böyle bir tutumla "İzmir'deki bazı tarihçilerin" bu geleneği devam ettirdiklerini ileri sürmesindeki gerçek niyeti anlamaya olanak yoktur. Böyle bir paralelliğin, böyle bir yaklaşımın ne demek olduğunu Baykara açıklamak zorundadır.

Eğer bir sansürcülük söz konusu ise, bunu asıl Baykara'nın kendisi uygulamaktadır. Bu konuda uzağa gitmeye de gerek yoktur. İşte burada sözü edilen yazısı bunun açık bir örneğidir. Şöyle ki Baykara, bugünkü Milli Kütüphane'nin (İzmir) 1912 yılında devrin aydınları tarafından kurulmuş olduğunu yazıyor, ancak bu aydınlardan kimler olduğunu söylemiyor. Bu gençler, İzmir'in önde gelen İttihatçılarıydı. Milli Kütüphane, çok geniş ölçüde İttihat ve Terakki'nin bir eseri olarak ortaya çıkmıştır. Evet, Baykara bu gerçeği söylemez, söyleyemez. Çünkü fincancı katırlarını ürkütmekten korkar. Yazısında dipnotların nasıl gösterilmesi gerektiğini açıklayan Baykara, yazdıklarına herkesten önce kendisi uymamaktadır. Nitekim, Erkan'ın yazısından söz ederken bir not çekip hiç ilgisi olmadığı halde Togan'ın **Tarihte Usul**'ünü kaynak göstermesi anlaşılır gibi değildir.

Baykara, kimi İzmirli tarihçilerden, yani bizlerden söz ederken tarihçi sözünü tırnak içine al-

mayı da savsaklamıyor. Bu arada bir başka meslektaşının mağduriyetinden söz ederek, onun da avukatlığına soyunuyor. Sözü uzatmadan bu konuda bir iki noktayı açıklamayı gerekli görüyorum. Söz konusu tarihçiye, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan İzmir'le ilgili belgelerin pek çoğunun numaralarını ben verdim ve yayınladığı bir çok belgeyi de ben okudum. Bu bir. İkincisi adı geçen tarihçinin, son olarak yayınladığı bir makale⁽³⁾ Çanakkale Savaşları'nın İzmir basınındaki yankıları üzerinde durmaktadır. Ancak bu konuda İzmir'de yapılan iki çalışmadan yararlanılmamış ve bunlar dipnotlarında gösterilmemiştir⁽⁴⁾. Acaba bu da başka bir sansürcülük örneği midir?

NOTLAR

- ¹ Erkan SERÇE, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Kütüphanecilik", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, VII/20 (1994-1995), 735-751.
- ² Erkan SERÇE, *İzmir'de Kitapçılık (Başlangıcından Harf Devrimine)*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990 (basılmakta).
- ³ Necmi ÜLKER, "Çanakkale Zaferi'nin İzmir Basını'ndaki Akisleri", *Atatürk Yolu*, IV/14 (1994), 267-278.
- ⁴ Sabri SÜRGEVİL, "Çanakkale Savaşları ve İzmir", *Askeri Tarih Bülteni*, (28 (1990), 85-103; Birten ÇELİK, *Çanakkale Savaşı'nın İzmir Basını'ndaki Yankıları*. DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1992 (basılmamış).

Türk Bestecilerini Tanıyalım: Azerbaycan'dan Musavvar Askaroğlu ve Bozkurt Marşı

Prof.Dr. H.Örcün BARIŞTA

Gazi Üni., Mesleki Yaygın Eğitim Fak. Dekanı

Müsavvar Askaroğlu 1947 yılında Nahçıvan'da doğmuş, Nahçıvan'da yedi yıllık müzik ilkokulu nu beş yıllık musiki orta okulunu bitirmiştir. 1965-1970 yılları arasında Asaf Zeyneli Adına kurulmuş olan musiki mektebini tamamlayınca müzik öğretmeni olmuştur. 1970-1975 yılları arasında Bakü Konservatuvarında çalışmıştır. Aynı zamanda piyanist olan Askaroğlu dokuz yıl pedegoji ile meşgul olmuş Pedegoji Üniversitesi'nde baş muallim olarak görev yapmıştır. 1986 yılında Tiflis İnce Sanat Üniversitesi'nde "Azerbaycan Bestecilerinin Yaratıcılığında Halk Musikisi Kaynakları" konulu teziyle doktor ünvanını (Plastik sanatlar bilgin payesi) almıştır. 1992 yılında Bakü İnce Sanat Üniversitesi'nde "Azerbaycan Bestecilerinin Yaratıcılığında Halk Musikisi Kaynakları" konulu teziyle doktor ünvanını (Plastik Sanatlar Bilgin Payesi) almıştır. 1992 yılında doçent olan Müsavvar Askaroğlu 1992 yılında Bakü İnce Sanat Üniversitesi Tedris İşleri Üzerinde Prorektör (Rektör Yardımcısı) olarak atanmıştır. Halen aynı görevi yapmaktadır. Askaroğlu radyo televizyon ve sinema için pek çok program ve müzik hazırlamıştır. Azerbaycan tek sesli halk müziğini dört sesli arajmanlar biçiminde icra eden sanatçı yüzü aşkın çalışmasıyla ve bestelediği marşlarla tanınmaktadır. Bu çalışmalar arasından bir tanesinin Bozkurt Marşı'nın söz ve bestesi aşağıda sunulmuştur.

Boz gurd musigisi Müsavvar Eskaroğlundur.

I. Bu savaş ar savaşıdı
Cıx yuvandan yola Boz gurd
Sasin döyüs havasıdı
Bir himn oxu ula Boz gurd

Nagarat

Yanan dağlar, aşırımlar
Bağrıma cakoli şırımlar.
Bu gırgınlar, bu gırımlar
Goyma yerde gala Boz gurd
Bir himn oxu ula Boz gurd!

II. Dilin alov ağzı raka
Basdi zülma dözdün daha
Hamı üz tutub allaha
Mani son duala Boz gurd!

Yanan dağlar, aşırımlar
Bağrıma cakoli şırımlar.
Bu gırgınlar, bu gırımlar
Goyma yerde gala Boz gurd
Bir himn oxu ula Boz gurd!

III. Ölmamişam hala sagam
Ağır gisas alaçagam
Oğulların bala Bozgurd
Bir himn oxy yla Boz gurd!

Yanan dağlar, aşırımlar
Bağrıma cakoli şırımlar.
Bu gırgınlar, bu gırımlar
Goyma yerde gala Boz gurd
Bir himn oxu ula Boz gurd!

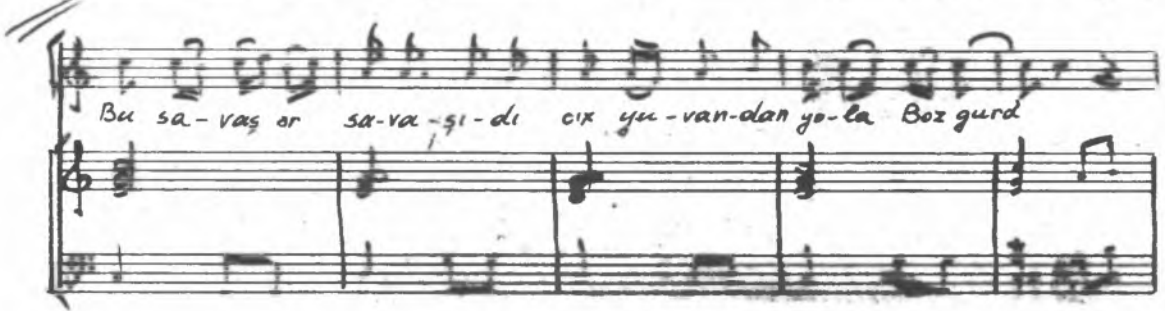
Boz kurd

Mus: Müsəver Ekeröglü.
Söz: İsmail Özcan

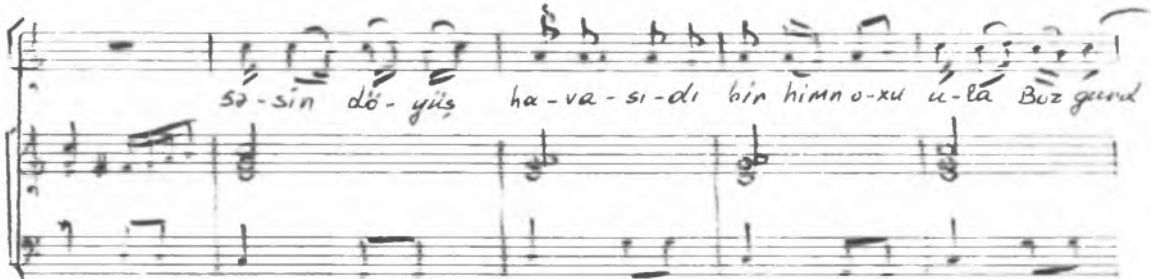
f.no.

Bu sa-vaş or sa-va-şı-di cix yu-van-dan yo-la Boz gurd

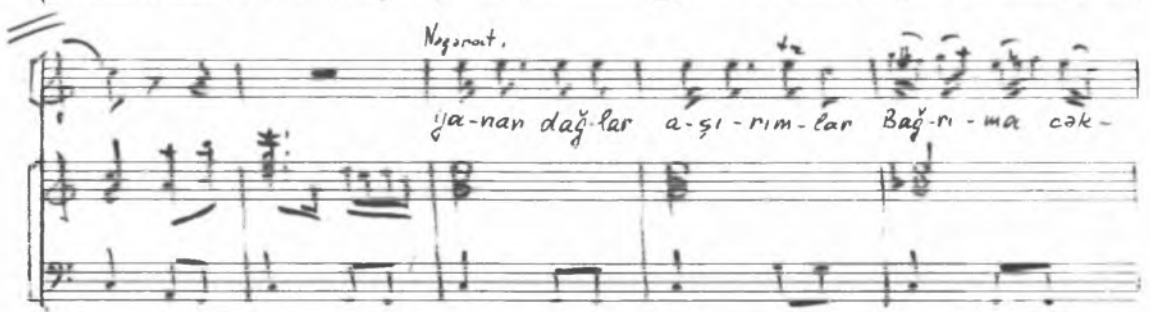

sə-sin dö-yüs ha-va-sı-di bin himnə-xu u-lə Boz gurd

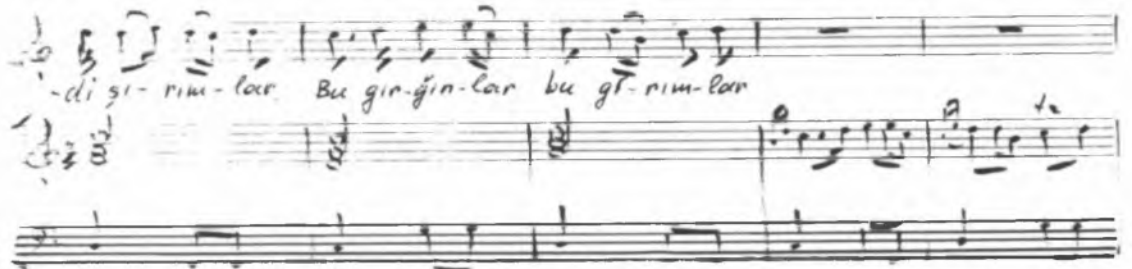

Nəsnət.

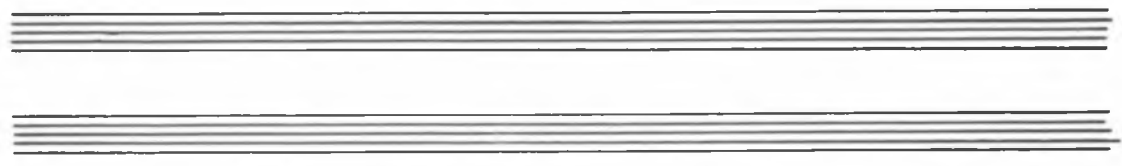
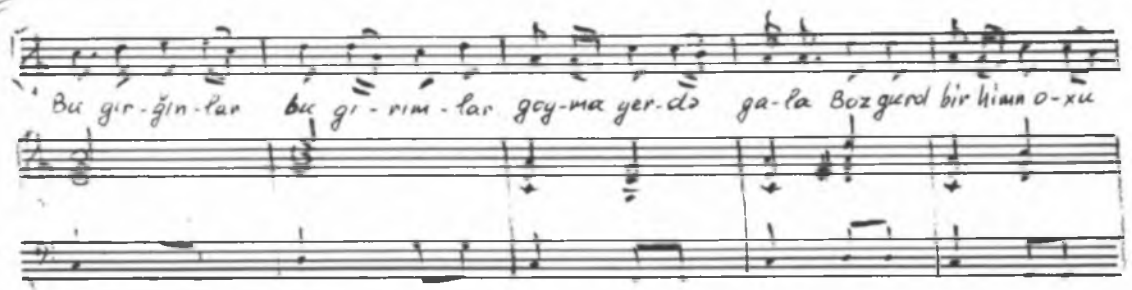
ya-nan dağ-lar a-şı-rım-lar Bağ-rı-ma cək-

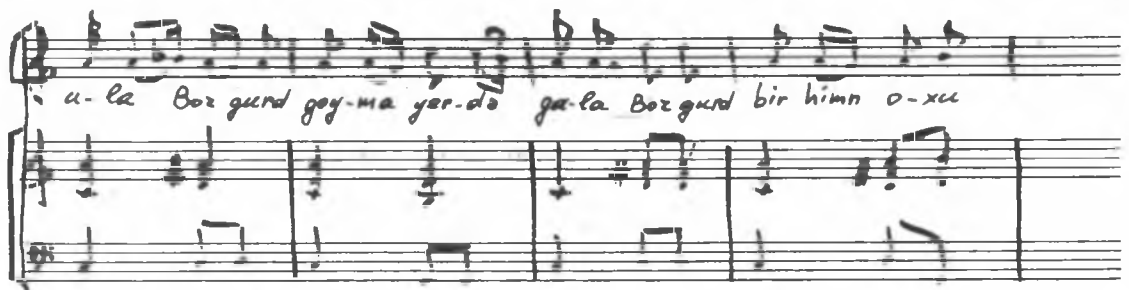
-di gi-rim-lar Bu gir-gin-lar bu gi-rim-lar

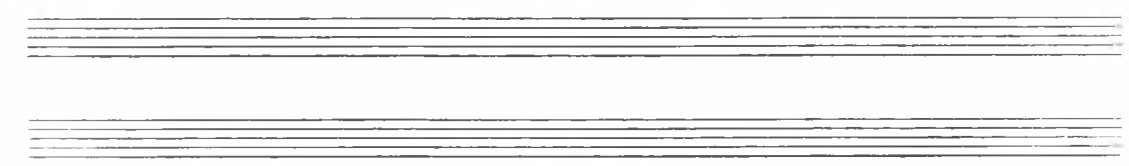
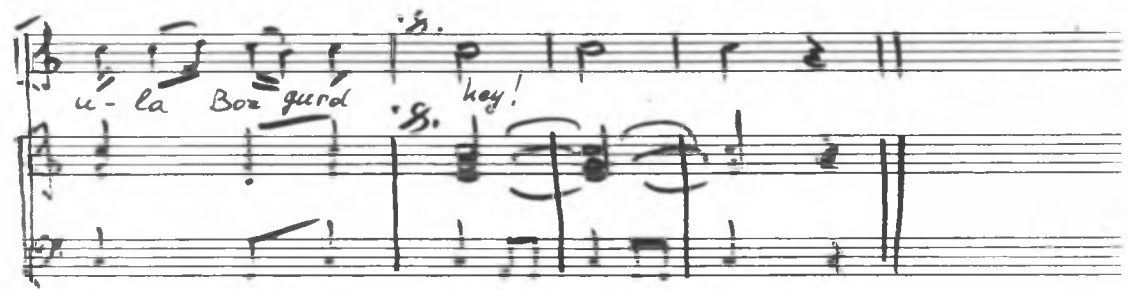
Bu gir-gin-lar bu gi-rim-lar gey-ma yer-de ga-la Boz gurd bir himn o-xu

u-la Boz gurd gey-ma yer-de ga-la Boz gurd bir himn o-xu

u-la Boz gurd hey!

Bir Sanat Adamı: Rasim Samed Efendi

Atatürk Kültür Merkezi'nin Kayseri'de düzenlediği Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni'nin misafiriydi Rasim Efendi. Soyadı gibi mülâyım, efendi biri. O'nu "Azerî Halı Sanatında Semboller ve Amblemler Üzerine" adlı bildirisi ve Kayseri'den dönerken sayın Prof.Dr. Örcün Barış'ta aracılığı ile tanıma imkanı buldum. Sayın Barış'ta bana "sor bakalım Efendi'nin çalışmalarını, hat-ta O'nu **Bilge**'ye yaz herkes tanışın" dediğinde ne kadar haklı olduğunu Kayseri-Ankara yolculuğu sırasında bizzat Efendi'den öğrenme şansı buldum.

Azerbaycan Bilimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü üyesi olan Rasim Efendi hem iyi bir ressam, hem iyi bir maden sanatçısı ve iyi bir sanat tarihçisi. Yüzden fazla bilimsel yayını ve bir çok sanat eseri var (Bkz. Resim: 1).

Rasim Samed Efendi

Rasim Samed Efendi 1928 yılında Kazak bölgesinde doğmuştur. Bakü ressamlık mektebini bitirip, 1950 yılında St. Petersburg Sanat Akademisi'nin resim bölümüne geçmiştir. Bu bölüme paralel olarak üniversitenin şark eserleri bölümüne de devam etmiştir. 1955 yılında

mezuniyetini verdikten sonra Orta Asya'da Rus uzmanlarla birlikte hem ressam hem eski eser uzmanı olarak kazılara katılmıştır. Uzun zaman Bakü Güzel Sanatlar Müzesi şube müdürlüğü yapmıştır.

Bakü Azerbaycan Bilimler Akademisi'ne katılmış ve 1964'te Bilimler Akademisi El Sanatları şube müdürü olmuştur. Halen Bilimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü müdürü olarak görev yapmaktadır.

Erol KALENDER

AKM Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

1961'de XVI-XVIII. Yüzyıl Azerbaycan Kıyafetleri tezi ile bilim uzmanlığı, 1972'de XII-XIX. Yüzyıl Azerbaycan El Sanatları tezi ile doktora derecesini almıştır.

22 kitabı, 100'den fazla makalesi yayınlanmıştır. Yazılarının hepsi, kendi ifadesi ile, Türklerin sanatı ile ilgilidir. Orta Asya'da, Azerbaycan'da, Macaristan'da Türk sanatı ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Bakü Bilimler Akademisi'nde "Azerbaycan'da Eski Türk Motifleri" adlı kitabı basım aşamasındadır.

Rasim Efendi Amerika Freer Gallery'den Esin Atıl'ın ve Norveç'ten Türk Heirdal'ın kendisi hakkında çalışmalar yaptığını belirtmiştir. Türkiye'den Emel Esin, Filiz Öğütmen (Çağman), Oktay Aslanapa, Nejat Diyarbekirli ve Bahaettin Ögel ile ortak çalışmalar yaptığını vurgulamıştır. Bazı çalışmalarını yine güzel sanatlar mezunu oğlu Tuğrul Efendi ile birlikte yapmaktadır.

Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin hakkında 1989'da çıkardığı Rusça* katalogta Rasim Samed Efendi hakkında kısa bir özgeçmiş ve 1989 yılına kadar çıkardığı yayınlar yer almaktadır.

Azerbaycan Bilimler Akademisi, İlmî işlerin yayınlar katalogunda (Bkz., **Rasim Efendiyev**, Bakü 1989, Bilimler Akademisi yayını, 20 sayfa) Rasim Efendi'nin 112 yayını yer almaktadır. Bu katalogtan Efendi'nin kendi seçtiği yayınlarından bazıları şöyle sıralanmaktadır.

A. AZERBAJYCAN DİLİNDE OLAN YAYINLAR

1. *Azerbaycan Halk Ressamı: S. Bahrulzade*, Bakü 1958, Azer Yayını, 75 sayfa.
2. *Azerbaycan Halk Sanatının Örnekleri - I*, Bakü 1959, Bilim yayını, 75 sayfa.
3. *Azerbaycan Halk Sanatının Örnekleri -II*, Bakü 1959, Bilim yayını, 75 sayfa.
4. *Azerbaycan'ın Kültür Örnekleri*, Bakü 1960, Azer yayını, 112 sayfa.

5. *Azerbaycan Halk Sanatı*, Bakü 1960, Çocuklar ve Gençler Edebiyat yayını, 212 sayfa.

6. *Şekiller Sanatı*, Bakü 1962, Eğitim öğretim edebiyat yayını, 625 sayfa.

7. *Azerbaycan Sovyet Ressamları*, Bakü 1963, Azer yayını, 100 sayfa.

8. *Azerbaycan Güzel Sanatları*, Bakü 1966, Azer Yayını 112 sayfa.

9. *Azerbaycan Halk Sanatı*, Bakü 1971, Azer yayını, 162 sayfa.

10. "Kemerlerin İzinden", *Gobustan Dergisi*, Bakü 1974, 25 sayfa (Hun kemerleri).

11. *Azerbaycan Süsleme Sanatları*, Bakü 1976, Işık yayını, 312 sayfa (Bu kitap Azerî, Rus ve İngiliz dillerinde yayınlanmış, 1977 yılında Sovyetler Birliği Resimler Kurumu Diploması ile ödüllendirilmiştir).

12. *Azerbaycan Sanatı*, Bakü 1977, Eğitim öğretim edebiyat yayını, 750 sayfa.

13. *Dünya Müzelerinde Azerbaycan Güzel Sanatları*, Bakü 1980, Işık yayını, 250 sayfa.

14. *Azerbaycan Halk Sanatı*, Bakü 1984, Işık yayını, 1000 sayfa (Azerbaycan, Rus ve İngiliz dillerinde yayınlanmıştır).

15. *Azerbaycan Sanatı*, Bakü, tarihsiz, Işık yayını, 750 sayfa.

B. RUS DİLİNDE OLAN YAYINLAR

1. *Azerbaycan Tasvir Sanatı*, Moskova 1957, Sovyet Ressamlar Yayını, 300 sayfa.

2. *Sovyetler Birliğinin Halk Ressamı: M. Abdulayev*, Moskova 1957, Sovyet Ressamlar Yayını, 75 sayfa.

3. *Azerbaycan Halk Ressamı: S. Bahrulzade*, Moskova 1958, Sovyet Ressamlar yayını, 75 sayfa.

4. *XVI-XVIII. Yüzyıl Azerbaycan Kıyafetleri*, Leningrad 1961 (Master tezi).

5. *Azerbaycan Kıyafetleri*, Bakü 1963, Azerbaycan Devlet Sanat Müzesi yayını, 62 sayfa.

6. *Azerbaycan Halk Ressamı Tuğrul Narimanbekov*, Moskova 1970, Sovyet Ressamlar Yayını, 75 sayfa.

7. *Azerbaycan'ın Ünlü Sanatçısı Vadja Samedova*, Moskova 1970, Sovyet Ressamları yayını, 50 sayfa.

8. *Azerbaycan El Sanatları*, Moskova 1971, Dış ticaret yayını, 150 sayfa (Rus, İngiliz, Fransız

ve Alman dillerinde).

9. *XII - XIX. Yüzyıl Azerbaycan Süsleme Sanatı*, Bakü 1972 (Doktora tezi).

10. *Azerbaycan Taş Plastik Sanatı*, Bakü 1983, Yazıçı yayını, 62 sayfa.

11. *Azerbaycan Taş Plastik Sanatı*, Bakü 1986, Işık yayını, 362 sayfa (Rus, Azerbaycan ve İngiliz dillerinde basılmıştır).

Resim 1. Rasim Samed Efendi'nin Bakır Çalışması

Manas Bilgi Şöleni'nin Yankıları

Tayyar AKSOY

Başbakanlık AKDTY Atatürk Kültür Merkezi tarafından düzenlenen "Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni" kutlamaları Türk basını dışında, yabancı basında da yer aldı.

Almanya'da yayımlanan DENROS (Internationale Ethnographische und Folkloristische Infor-

mationen) dergisinde "Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni" ile ilgili bir haber-tanıtma yazısı yayımlandı. Yazıda Bilgi Şöleni'nin muhteviyatı ile ilgili geniş açıklamalara yer verilmiş. Ali Osman Öztürk tarafından kaleme alınmış olan haber-tanıtım yazısı Türk kültürünü Avrupa basınına taşımıştır.

ATON Kuruluşunun 25. Yıldönümünü Kutluyor*

Ergüvün KOCATÜRK

Lubbock, Texas'da Texas Tech Üniversite Kütüphanesinde bulunan ATON, şimdilerde pencerelerini, 25 yıllık bir süre için Türkiye'ye açmaktadır. 1971'de, Warren S. ve Barbara Walker ile arkadaşları Ahmet E. Uysal tarafından üniversite kütüphanesine bağışlanan ATON, araştırmacılara, yazarlara, dinleyicilere, Amerika'nın Sesi'ne ve binlerce öğretmenle her seviyede öğrenciye Türkiye Cumhuriyeti ve halkı hakkında, sıklıkla yanlış anlatılan ve kötülen bir milletle ilgili olarak bilgi arayan herkese iyi haberler vermektedir.

ATON koleksiyonunda, Türkiye'de Türkçe olarak kaydedilmiş 3000'den fazla Türk halk hikayesi bulunmaktadır. Bu hikayelerin İngilizce çevirileri devam etmektedir (3000 orijinal öykünün 1800'ü şimdiye kadar 59 cilt tuttu). Son derece dikkatle seçilmiş kütüphane, kullanıcıları her yönü ile Türk kültürü ve saydamlar izleyicileri Türkiye'yi görmek için özendirmekte, teşvik etmektedir.

Saha çalışması yapılarak kaydedilmiş bu materyallerden yararlanılarak hazırlanan 200'den fazla kısa hikaye ve 46 uzun hikayeye ilave olarak ATON şirketlere, üniversitelere, kamu ve özel okullara

ve öğretmenlerin çalışmalarına, okul kitaplarında ve diğer medyada verilen yetersiz ve yanıltıcı bilgiler kitaplarla, filmstriplerle, haritalar ve diğer materyalle yardımcı olmaktadır. Orijinal olarak İnstitute of Turkish Studies çeşitli kuruluşlar ve Kültür Bakanlığının bağışlarıyla sermayelene ATON'un bu ücretsiz materyalleri şimdi Warren (müdür) ve Barbara'nın (Kütüphane müdürü) emeklilik gelirleriyle sağlanmaktadır.

Arşiv hafta içi 8.00-14.00 arası okumak, hikaye dinlemek, Türkçe teyp kayıtlarını işitmek, çeşitli araştırmalar yapmak ve sadece bir Türk evinde oturuyormuş gibi hissetmek için halka açıktır.

Walker'lar para almadan çalışmaktadırlar. Onların geliri, ömürlerince görev olarak Türkiye'den sıcak bir "teşekkür ederim" almaktır.

(ATON) Archive of Turkish Oral Narrative:
Türkçe Sözlü Anlatım Arşivi

Türk İkili Folklor Anlatır Diyor

74 yaşındaki Barbara Walker meşhur Tortilla Quenn hakkındaki Türk halk hikayesini dikkatlice anlatırken Hodges İlkokulunun 30 öğrencisi hayretle ve dikkatle bakıyordu.

Bayan Walker, eşi Warren ile beraber, Uluslararası haftanın bir parçası olarak, Texas Tech Kütüphanesi'nde Türk halk hikayelerini anlattı.

Walker, eşinin yaptığıın ömrü boyunca, Türkiye'deki hayat tecrübelerinin geleneklerini devam ettirmek olduğunu söyledi.

Tech'de, Türklükle ilgili çalışmaların kütüphane müdürü olan Walker "7 yaşından beri bunu yaptım" dedi.

"Her gece kızkardeşim sırtını ovarak kendisine bir hikaye anlatmamı isterdi. Genellikle ben bitirmeden uykuya dalardı, fakat bu bana bugün sahip olduğum hikaye anlatma yeteneğini kazandırdı" dedi.

Walker, belirli bir kültürü yansıttıkları için halk hikayesi anlatmayı sevdiğini söyledi.

"Bu hikayeler işitenlerin hayalgüçlerinin gelişmesine yardımcı olur" dedi.

"İçlerinde her zaman bir kahraman olduğundan halk hikayeleri son derece önemlidir. Bugünkü nesil yaşlı nesli dinlemek için zaman bulamaktadır, böylece bu hikayeler bu değerleri saptamaya yardımcı olur."

Walker Türk gelenekleri ve folkloru ile ilgili olarak 36 kitap yazdı.

"İşimiz muhteşem hikayeler anlatmak ve sevakerek yapıyoruz" dedi "İçlerinde her zaman manevi bir yan veya mesaj oluyor"

* Çeviren: Ergüvün KOCATÜRK
AKM Kütüphane Müdürü

Japon Bilim Adamı Türk-İslâm Mimarisi Üzerine Konferans Verdi

Kadir ÖZTÜRK

Kyoda Üniversitesi dekanı Prof. Toyokazu Watanabe, Başbakanlık AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi'nin davetlisi olarak 13 Haziran 1996 tarihinde Türk Dil Kurumu salonunda "Kendi Eserlerim ve Türk - İslâm Mimarisi" konulu bir konferans verdi.

Atlantis ve Mu Medeniyetleri üzerine yaptığı araştırmaları ve kitapları ile tanınan Watanabe bir dizi konferanslar vermek ve incelemelerde bulunmak üzere geldiği ülkemizde çeşitli konularda konuşmalar yaptı.

Japon milleti ile Türk milletinin kardeşliğine inanan, Atatürk ve Mimar Sinan hayranı olan

Watanabe, HABİTAT II etkinlikleri çerçevesinde verdiği şehircilik konferansından sonra Antalya, Alacahöyük, Truva ve Nemrut Dağı'nda incelemelerde bulundu.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının davetlisi olarak verdiği "Kendi Eserlerim ve Türk İslâm Mimarisi" konulu konferansında Türk İslâm Uygarlığının gerçekleştirmiş olduğu yumuşak ve huzur verici mekânın içinde "kendimi ana rahminde gibi hissediyorum" dedi ve konuşmasında Türk mimarisini çok yakından tanıdığını, ülkesinde Osmanlı mimarisinin izlerini taşıyan eserler yapmaya çalıştığını vurguladı.

Uluslararası Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni

Dr. Azize AKTAŞ - YASA

AKM Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi'nce düzenlenen "Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı" konulu Uluslararası Bilgi Şöleni değerli bilim adamlarının katkılarıyla 27-31 Mayıs 1996 tarihleri arasında Kayseri ve Yahyalı'da gerçekleştirilmiştir.

Türk Soylu Halkların semboller dünyasını, estetik duyarlılığını, gelenek ve göreneklerini kısaca kültürünü yansıtmakta olan halı, kilim ve benzeri dokumaların Dünya sanatı içerisinde hak ettikleri değeri bulması, zengin bir kültürün ifadesi olan bu dokumaların daha geniş çevrelere tanıtılması, halı, kilim ve cicim sanatına sahip çıkılması amacıyla düzenlenen bu bilgi şölenine aralarında Türkmenistan, Tataristan, Azerbaycan, Karaçay-Çerkeş, Karaçay-Malkar, Rusya Cumhuriyetleri ile Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ında bulunduğu 10 ülkeden 39 bilim adamı katılmıştır.

Türk Soylu Halkların halı, kilim ve keçe sanatlarına ilişkin çeşitli özelliklerin dile getirildiği, bugünkü durumları ve sorunları üzerinde durduğu, dokumalar üzerine yansıyan sembollerde halkın dünya görüşünün ortaya konduğu bu bilgi şöleni başka çevrelere mal edilmek istenen Türk Halı Sanatı'nın bugünü ve geleceği açısından fevkalade yararlı olmuştur. Özellikle bilim adamlarının hah sözlüğü yapılması, halı merkezlerinin ve çeşitli yörelere ait motiflerin tespit ve tescilinin bir an önce tamamlanması ve kataloglanmasına ilişkin önerileri bu konudaki çalışmaların daha fazla vakit kaybedilmeden gerçekleştirilmesi gereğine dikkat çekmiştir.

Prof.Dr. Örcün Barışta'nın, Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin, Sümer Halı ve Karakaş Halıcılığın sergileriyle Bilgi Şöleni görsel açıdan da desteklenmiş ve zenginleştirilmiştir.

27 Mayıs 1996 günü başlayan Bilgi Şöleni'nin açış konuşmaları Devlet Bakanı Ayvaz Gökdemir, Kayseri Valisi Mevlüt Çetinkaya, Erciyes Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Mehmet Şahin ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof.Dr. Sadık Tural tarafından yapılmıştır. Konuşmasında bugünün dünyasında halı, kilim ve keçenin politik ve ticarî bir meta olarak piyasaya sürüldüğünü, Türk ve Türk Soylu Halkların dokumalarının Avrupa ve Amerika Pazarlarında hak ettikleri değeri bulamadığını, Türklere ait bu ürünlerin İran'a, Ermenilere veya Rumlara mal edildiğini belirten Prof.Dr. Sadık Tural, bu problemlerin giderilebilmesi için öncelikle tanıtım olmak üzere pazarlama sistemi konusunda yeni stratejilerin oluşturulması gereği üzerinde durmuştur. Bu konudaki yayınlar ile doküman ürünlerinin bir an evvel kataloglanmasını isteyen Tural, her yıl Türkiye'nin farklı şehirlerinde olmak üzere Türk Dünyası Halı Fuarı açılmasını önermiştir.

13 oturumdan oluşan bilgi şölenine Prof.Dr. Reşat Genç, Prof.Dr. Nejat Diyarbakirli, Prof.Dr. Fahrettin Kırzıoğlu, Prof.Dr. Neriman Kırzıoğlu, Prof.Dr. Beyhan Karamağaralı, Prof.Dr. Örcün Barışta, Prof.Dr. Selçuk Mülayim, Prof.Dr. Taciser Onuk, Prof.Dr. Rasim Efendi, Prof.Dr. Tekkeev Kemal Mussaev, Prof.Dr. Mehlika Aktok Kaşgarlı, Prof.Dr. Oraz Polat Akayev, Doç.Dr. Hakkı Acun, Doç.Dr. Bekir Deniz, Doç.Dr. O. Fikri Sertkaya, Yrd.Doç.Dr. Zeki Sönmez, Yrd.Doç.Dr. Aysen Soysaldı, Yrd. Doç. Dr. Recai Karahan, Dr. Kübra Aliyeva Ulusoy, Dr. Tahir Kahhar, Dr. Yaşar Kalafat, Dr. N. Nekrasova, Dr. Şeyzade Taktabayeva, Dr. Nalan Türkmen, Gündegül Parlar, Altın Akberciva, Anife Ahmetşina, Sadi Bayram, Ali Rıza Ercan, Adem Kaderli, Serap Ünal, Hatice Eshedova, Rüya Tağıyeva, Fuat Tekçe ve Dimitri Vasilyev

katılmıştır. Bilim adamlarınca sunulan bildirilerden bazılarını şöylece özetlemek mümkündür.

Prof.Dr. Beyhan Karamağaralı **Halı Sanatı Üzerine** başlıklı tebliğinde dokumaların sadece kullanım eşyası olmadığını, ölüm ve ölümden sonraki hayatla ilgili bazı inançların ve adetlerin sembollerle dokumalara aktarıldığını, dolayısıyla halı ve kilimler üzerine işlenen motiflerin Türk topluluklarının kültürlerini yansıtan birer belge olduğunu vurgulamış, çeşitli yörelerden örneklerle bu motiflerin ikonografik anlamları üzerinde durmuş, farklı kültür çevreleri ve dinlerle ilişkilerini belirlemiştir.

Tarihin ilk çağlarından itibaren farklı kültürlerde, değişik malzemeler üzerinde, farklı anlamlarla karşımıza çıkan **Ejder Motifinin Anadolu Türk Dokumalarındaki Kullanımı** Doç.Dr. Bekir Deniz tarafından sunulmuştur.

Prof.Dr. Örcün Barışta'nın **19-20. Yüzyıl İç Anadolu ve Orta Akdeniz Bölgesi Türk Kirkitli Dokumaları Üzerine** isimli tebliğinde 1988-95 yılları arasında sözü edilen bölgelerde yapılan alan taraması sonucunda ulaşılan bulgularla, bu bölgelerdeki 18 halı merkezinde dokunan halı, tüylü, kilim, cicim, örneklerindeki motif ve kompozisyon şemalarından bazıları ortaya konulmuş ve alan terminolojisi üzerinde durulmuştur. Bu dokumalar ile Türk soylu halkların dokumaları arasındaki paralellikler de gün ışığına çıkarılmıştır.

Prof.Dr. Selçuk Mülâyim ise halı, kilim, cicim, sumak ile diğer yaygı türleri üzerinde görülen ve tanımlanabilen varlık ve nesne formları dışında kalan formları **Tanımsız Figürlerin İkonografisi** başlıklı tebliğinde ele almıştır.

Prof.Dr. Taciser Onuk'un **Güneydoğu Anadolu Karakeçili Türkmen Kilimleri** konulu bildirisinde merkezimizin **Karakeçili El Sanatları (Dokuma, Örgü, İşleme vb.) Araştırma Projesi** çerçevesinde yapılan araştırmaların sonuçları üzerinde durulmuştur.

Uzun yıllardır yurt dışında yaşayan, halıcılıkla uğraşan ve kendini bu konuya adanmış söyleyen Fuat Tekçe **Pazırık Halısı** isimli bildirisinde kökeninden tarihine, tekniğine kadar hakkında çeşitli tartışmalar bulunan Pazırık Halısı ile ilgili iddialar üzerinde durmuş ve bu iddiaları tarihi delillerle cevaplandırmıştır.

Prof.Dr. Mehlika Aktok Kaşgarlı'da **Türk Halıcılığının Evrensel Halıcılığa Katkısı** başlığı altında aynı konuyu ele almış, Türk halısı olduğu

kabul edilen pazırık dokumanının **organigram** tekniği ile tahlilinin Pazırık Halısı'nın düğümlü halı olmadığını gösterdiğini belirtmiştir. Kaşgarlı bu halı üzerindeki motiflerin batılı bilim adamlarınca aplike olarak kabul edildiğini ve Akhemenidlere mal edildiğini öne sürmüştür.

Doç.Dr. Hakkı Acun **Türk Halı Sanatındaki Yozlaşma** konulu tebliğinde halı sanatımızın bugünü ve geleceği açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkan yozlaşmanın nedenleri üzerinde durmuş, halılardaki yozlaşmayı kompozisyon, renk, desen, boyut ve teknik olarak beş ana başlık altında ele almıştır. İki yörenin halılarından örneklerle sunulan yozlaşma farklı nedenlere bağlanmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesinde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa Figürü konulu bir tebliğ sunan Sadi Bayram bu motiflerin kullanım yerlerini geniş bir yelpaze içinde örneklerle antattıktan sonra sözü edilen müzede bulunan, ejder ve kaplumbağa motifli halıları tanıtmıştır.

Doç.Dr. O. Fikri Sertkaya **Eski Türk Metinlerinde Kidiz "Keçe" ve Kiwiz "Halı"** isimli tebliğinde Eski Türklerin hayatında önemli bir yer tutan Keçe ve Halı'nın Uygur harfli Türk metinlerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanımı üzerinde durmuştur.

Yrd.Doç.Dr. Zeki Sönmez tebliğinde **19. Yüzyıl Sonlarında Türk Halılarının Avrupa'ya İhracı Konusundaki Gelişmeleri** ele almıştır.

Tebliğinde **Türk Dokumalarındaki Motiflerin Menşe Birliği ve Türk Sanatının Sürekliliği** konusunu işleyen Yrd.Doç. Dr. Hasan Özönder bu menşe birliğinin kaynağını Türk damgaları ve mitolojisine bağlamıştır.

Yrd. Doç.Dr. Recai Karahan Oğuzların Bozok boyuna mensup Begdik kabilesinin halen devam etmekte olan kilim dokumacılığını **Konya Ereğli Yöresinde Begdik Adıyla Bilinen Bir Grup Türk Kilimi** isimli tebliğinde ele almıştır.

Nalan Türkmen'in **Erken Osmanlı Dönemi Halıları ile XVIII. ve XIX. Yüzyıl Orta Asya Türkmen Halıları Arasındaki Motif ve Kompozisyon bağlantıları** isimli bildirisinde Anadolu'da dokunan halılardaki motif ve kompozisyonların Türkmen halıları ile büyük benzerlik gösterdiğine dikkat çekilmiştir.

Bilgi Şölenimize Rusya'dan katılan Dr. N.P. Nekrosova **Devlet Doğu Halk Sanatları Müzesin-**

deki Halı, Kilim ve Namazlıklar Koleksiyonu'na ilişkin bir tebliğ vermiştir.

Azeri Halı Sanatında Semboller ve Amblemler Üzerine isimli tebliğ Prof.Dr. Rasim Efendi, **Karaçay-Malkar'da Halı Sanatı** Prof.Dr. Tekeev Kemal Mussaevič, **Özbekistan'da Halıcılık** Dr. Tahir Kahhar tarafından sunulmuştur.

Dimitri O. Vasilyev **Merkezi Asya Göçebelere Sanat Geleneklerinin Türk Halıları Üzerindeki Sujelerde Yansıtılması** konulu tebliğinde Merkezi Asya'daki bir sıra kaya resimleri ile daha geç dönemlere ait olan bazı Türk halılarındaki şekillerin genel suje, kompozisyon ve betimleme açısından aynı geleneği yansıttıkları üzerinde durarak bu geleneğin kaynağını Avrasya göçebe sanatının hayvan üslubuna bağlamıştır.

Altun Akberciva Nogaylarda keçe yapıcılığı ile keçenin kullanım alanlarını **Nogay Keçesi** isimli tebliğinde dile getirmiştir.

Rüya Tagıyeva'nın **Azerbaycan'ın Halı Sembollerinde Halkın Tasavvurları** başlıklı tebliğinde halkın dünya görüşü üzerinde önemli bir yeri olan ağaç motifi ele alınmıştır.

Bildirisinde **Azerbaycan'da Halıcılık Sanatı'nın İnkişafı** konusunu işleyen Mira Muhammedova tarihi kaynaklara da değinerek Azerbaycan halı sanatının gelişimini ortaya koymuştur.

Kayseri'de sunulan tebliğlerden sonra son oturum ve kapanış Yahyalı'da yapılmıştır. Bu oturumlarda sunulan ilk bildiri Ali Rıza Ercan ve Adem Kaderli'nin hazırladığı **Türk El Halılarının Tasarımı Üretim, Kalite ve Pazarlama Organizasyonu ile ilgili Sümerhalı A.Ş.'nin Uygulamaları** konusundadır.

Kurumumuz uzmanlarından Serap Ünal'ın **Türk Sanatı Araştırmalarında Modern Teknoloji'den Yararlanma Yolları Üzerine Bir Deneme** konulu tebliği, bilgi çağının araştırmacılara sunduğu bilgi iletişim ağı *Internet*'in genelde Türk sanatı, özelde dokuma sanatları ile ilgili olarak kullanılmasına ilişkindir.

Bilgi Şoleni konu ile ilgili temennilerin, önerilerin ve ortak bir anlayışın dile getirildiği deklarasyon ile sona ermiştir. Bu deklarasyonda politik sebeplerle farklı etnik gruplara mal edilmeye çalışılan Türk Soylu Halkların halılarına bilimsel yollarla sahip çıkılması, bu topluluklara ait halı, kilim, cicim vb. dokumaların kökeni konusunda ortaya atılan temelsiz iddiaların cevaplandırılması ge-

reğine değinilmiştir. Yurt dışına kaçırılan ve çeşitli müzelerin koleksiyonlarında sergilenen halılarımızın iadesi için gerekli görüşmelerin başlatılması, Dünya müzelerinde mevcut Türk dokumalarının kataloglanarak bir an önce bilim dünyasına tanıtılmasına karar verilmiştir.

Kapanış konuşmaları Türkmenistan Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Anna Guli Nur-Memedov, Prof.Dr. Sadık Tural ve Yahyalı Kaymakamı İbrahim Özçimen tarafından yapılmıştır.

Bu bilgi şöleni Türk Soylu Halkların halı sanatlarının sorunları yanısıra, Halı üreticilerinin problemlerinin ortaya konmasına da vesile olmuştur.

Kayseri Halı imalatçıları, sorunlarının dile getirilmesi ve hükümet nezdinde girişimde bulunulması dileği ile Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof.Dr. Sadık Tural'a ilettikleri metinde sorunlarının başında Kayseri'de üretilen İpek halıların aynı model ve desende Çin'de taklit edilerek gümrüksüz olarak Türkiye'ye sokulması ve Türk, Hereke, Doğu Türkistan halısı adları altında haksız rekabete neden olacak şekilde ucuz fiyata turistlere satılması gelmektedir. Türk halılarının yarı fiyatına satılan bu halıların üreticileri maliyetin %15-20 altında mal satmaya zorlayarak zararlarına sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Bu durumun maddi zararın yanısıra el dokumacılığının giderek yok olması sonucunu doğuracağı açıktır. Nitekim 25 yıl öncesine kadar 150-200 olarak belirlenen halı imalatçısı sayısının 20-30 kadar düştüğü kaydedilmektedir.

Bu sorunların giderilmesi için alınması gerekli acil tedbirler halıcılar tarafından şöylece belirlenmiştir; Dışardan gümrüksüz olarak gelen el dokuması ipek ve diğer halıların ithalatının engellenmesi, Türk el halılarının ihraç edilmesini teşvik edici önlemler alınması, bu halıların Dünya'da tanıtılmasını sağlayacak, bu konuda destek olarak sorunlarıyla ilgilenecek bir müsteşarlık kurulması ve bu halıların satışı için devlet tarafından yeni pazarlar bulunması.

Türk kültürünün özgün dünyasını yansıtan ve insanlığa hediyesi olan halı, kilim, cicim gibi dokuma sanatlarının yozlaşmasını ve yanlış bilgilere teslim olmasını önlemek ve gelecek kuşaklara sağlam kaynak olarak doğru veriler hâlinde aktarmak amacıyla her yıl yapılması karara bağlanan bu bilgi şöleninin 1998'de Aşkabat'ta, 1999'da Taşkent'te, 2000 yılında Almatı'da yapılması benimsenmiştir.

ERDEM'in 21. Ahmet Yesevî Özel Sayısı'nda Yer Alan Yazılar:

MAKALELER

Sayfa

Hoca Ahmet Yesevî Yılına İlişkin Olarak Başbakanlıktan Alman Genelge	V
"Hoca Ahmet Yesevî'yi Anma Toplantısı"nda Devlet Bakanı Sayın Şerif Ercan'ın Açış Konuşması	781
AYDIN SAYILI: Hoca Ahmet Yesevî	783
M.CEMİL UĞURLU: Ahmet Yesevî	797
KEMAL ERASLAN: Ahmed-i Yesevî	799
İ.AĞÂH ÇUBUKÇU: Ahmet Yesevî ve Düşüncesi	821
MÜJGÂN CUNBUR: Ahmet Yesevî'nin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri	833
AYHAN PALA: Yesevilikten Bektaşiliğe Türk Müslümanlığı	855
MÜBAHAT TÜRKER-KÜYEL: Yesevî Portresi	865
ÖNDER GÖÇGÜN: "Destan Rivâyetleri"ne Dayalı Hayatı ve Hikmet Yüklü Edebî Hüviyeti ile: Ahmet Yesevî	877
MÜJGÂN CUNBUR: Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi'nde Ahmet Yesevî	887
MİR VALİ-UD-DİN MUNSHİ FAZİL: Sûfilik (Yahut Tasavvuf) (Çeviren: Mübahat Türker-Küyel)	919
FAHRETTİN OLGUNER: Tasavvuf Dünyası İçinde Hâce Ahmet Yesevî	941
MUHTAR KOJAEV: Oturar Memlekettik Arheologiyalik Korik Muzeyi	949
.....: The Oturar State Archeological Museum The Arystanbab Mausoleum (Translated into English by T.T. Ayazova and G.H. Sızdıkova)	957
.....: Oturar Devlet Arkeoloji Müzesi: Arslanbab İmaretini (Çeviren: İsenbike Togan)	965
OKTAY ASLANAPA: Hazret-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî ve Türbesi	975
KAMİL UĞURLU: Yesevî Külliyesi	981
M. ÂKİF TURAL: Saltanat'ın Otopsisini veya Millî Hakimiyet Yolunda Çekilen Çileler	987
B. BRENTJES: Asırlar Boyu Orta Asya'da İslâm Sanatı (Çeviren:Remzi Duran)	1005

YAYIN TANITMALARI

Tanıtma Makaleleri

İDRİS KARAKUŞ: Divan-ı Hikmet'te Vezin, Kafiye, Anlatım Türleri ve Üslûp Özellikleri	1013
AZİZE AKTAŞ-YASA: Prof.Dr. Oktay Aslanapa'nın Viyana Üniversitesi'nden Doktorasını Alışının 50. Yılı Münasebetiyle	1019

Tanıtma Yazıları

ÖNDER GÖÇGÜN: Türk Kültürü Araştırmaları, Prof.Dr.Şükrü Elçin'e Armağan	1035
EBUBEKİR AKKAYMAK: Abdulkadir Yuvalı-Mustafa Argunşah-Ali Aktan, Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri	1041
REŞİDE GÜRSES: Hoca Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet	1045

Merkezden Haberler

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Ahmet Yesevî Toplantıları	1049
Ahmet Yesevî Yılı Dolayısıyla Düzenlenen Diğer Toplantılar	1053

Bilge Yayın İlkeleri

• **BİLGE** dergisi, Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlarından Atatürk Kültür Merkezi yayını olarak 3 ayda bir yayımlanmaktadır. Derginin içeriğini, basılı yayınların tanıtımını, tahlilini ve tenkidini, yapan yazılar oluşturur.

• **BİLGE**'ye gönderilen yazılar bir başka yayın organında yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş ise, yazarı tarafından belirtmek şartı ile, Yayın Kurulu tarafından uygun görülmesi hâlinde, yayımlanabilir.

• **BİLGE**'ye gönderilen yazılar, iki satır aralıklı olarak sayfanın iki yanında 3'er cm boşluk bırakılarak daktilo ile yazılmalıdır. Yazıların başlıkları mümkün olduğunca 60 harfi geçmemelidir. Tanıtma yazıları en az 2, en çok 5; tahlil ve eleştiri yazıları en az 5, en çok 12 sayfa olabilecektir.

• Yazarlar, ad ve ünvanlarına, açık adreslerine yazı başlığının altında yer vermeli ve takma ad kullanılmamalıdır.

• **BİLGE**'ye gönderilen yazılar mümkün olduğunca Latin harfleriyle ve Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmalıdır. Özellikle yurt dışından değişik alfabe ve dillerde (Kiril ve Arap harfleriyle) gönderilen yazılar Latin harflerine ve Yayın Kurulu gerekli görürse Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.

• Yazı içinde yer alacak şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazılarının adı, şekil, fotoğraf vs. numaraları makale başlığı ve varsa alt yazıları yazılarak ayrı bir zarf ile gönderilebilir.

• Dergi'de yer alacak şekil, grafik, çizim ve şemalar aydın ve kuşe kâğıda çini mürekkebi ile çizilmelidir. Yine gönderilecek fotoğrafların, derginin iç sayfa baskılarının tek renk olması sebebiyle, ayrıntıları görülecek derecede kontrast ve parlak kâğıda basılmış olması gerekmektedir.

• Yayın Kurulu bütün yazıların redaksiyonunu ve gerekli gördüğünde yazıdaki ana fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltmasını yapabilir.

• **BİLGE**'ye gönderilen yazılar, mümkün olduğunca TDK 1994 baskısı İmlâ Kılavuzu'na uygun olarak kaleme alınmalıdır. Yayın Kurulu gerekli gördüğünde yazıdaki imlâ değişikliklerini söz konusu kılavuza göre yapabilir.

• **BİLGE**'de yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Buna bağlı olarak gönderilen yazılarda, Yayın Kurulu'nca husumet veya hakaret sayılabilecek ibarelerin bulunmadığına kanaat getirilirse yayımlanacaktır.

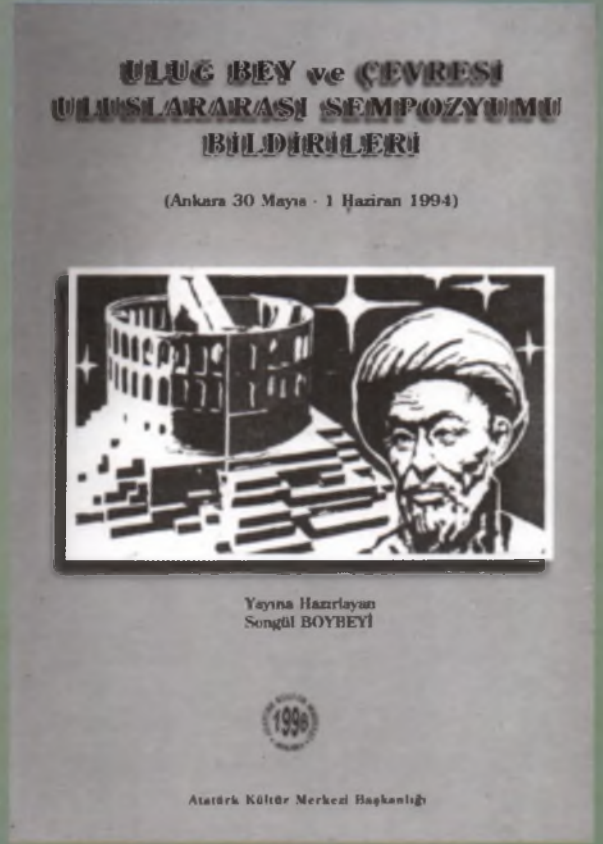
• **BİLGE** dergisi yayın ilkelerine uygun olarak gönderilmeyen yazılar Yayın Kurulu'nca dikkate alınmayacaktır.

• **BİLGE**'ye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın yazarlarına geri verilmez.

• **BİLGE**'de yayımlanacak her makalenin yazarına telif ücreti ödenir ve ayrıca ücretsiz dergi gönderilir.

• **BİLGE**'de yayımlanacak makale, çizim, grafik ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Türkiye'de her ile yayılmakta olan Milli Piyango Anadolu Liseleri'nde

Atamızın,

"Uygarlık yolunda başarı
yeniliğe bağlıdır.
Sosyal hayatta, iktisadi hayatta,
ilim ve fen alanında
başarılı olmak için
tek gelişme ve ilerleme yolu budur".

sözleri doğrultusunda eğitim verilmekte,
ülkemizi çağdaşlığa taşıyacak,
yeniliklere açık genç kuşaklar
yetiştirmeye özen gösterilmektedir.

**MILLİ
PIYANGO**